

שילוב בדואים בהשכלה גבוהה הערכת הפיילוט "שער לאקדמיה" במכללה האקדמית ספיר

דגנית לוי פאולה כאהן-סטרבצ'ינסקי

דוח זה נכתב במסגרת הערכת התוכנית להרחבת נגישות ההשכלה הגבוהה
לערבים, דרוזים וצ'רקסים
המחקר הוזמן על ידי המועצה להשכלה גבוהה ומומן בסיועה

עריכת לשון: רעיה כהן
תרגום לאנגלית (תקציר ותמצית מנהלים): אוולין איבל
תרגום לערבית (תקציר ותמצית מנהלים): נביה בשיר
עיצוב גרפי: ענת פרקו-טולדנו

מכון מאיירס-ג'וינט-ברוקדייל

מרכז אנגלברג לילדים ולנוער

ת"ד 3886 ירושלים 91037

טלפון: 02-6557400 | פקס: 02-5612391

brookdale.jdc.org.il

ירושלים | טבת תשע"ט | דצמבר 2018

עוד פרסומים של המכון בנושא

אייל, י., קינג, י., פרנקל, מ. ותירוש, א. (2018). התוכנית לקידום הצמיחה והפיתוח הכלכליים של האוכלוסייה הבדואית בנגב (החלטת ממשלה 3708): דוח מסכם. דמ-772-18.

תירוש, א. ואייל, י. (2018). מדדים חברתיים-כלכליים של האוכלוסייה הבדואית בנגב. דמ-774-18.

בן סימון, ב.; לוי, ד. וכאהן-סטרבצ'נסקי, פ. (2018). השתלבות צעירים יוצאי אתיופיה במוסדות להשכלה גבוהה: גורמים מסייעים וחסמים. מ-149-18.

הנדין, א. ובן רבי, ד. (2016). תוכנית הרחבת נגישות ההשכלה הגבוהה לערבים, דרוזים וצ'רקסים בישראל: דיווח ביניים על מערך התמיכה בסטודנטים נכון לסוף שנת הלימודים תשע"ו (16/2015). דמ-741-16.

הנדין, א. ובן רבי, ד. (2015). תוכנית הנגישות לשילוב ערבים, דרוזים וצ'רקסים בהשכלה גבוהה: ממצאים ראשונים ממחקר הערכה על יישום מערך התמיכה בסטודנטים.

אייל, י., חסן, ס., פרנקל, מ. וקינג, י. (2016). התוכנית לקידום הצמיחה והפיתוח הכלכליים של האוכלוסייה הבדואית בדרום: חינוך. דוח שני על החלטת הממשלה 3708. דמ-738-16.

סופר-פורמן, ח., אייל, י., חסן דאהר, ס. ופרנקל, מ. (2016). התוכנית לקידום הצמיחה והפיתוח הכלכליים של האוכלוסייה הבדואית בדרום (החלטת הממשלה 3708): דוח ראשון. דמ-714-16.

הנדין, א. (2016). מהשכלה גבוהה לתעסוקה: הערכת תוכנית *Excel HT* לסטודנטים ערבים בתחום ההיי-טק: דוח מסכם. דמ-722-16.

כאהן-סטרבצ'נסקי, פ., עמיאל, ש. וקונסטנטינוב, ו. (2016). מצבם של צעירים בישראל בתחומי חיים מרכזיים. דמ-736-16.

בן רבי, ד. והנדין, א. (2013). הכנה להשתלבות מוצלחת בהשכלה גבוהה של סטודנטים ערבים: מחקר הערכה על תוכנית לשיפור המכינות הקדם-אקדמיות. דמ-643-13.

את הפרסומים אפשר להוריד ללא תשלום מאתר המכון: brookdale.jdc.org.il

רקע

דוח זה מסכם ממצאי מחקר הערכה על הפיילוט "שער לאקדמיה" במכללה האקדמית ספיר - יישום ניסיוני של תוכנית לשילוב צעירים בדואים בהשכלה הגבוהה. מספר הסטודנטים הבדואים לתואר ראשון עלה בשנים 2010-2016 מ-942 ל-2,034¹. אולם, על אף התמיכה הנרחבת שקידמה את השתלבותם בהשכלה הגבוהה של כלל הסטודנטים הערבים, עדיין יש באקדמיה תת-ייצוג של האוכלוסייה הבדואית בנגב. הקשיים הרבים שאיתם מתמודדים הבדואים באקדמיה הובילו בשנים האחרונות לתהליך מעמיק של בחינה ותכנון, הן במכללה האקדמית ספיר והן ברמה הלאומית. מתוך כך יזמה המכללה את התוכנית שער לאקדמיה, על סמך ניסיון עבר ומתוך מחויבות לאוכלוסייה הבדואית בנגב. המועצה להשכלה גבוהה ובה הוועדה לתכנון ותקצוב אישרה הפעלה ניסיונית של התוכנית (פיילוט), בליווי מחקר הערכה, ותקצבה את הפיילוט. המחזור הראשון החל ללמוד בשנת 2015/16 (תשע"ו). מכון מאיר-ג'ינט-ברוקדייל ערך את המחקר בשנים 2017-2018.

מטרת המחקר

המחקר נועד לסייע לוועדה לתכנון ותקצוב בהחלטה אם להמשיך בהפעלת הפיילוט ולאמצו כתוכנית לאורך זמן ובמוסדות נוספים. לשם כך התמקד המחקר בבחינת תהליך היישום מנקודת מבטם של הסטודנטים המשתתפים ושל בעלי תפקידים בפיילוט ובמכללה ובבחינת התרומות לסטודנטים על בסיס תפיסותיהם והישגיהם בלימודים.

שיטה

נבנה מערך מחקר המתבסס על מתודולוגיה משולבת - כמותית ואיכותנית (mixed methodology). מקורו של המידע האיכותני בראיונות וקבוצות מיקוד עם סטודנטים, אנשי מטה בפיילוט ובמכללה ואנשי מטה במוסדות אקדמיים נוספים בנגב. המידע הכמותי כולל מידע משלושה סקרי סטודנטים ומידע מנהלי מהמכללה האקדמית ספיר על הסטודנטים הבדואים משתתפי הפיילוט בהשוואה לבדואים שהתקבלו ישירות ללימודים (שלא דרך הפיילוט) וליהודים הלומדים במכללה.

ממצאים

- מאפייני הקבלה של הסטודנטים הבדואים בפיילוט נמוכים משל הבדואים שהתקבלו ישירות ומשל היהודים במכללה.
- שיעור המתמידים בלימודים בסוף שנה א' ללימודי התואר מקרב המתחילים את הפיילוט (כלומר, שיעורם של מי שסיימו שנתיים לימודים: שנת שער לאקדמיה ושנה א' ללימודי התואר) נמוך בהשוואה הן לבדואים שהתקבלו ישירות והן ליהודים.

¹ לא כולל האוניברסיטה הפתוחה. צעירים בדואים נוספים לומדים ברשות הפלסטינית ובח"ל. אולם, מספרם המדויק אינו ידוע.

- נראה כי הסיוע שניתן בפייולוט עוזר לסטודנטים: מצבם הלימודי בסוף שנה א' טוב ממצבם הלימודי של הבדואים שהתקבלו ישירות; עם זה מצבם טוב פחות ממצבם של הסטודנטים היהודים.
- הסטודנטים שהתמידו בלימודים (לא הפסיקו ללמוד) הם קבוצת הסטודנטים החזקה מקרב הסטודנטים שהחלו את הפייולוט.
- בכל השנים מספר הסטודנטים שלמדו במסגרת הפייולוט היה נמוך מן היעד שהציבה המכללה.

סיכום

במחקר ביקשנו להבין איך לטייב את השילוב של צעירים בדואים באקדמיה, ולכן השאלה המרכזית שעליה ביקשנו לענות הייתה אילו מסוגי הסיוע ומדרכי העבודה בתוכנית שער לאקדמיה הם המשמעותיים ביותר כדי לקדם שילוב מוצלח של צעירים בדואים בהשכלה גבוהה? מצאנו כי התשובה היא שאין סוג סיוע אחד או דרך עבודה אחת משמעותיים, אלא שהמכלול שהתוכנית מציעה, הן מבחינת גיוון סוגי הסיוע והן מבחינת היקף הסיוע, הוא שמקדם שילוב מוצלח.

מספר הסטודנטים שהשתתפו בפייולוט נמוך מהציפיות, והישגיהם בלימודים מתונים יחסית. בכך יש כדי להעיד שנדרש המשך תהליך של למידה ופיתוח כדי להצליח במשימה של שילוב צעירים בדואים באקדמיה. המחקר העלה כמה תובנות אשר לאופן הרצוי של יישום התוכנית:

1. כדי לטייב את שילוב הבדואים באקדמיה, עבור רובם יש צורך בשנת הכנה הכוללת צבירת נקודות זכות אקדמיות.
2. יש יתרון ללימודים בכיתות קטנות ונפרדות בשנת שער לאקדמיה, כהכנה ללימודים בשנה א' לתואר הראשון עם כלל הסטודנטים במכללה.
3. חשוב ללוות את הסטודנטים ולתת להם ייעוץ אישי לאורך כל שנות התואר.
4. יש עדיפות ללימודים באותו קמפוס במשך כל תקופת הלימודים.
5. יש חשיבות לניטור שוטף של מצב הסטודנטים ולמתן תגבור לימודי מותאם אישית.
6. נדרש המשך שיפור השליטה בשפות עברית ואנגלית.
7. חשוב לתת סיוע כלכלי לכלל הסטודנטים הבדואים.
8. יש לעודד את הסטודנטים הבדואים ללמוד מגוון רחב יותר של תחומי לימוד.
9. יש יתרון למבחני קבלה שיהיו הן משותפים לעוד מוסדות והן אחידים בין השנים.
10. נדרשת מחויבות המוסד לשילוב באקדמיה של צעירים מן האוכלוסייה הבדואית בנגב.
11. מוצע להעסיק במכללה עובדים מן האוכלוסייה הבדואית בנגב, אשר יהוו מודל לחיקוי ויגבירו את תחושת השייכות של הסטודנטים הבדואים.
12. חשוב לוודא שניתן סיוע לכל הסטודנטים מן האוכלוסייה הערבית הכללית במסגרת תוכנית הרחבת נגישות ההשכלה הגבוהה לערבים, דרוזים וצ'רקסים בישראל, ללא קשר לתוכנית שער לאקדמיה.
13. נדרש שיפור התחבורה הציבורית למוסדות האקדמיים.

תמצית מנהלים

רקע

הדוח הנוכחי מסכם ממצאי מחקר הערכה על הפיילוט "שער לאקדמיה" במכללה האקדמית ספיר - יישום ניסויי של תוכנית לשילוב צעירים מן האוכלוסייה הבדואית בנגב בהשכלה הגבוהה. פיילוט זה, כמו גם מחקר ההערכה, הם חלק מתוכנית וממחקר רחבים יותר על תוכנית "הרחבת נגישות ההשכלה הגבוהה לערבים, דרוזים וצ'רקסים בישראל" מטעם המועצה להשכלה גבוהה ובה הוועדה לתכנון ותקצוב.

מספר הסטודנטים הבדואים לתואר ראשון עלה בשנים 2010-2016 מ-942 ל-2,034². אולם, על אף התמיכה הנרחבת שקידמה את השתלבותם בהשכלה הגבוהה של כלל הסטודנטים הערבים, עדיין יש באקדמיה תת-ייצוג של האוכלוסייה הבדואית בנגב. הקשיים הרבים שאיתם מתמודדים הבדואים באקדמיה הובילו בשנים האחרונות לתהליך מעמיק של בחינה ותכנון, הן במכללה האקדמית ספיר והן ברמה הלאומית. מתוך כך יזמה המכללה את התוכנית שער לאקדמיה, על סמך ניסיון עבר ומתוך מחויבות לאוכלוסייה הבדואית בנגב.

שער לאקדמיה היא תוכנית לימודים ארבע-שנתית לתואר ראשון. מטרתה: לבחון דרכים מיטיבות לשילוב צעירים בדואים מהנגב בהשכלה הגבוהה. המועמדים לתוכנית משתתפים גם בתוכנית הקיץ "צעד לפני כולם" להיכרות עם האקדמיה, לחיזוק ראשוני של מיומנויות למידה ושפה והם נבחרים במבחני מיון לתוכנית. שנת הלימודים הראשונה בתוכנית נקראת "שנת שער לאקדמיה". מטרתה: להכין את הצעירים הבדואים ללימודים אקדמיים באמצעות שיפור שליטתם במיומנויות למידה ושפה והתנסות בלמידת קורסים אקדמיים. נוסף על מבחני המיון שנעשים במסגרת התוכנית "צעד לפני כולם", שנת שער לאקדמיה מהווה תהליך מיון נוסף ובוחנת את ההתאמה ללימודים אקדמיים בין הצעירים הבדואים לבין המכללה. בהתאם, שנת שער לאקדמיה כוללת קורסי מעטפת לשיפור מיומנויות למידה, שפה, מחשב וכישורים רכים וכן קורסים אקדמיים הזוהים בתוכנם וברמתם לקורסים אחרים במכללה, המלווים בתגבור לימודי נרחב. הסטודנטים לומדים בשנה זו בנפרד משאר הסטודנטים במכללה, ובכיתות קטנות. החל משנה א' ללימודים לתואר (השנה השנייה בתוכנית) הם משולבים בכיתות הרגילות כסטודנטים מן המניין, והם ממשיכים לקבל תגבור לימודי. לאורך כל התוכנית הסטודנטים מקבלים סיוע כלכלי נרחב; צוות התוכנית הכולל רכזת סטודנטים, עובד סוציאלי ורכזת של התוכנית מלווה אותם באופן אישי; והם משתתפים בפעילות חברתית של התוכנית.

הוועדה לתכנון ותקצוב אישרה הפעלה ניסיונית (פיילוט) של התוכנית, בליווי מחקר הערכה, ותקצבה את הפיילוט. מטרת הפיילוט הייתה לבחון את הכלים לשילוב איכותי של צעירים בדואים בלימודים לתואר ראשון. המחזור הראשון החל ללמוד בשנת 2015/16 (תשע"ו). מכון מאיר-ג'וינט-ברוקדייל ערך את המחקר בשנים 2017-2018.

² לא כולל האוניברסיטה הפתוחה. צעירים בדואים נוספים לומדים ברשות הפלסטינית ובחו"ל. אולם, מספרם המדויק אינו ידוע.

בדואים שרוצים ללמוד במכללה האקדמית ספיר יכולים להתחיל ללמוד גם בקבלה ישירה, כמו כל סטודנט אחר. בשלוש השנים האחרונות החלו ללמוד שם לתואר ראשון 498 בדואים, 66% מהם דרך הפיילוט ו-34% בקבלה ישירה (ראו עמודים 1-2).

המחקר

מטרת המחקר

המחקר נועד לסייע לוועדה לתכנון ותקצוב בהחלטה אם להמשיך בהפעלת הפיילוט ולאמצו כתוכנית לאורך זמן ובמוסדות נוספים. לשם כך התמקד המחקר בבחינת תהליך היישום מנקודת מבטם של הסטודנטים המשתתפים ושל בעלי תפקידים בפיילוט ובמכללה ובבחינת התרומות לסטודנטים על בסיס תפיסותיהם והישגיהם בלימודים.

מערך המחקר

נבנה מערך מחקר המתבסס על מתודולוגיה משולבת - כמותית ואיכותנית (mixed methodology). השימוש במתודולוגיה זו מאפשר להשמיע את קולם של כל המעורבים בפיילוט ולהבין לעומק תהליכים, ואלה יכולים לשמש בסיס להבניית המשך המחקר ולקבלת מידע מייצג, אובייקטיבי וסובייקטיבי על המשתתפים, תפיסותיהם ועמדותיהם. המידע האיכותני התקבל מראיונות ומקבוצות מיקוד עם סטודנטים, אנשי מטה בפיילוט ובמכללה ואנשי מטה במוסדות אקדמיים נוספים בנגב. המידע שהתקבל הינו מידע חשוב בפני עצמו, אך הוא היווה גם בסיס להכנת השאלונים לסקרי הסטודנטים. המידע נותח בעזרת תוכנת נרלייזר, כדי לאתר תמות משותפות ולבחון את מהימנותו. המידע הכמותי כולל מידע מנהלי על הבדואים משתתפי הפיילוט בהשוואה לבדואים שהתקבלו ישירות ללימודים (שלא דרך הפיילוט) וליהודים הלומדים במכללה, וכן מידע משלושה סקרי סטודנטים - סקר מסיימי שנת שער לאקדמיה, סקר מסיימי שנה א' ללימודי התואר במסגרת הפיילוט וסקר משתתפי תוכנית הקיץ "צעד לפני כולם" (ראו עמודים 9-13).

עיקרי הממצאים

להלן ממצאים עיקריים מן המחקר:

מאפייני האוכלוסייה: רוב הסטודנטים בפיילוט הם צעירים עד גיל 21, רובם נשים, מרקע כלכלי חלש. שליש הם דור ראשון להשכלה גבוהה (הראשונים מהמשפחה הגרעינית שלומדים באקדמיה); רק לחמישית מהסטודנטים יש לפחות הורה אחד בעל השכלה אקדמית (ראו עמודים 14-17).

- **מאפייני קבלה ללימודים:** ברוב מאפייני הקבלה, למשל הציון בבחינה הפסיכומטרית ורמת האנגלית, המאפיינים של הבדואים בפיילוט נמוכים משל הבדואים שהתקבלו ישירות ומשל היהודים (ראו עמודים 17-19).
- **שיקולי הסטודנטים ללמוד בתוכנית שער לאקדמיה:** השיקולים העיקריים הם הסיוע הכלכלי שמוצע בפיילוט, היחס האישי, הייעוץ והליווי על ידי צוות הפיילוט וכן התמיכה הלימודית הנרחבת והמגוונת (ראו עמודים 20-21).
- **מחויבות המוסד לשילוב צעירים בדואים:** הנהלת המוסד הביעה מחויבות רבה למשימה זו; והיא שפיתחה את התוכניות

תקד"מ (תוכנית לשילוב במחלקה ללימודים רב-תחומיים, שפעלה במכללה בשנים 2011/12-2014/15) ושער לאקדמיה ומינתה ועדת היגוי ייעודית לשער לאקדמיה ובה חברים בכירים מן המכללה (ראו עמוד 21).

- **תחומי לימוד:** בעוד שפיזור הסטודנטים היהודים בין 16 המחלקות הקיימות במכללה הוא 10%-2% בכל מחלקה, הבדואים בפיילוט ובקרבת המתקבלים ישירות מרוכזים בשיעור מאוד גבוה במחלקה ללימודים רב-תחומיים (35%-40% בהתאמה) (ראו עמודים 22-23).

- **התמדה בלימודים:** בהקשר זה הגדרנו התמדה בלימודים כהמשך לימודים עד סוף שנה א'. נערכה השוואה בין שלוש קבוצות: הבדואים שמשותפים בפיילוט, הבדואים שהתקבלו ישירות ללימודים והיהודים. לגבי הבדואים שמשותפים בפיילוט נערכה השוואה בין שתי נקודות זמן: כל הסטודנטים שהחלו את הפיילוט (את שנת שער לאקדמיה: N=112) לבין הסטודנטים שהחלו את שנה א' (ללא הסטודנטים שהפסיקו ללמוד בשנת שער לאקדמיה: N=77). לגבי המשותפים בפיילוט נמצא כי מקרב הסטודנטים שהחלו את הפיילוט, שיעור נמוך יחסית (58%) התמידו בלימודים עד סוף שנה א'. עם זאת, בקרב הסטודנטים שהחלו את שנה א' שיעור ההתמדה גבוה במיוחד - 84% בסוף אותה שנה. לשם השוואה, שיעור ההתמדה של הבדואים שהתקבלו ישירות ושל היהודים בסוף שנה א', הוא כ-70%. עיקר הפסקת הלימודים בפיילוט התרחשה בשנת שער לאקדמיה, בגלל אי-עמידה בדרישות הלימודים או בדרישות המעבר לשנה א' וסיבות אישיות, משפחתיות או כלכליות (ראו עמודים 24-26).

שנת שער לאקדמיה

- **המצב הלימודי בתום שנת שער לאקדמיה:** נראה שבתום שנת שער לאקדמיה, המצב הלימודי של הסטודנטים שלמדו במחזור השני היה טוב ממצבם של חלק ניכר מן הסטודנטים שלמדו במחזור הראשון. הציון הממוצע בקורסי המעטפת היה דומה בשני המחזורים - כ-80; הציון הממוצע בקורסים האקדמיים של הסטודנטים מן המחזור השני היה גבוה ב-13 נקודות לעומת המחזור הראשון (73 לעומת 60 בהתאמה); גם שיעור המסיימים את שנת שער לאקדמיה בציון ממוצע "נכשל" בקורסים האקדמיים היה נמוך בהרבה בקרב הסטודנטים מן המחזור השני (13%) למול הסטודנטים מן המחזור הראשון (29%). נמצאו הבדלים מינוריים בלבד במאפייני הקבלה בין שני המחזורים. אך 45% מן הסטודנטים מן המחזור הראשון למדו קודם במכינה קדם-אקדמית, בעוד שבמחזור השני אף אחד מן הסטודנטים לא עשה זאת. ייתכן שהסטודנטים מן המחזור הראשון החלו מנקודת פתיחה נמוכה יותר (ועדות לכך היא אולי שנדרשו ללמוד במכינה כדי להתקבל ללימודים; ואולם לאחר המכינה נקודת הפתיחה שלהם אמורה הייתה להיות מחוזקת). ההבדלים בין שני המחזורים יכולים גם לנבוע משיפור בתהליך המיון הראשוני לפיילוט, מפוזר קצת שונה בין מחלקות המכללה ומשינויים שנעשו בתוכנית הלימודים, כלומר בקורסים האקדמיים שנלמדו בכל אחד מן המחזורים בשנת שער לאקדמיה. (ראו עמודים 27-28).

- **דרכי סיוע:** הרוב המכריע (75%-100%) של הסטודנטים נעזרו בכל מגוון דרכי הסיוע שהוצעו בפיילוט. מדיווח הסטודנטים וצוות הפיילוט עולה שללימודים בכיתות קטנות ונפרדות בשנה זו יש יתרונות רבים. עוד דווח על קושי לעמוד בכל מטלות הלימודים, כיוון שתוכנית הלימודים עמוסה מאוד וכוללת הכפלה של שעות הלימוד בכל קורס אקדמי ומגוון רחב של קורסי מעטפת. ביחס לחלק מקורסי המעטפת טענו הסטודנטים שניתן לקצרם (למשל קורס הכרת המחשב). ככלל, מרבית הסטודנטים העריכו שרוב דרכי הסיוע תרמו להם במידה רבה (ראו עמודים 28-31).

- שיפור השליטה במיומנויות למידה ושפה: הסטודנטים העריכו כי הפיילוט תרם בעיקר ליכולתם לכתוב בשפה אקדמית ולשיפור שליטתם בשפה העברית. התרומה המועטה ביותר הייתה לשיפור השליטה בשפה האנגלית (ראו עמוד 34).
- הערכת החוויה האישית בלימודים: הסטודנטים דיווחו על חוויה אישית חיובית במכללה. למשל, מרביתם הסכימו שהחוקים והכללים במכללה הוגנים, שהם מרגישים שייכות למכללה ושיש להם "כתובת" כשהם נתקלים בבעיה לימודית, אישית או מנהלית (ראו עמוד 35).

שנה א' לתואר

- המצב הלימודי בסוף שנה א': המצב הלימודי של המתמידים בלימודים אשר סיימו שנתיים בפיילוט (כלומר, בלי הסטודנטים שהפסיקו ללמוד בשנת שער לאקדמיה) טוב משל הבדואים שהתקבלו ישירות אך פחות טוב משל היהודים, למשל בכל הקשור לצבירת נקודות זכות וציון ממוצע בסוף שנה א' (ראו עמודים 38-40).
- דרכי סיוע: הסטודנטים בשנה א' השתתפו בתגבור לימודי ב-11 קורסים סמסטריאליים, 73% בחרו לקבל חונכות אקדמית ו-49% בחרו ללמוד קורס אנגלית מורחב. כל הסטודנטים קיבלו סיוע כלכלי וכן תמיכה וליווי אישי מצוות הפיילוט והשתתפו בפעילות החברתית. בדומה להערכה של מסיימי שנת שער לאקדמיה, גם מרבית מסיימי שנה א' העריכו שדרכי הסיוע תרמו להם במידה רבה (ראו עמודים 36-37 וגם 43-45).
- צורך בסיוע נוסף: כשני שלישים מהמתמידים בלימודים אשר סיימו שנתיים בפיילוט דיווחו על צורך בסיוע לימודי נוסף: לדוגמה 62% - לשיפור המיומנויות הלימודיות, 57% - לשיפור השליטה באנגלית ו-50% - לשיפור השליטה בעברית; 87% מן הסטודנטים ציינו שהם צריכים סיוע כלכלי נוסף ו-50% זקוקים לייעוץ וליווי אישי נוספים (ראו עמודים 40-42).

דיווח כלל הסטודנטים בפיילוט על תפקודם בלימודים

- כצפוי, מסיימי שנה א' לתואר במסגרת הפיילוט דיווחו על תפקוד לימודי טוב מזה של מסיימי שנת שער לאקדמיה; שכן, מסיימי שנה א' סיימו שנתיים של לימודים אקדמיים. סביר להניח ששנת הלימודים הנוספת (קרי, שנת שער לאקדמיה) שיפצה אצלם את יכולת הבנת החומר הנלמד, כמו גם את שליטתם בעברית. בנוסף, הסטודנטים החלשים מבחינה לימודית הפסיקו ככל הנראה ללמוד בשנת שער לאקדמיה, ומסיימי שנה א' הם קבוצה חזקה יותר.
- לדוגמה, מקרב מסיימי שנה א', 77% מחפשים חומר לימודי לבד ו-60% מסכמים במהלך השיעור; ואילו מקרב מסיימי שנת שער לאקדמיה רק 51% מחפשים חומר לימודי לבד ו-46% מסכמים במהלך השיעור. במיומנויות נוספות התפקוד הלימודי, בקרב שתי הקבוצות, טוב פחות, בעיקר בקריאה באנגלית (ראו עמודים 46-48).

סיכום

- הדוח הנוכחי מרכז את ממצאי מחקר ההערכה על יישום התוכנית שער לאקדמיה במכללה האקדמית ספיר. מהמחקר עלה כי:
- מאפייני הקבלה של הסטודנטים הבדואים בפיילוט נמוכים משל הבדואים שהתקבלו ישירות ומשל היהודים במכללה.
- שיעור המתמידים בלימודים בסוף שנה א' ללימודי התואר מקרב המתחילים את הפיילוט (כלומר, שיעורם של מי שסיימו

- שנתיים לימודים: שנת שער לאקדמיה ושנה א' ללימודי התואר) נמוך בהשוואה הן לבדואים שהתקבלו ישירות והן ליהודים.
- נראה כי הסיוע שניתן בפיילוט עוזר לסטודנטים: מצבם הלימודי בסוף שנה א' טוב ממצבם הלימודי של הבדואים שהתקבלו ישירות; עם זה מצבם טוב פחות ממצבם של הסטודנטים היהודים.
 - הסטודנטים שהתמידו בלימודים (לא הפסיקו ללמוד) הם קבוצת הסטודנטים החזקה מקרב הסטודנטים שהחלו את הפיילוט.
 - בכל השנים מספר הסטודנטים שלמדו במסגרת הפיילוט היה נמוך מן היעד שהציבה המכללה.
- במחקר ביקשנו להבין איך לטייב את השילוב של צעירים בדואים באקדמיה, ולכן השאלה המרכזית שעליה ביקשנו לענות הייתה אילו מסוגי הסיוע ומדרכי העבודה בתוכנית שער לאקדמיה הם המשמעותיים ביותר כדי לקדם שילוב מוצלח של צעירים בדואים בהשכלה גבוהה? מצאנו כי התשובה היא שאין סוג סיוע אחד או דרך עבודה אחת משמעותיים, אלא שהמכלול שהתוכנית מציעה, הן מבחינת גיוון סוגי הסיוע והן מבחינת היקף הסיוע, הוא שמקדם שילוב מוצלח (ראו עמודים 57-61).
- מספר הסטודנטים שהשתתפו בפיילוט נמוך מהציפיות, והישגיהם בלימודים מתונים יחסית. בכך יש כדי להעיד שנדרש המשך תהליך של למידה ופיתוח כדי להצליח במשימה של שילוב צעירים בדואים באקדמיה. המחקר העלה כמה תובנות אשר לאופן הרצוי של יישום התוכנית:
1. כדי לטייב את שילוב הבדואים באקדמיה, עבור רובם יש צורך בשנת הכנה הכוללת צבירת נקודות זכות אקדמיות.
 2. יש יתרון ללימודים בכיתות קטנות ונפרדות בשנת שער לאקדמיה, כהכנה ללימודים בשנה א' לתואר הראשון עם כלל הסטודנטים במכללה.
 3. חשוב ללוות את הסטודנטים ולתת להם ייעוץ אישי לאורך כל שנות התואר.
 4. יש עדיפות ללימודים באותו קמפוס במשך כל תקופת הלימודים.
 5. יש חשיבות לניטור שוטף של מצב הסטודנטים ולמתן תגבור לימודי מותאם אישית.
 6. נדרש המשך שיפור השליטה בשפות עברית ואנגלית.
 7. חשוב לתת סיוע כלכלי לכלל הסטודנטים הבדואים.
 8. יש לעודד את הסטודנטים הבדואים ללמוד מגוון רחב יותר של תחומי לימוד.
 9. יש יתרון למבחני קבלה שיהיו הן משותפים עם עוד מוסדות והן אחידים בין השנים.
 10. נדרשת מחויבות המוסד לשילוב באקדמיה של צעירים מן האוכלוסייה הבדואית בנגב.
 11. מוצע להעסיק במכללה עובדים מן האוכלוסייה הבדואית בנגב, אשר יהוו מודל לחיקוי ויגבירו את תחושת השייכות של הסטודנטים הבדואים.
 12. חשוב לוודא שניתן סיוע לכל הסטודנטים מן האוכלוסייה הערבית הכללית במסגרת תוכנית הרחבת נגישות ההשכלה הגבוהה לערבים, דרוזים וצ'רקסים בישראל, ללא קשר לתוכנית שער לאקדמיה.
 13. נדרש שיפור התחבורה הציבורית למוסדות האקדמיים.

לסיום, יש לזכור שהמחקר ליווה את הפיילוט שער לאקדמיה בשלביו הראשונים, ואין עדיין תמונה מלאה על מחזור שלם בתוכנית. מדדי התוצאה שהוצגו בדוח הם תוצאות ביניים, והם מתייחסים למחזור הראשון. מכאן שכיום, בעקבות הפיילוט, יכולת ההסקה על השינויים מוגבלת. מעניין יהיה להמשיך ללמוד על יישום התוכנית במכללה האקדמית ספיר: השלב האחרון במחקר מתוכנן לסוף שנת 2019 וישפוך אור על מחזורים נוספים בפיילוט, על התפתחות הפיילוט ועל תובנות נוספות בעניין הפעלת הפיילוט ותוצאותיו. לאחר לימוד ממצאי המחקר ודיונים מקצועיים רבים, במאסר 2018 הפיצה הוועדה לתכנון ותקצוב קול קורא למוסדות אקדמיים להפעלה של התוכנית שער לאקדמיה החל משנת הלימודים 2018/19 (תשע"ט). מתוכנן מחקר שילווה את הרחבת התוכנית שער לאקדמיה למוסדות שזכו בקול הקורא. בין היתר יבדוק המחקר את היישום ודרכי העבודה. נושא נוסף שיש להתמקד בו עם הרחבת התוכנית למוסדות נוספים הוא גיוס הסטודנטים לתוכנית ורמת מאפייני הקבלה של הסטודנטים המצטרפים. זאת לנוכח הקושי בגיוס סטודנטים שהמכללה האקדמית ספיר התמודדה איתו ושצפוי להתגבר עם הרחבת התוכנית. בהקשר זה חשוב לבחון את פעילות תוכנית "רואד" (תוכנית הכוון לקריירה ולהשכלה גבוהה לתלמידי תיכון) בנושא זה ואת שילוב המאמצים עם משרד החינוך ובתי הספר התיכוניים ביישובים הבדואיים.

דברי תודה

תודה לצוות במכללה האקדמית ספיר על שיתוף הפעולה שזכינו לו בעת ביצוע המחקר - ללישי לביא, ילנה בר, עמרי ידלין, איציק זיוון, אלון גייר, אחמד איאד, אמיר מיטל, קמילה מילנר-לנדסקינד ושאר אנשי הצוות שסייעו בהעברת הנתונים המנהליים. תודה מיוחדת לסטודנטים בפילוט שער לאקדמיה שהשיבו על השאלונים ושיתפו אותנו במידע על השתלבותם באקדמיה.

תודה לעמיתינו בוועדה לתכנון ולתקצוב במועצה להשכלה גבוהה - ארן זינר, מרב שביב ויעל סימן טוב כהן, על השותפות בחשיבה על המחקר ועל ממצאיו. תודה לאיילה הנדין, מנהלת "תקווה ישראלית באקדמיה", על המשוב לדוח.

תודה לחברינו במכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל - לבן שלומי, מרק מלקוביץ ואנה סברנסקי על הסיוע באיסוף הנתונים; לדליה בן-רבי על הליווי לאורך המחקר ועל הערותיה החשובות לדוח; לרעיה כהן על עריכת הלשון של הדוח, לאוולין אייבל על התרגום לאנגלית, לנביה בשיר ולפידא נג'ים-אכתילאת על התרגום לערבית ולענת פרקו-טולדנו על העיצוב הגרפי.

תוכן עניינים

1	1. מבוא
3	2. אתגרי ההשתלבות באקדמיה של האוכלוסייה הבדואית בנגב
6	3. תיאור התוכנית שער לאקדמיה
9	4. מערך המחקר
9	4.1 מטרת המחקר
9	4.2 אוכלוסיית המחקר
9	4.3 מקורות המידע ושיטה
13	4.4 המשך המחקר
14	5. מאפייני האוכלוסייה
14	5.1 מאפיינים אישיים ומשפחתיים
17	5.2 מאפייני קבלה והכנה ללימודים באקדמיה
19	5.3 ניסיונות קודמים להתקבל למוסד להשכלה גבוהה
20	6. הבחירה ללמוד במסגרת הפיילוט שער לאקדמיה
20	6.1 שיקולי הסטודנטים
21	6.2 שיקולי המכללה
22	7. מאפייני לימודים
22	7.1 תחומי לימוד
24	7.2 התמדה בלימודים
27	8. שנת שער לאקדמיה
27	8.1 תיאור המצב הלימודי בתום שנת שער לאקדמיה
28	8.2 סוגי הסיוע
30	8.3 הערכה של תרומת שנת שער לאקדמיה
35	8.4 חוויה אישית במוסד
36	9. שנה א'
36	9.1 סוגי הסיוע
38	9.2 המצב הלימודי בסוף שנה א'
43	9.3 הערכה של תרומת הפיילוט בשנה א'

46	10. תפקוד בלימודים
46	10.1 התמודדות עם הלימודים
47	10.2 שימוש במיומנויות קריאה וכתובה בעברית
47	10.3 שימוש במיומנויות למידה נוספות
49	11. התוכנית "צעד לפני כולם"
50	11.1 בחירת תחום לימודים
51	11.2 מוכנות ללימודים באקדמיה
56	12. מגבלות המחקר
57	13. סיכום המסקנות וההמלצות
62	מקורות

רשימת לוחות

	לוח 1: מספר הסטודנטים הבדואים שהחלו ללמוד במכללה האקדמית ספיר, לפי שנה אקדמית ולפי דרך הקבלה ללימודים
8	
14	לוח 2: מין הלומדים במכללת האקדמית ספיר, לפי קבוצות אוכלוסייה
15	לוח 3: גיל בהתחלת הלימודים ויישוב מגורים, לפי קבוצות אוכלוסייה
16	לוח 4: המצב הכלכלי של הסטודנטים בשער לאקדמיה
17	לוח 5: רמת השכלה של המשפחה הגרעינית של בדואים בשער לאקדמיה
18	לוח 6: מאפייני קבלה ללימודים, לפי קבוצות אוכלוסייה
19	לוח 7: שיעור הסטודנטים בפילוט שניסו קודם להתקבל למוסד להשכלה גבוהה
20	לוח 8: הדרכים העיקריות שבאמצעותן שמעו הסטודנטים על הפילוט
23	לוח 9: תחומי לימוד, לפי קבוצות אוכלוסייה
25	לוח 10: הפסקת לימודים, לפי קבוצות אוכלוסייה
51	לוח 11: היכרות עם האקדמיה בקרב המשתתפים בתוכנית "צעד לפני כולם", לפי מועד השבה על הסקר
	לוח 12: שליטה במיומנויות למידה ושפה, בקרב המשתתפים בתוכנית "צעד לפני כולם", לפי מועד השבה
53	על הסקר

רשימת תרשימים

7	תרשים 1: תיאור התוכנית
13	תרשים 2: מקור המידע ושיטת איסוף הנתונים, לפי חודשים בשנת 2017
24	תרשים 3: שיעור הסטודנטים שסיימו את שנה א', לפי קבוצות אוכלוסייה
26	תרשים 4: סיבות להפסקת לימודים, לפי קבוצות אוכלוסייה
27	תרשים 5: ציון ממוצע בסוף שנת שער לאקדמיה, לפי מחזור בפיילוט
28	תרשים 6: אחוז הסטודנטים שדיווחו על קושי במידה רבה או רבה מאוד בלימודים בשנת שער לאקדמיה, לפי סוג קורס
28	תרשים 7: השתתפות בסוגי הסיוע בשנת שער לאקדמיה
31	תרשים 8: תרומת הייעוץ מצוות הפיילוט והסיוע הכלכלי בשנת שער לאקדמיה
32	תרשים 9: תרומת הכיתות הקטנות והנפרדות והסיוע החברתי שניתנים בשנת שער לאקדמיה
33	תרשים 10: תרומת סוגי הסיוע הלימודיים שניתנים בשנת שער לאקדמיה
34	תרשים 11: תרומת הפיילוט לשיפור מיומנויות הלמידה והשפה בשנת שער לאקדמיה לפי מידת ההסכמה של הסטודנטים להיגד
35	תרשים 12: החוויה האישית של הסטודנטים במכללה בשנת שער לאקדמיה לפי מידת הסכמתם להיגד
37	תרשים 13: התפלגות מספר הקורסים הסמסטריאליים שבהם קיבלו הסטודנטים תגבור לימודי בשנה א' בפיילוט שער לאקדמיה
37	תרשים 14: שיעור הסטודנטים שהשתתפו בסיוע בשנה א' בפיילוט שער לאקדמיה
39	תרשים 15: מספר נקודות הזכות שצברו הסטודנטים עד סוף שנה א', לפי קבוצות אוכלוסייה
40	תרשים 16: התפלגות הציון הממוצע בקורסים האקדמיים בסוף שנה א', לפי קבוצות אוכלוסייה
41	תרשים 17: שיעור הסטודנטים בשער לאקדמיה שדיווחו בסוף שנה א' שהם זקוקים לסיוע נוסף, לפי סוגי הסיוע הלימודי שמוצע בפיילוט
42	תרשים 18: מספר סוגי הסיוע הלימודי בשער לאקדמיה שהסטודנטים בסוף שנה א' דיווחו שהם זקוקים בהם לסיוע נוסף
44	תרשים 19: תרומת הייעוץ מצוות הפיילוט והסיוע הכלכלי למסיימי שנה א' בשער לאקדמיה
45	תרשים 20: תרומת הסיוע בשנה א' בפיילוט שער לאקדמיה
46	תרשים 21: תחושה בנוגע להתמודדות עם הלימודים
47	תרשים 22: תחושה בנוגע לשימוש במיומנויות קריאה וכתביה בעברית

48	תרשים 23: תחושה בנוגע לשימוש במיומנויות לימודים נוספות
50	תרשים 24: מחלקות מועדפות במכללה בקרב המשתתפים בתוכנית "צעד לפני כולם", לפי מועד השבה על הסקר
52	תרשים 25: שינויים בקרב המשתתפים בתוכנית "צעד לפני כולם" במידת ההיכרות עם האקדמיה ברמת הפרט בין שני מועדי ההשבה על הסקר
54	תרשים 26: שינויים בקרב המשתתפים בתוכנית "צעד לפני כולם" במידת השליטה במיומנויות למידה ושפה, ברמת הפרט, בין שני מועדי ההשבה על הסקר
55	תרשים 27: הערכת חשיבות התכנים בתוכנית "צעד לפני כולם"

1. מבוא

דוח זה מסכם את ממצאי מחקר ההערכה על הפיילוט "שער לאקדמיה" במכללה האקדמית ספיר - יישום ניסיוני של התוכנית לשילוב צעירים בדואים בהשכלה הגבוהה. התוכנית, כמו גם מחקר ההערכה, הם חלק מתוכנית וממחקר רחבים יותר על תוכנית "הרחבת נגישות ההשכלה הגבוהה לערבים, דרוזים וצ'רקסים בישראל" (להלן: תוכנית הנגישות).

המונח נגישות מקפל בתוכו את הזכות להשכלה גבוהה לכל אדם מכל רקע, ללא תלות במצבו החברתי-כלכלי. הרחבת הנגישות להשכלה גבוהה מדגישה לא רק את הזכות להצטרף למערכת זו, אלא גם את חובת המדינה לבנות גשרים ולהסיר חסמים, בעיקר עבור הבאים מרקע חברתי וכלכלי נמוך (לימור ווולנסקי, 2016). תפיסה זו הולכת ומתרחבת בעולם, ובהתאם לה פיתחה הוועדה לתכנון ולתקצוב (להלן: ות"ת) במועצה להשכלה גבוהה את תוכנית הנגישות כחלק מתוכניתה הרב-שנתית לשנים 2015/16-2010/11 (תשע"א-תשע"ו). התוכנית תוקצבה מחדש בתוכנית הרב-שנתית לשנים 2021/22-2016/17 (תשע"ז-תשפ"ב).

מטרת תוכנית הנגישות היא להגדיל את שיעור הלומדים במוסדות להשכלה גבוהה ואת שיעור מסיימי הלימודים מן האוכלוסייה הערבית, הדרוזית והצ'רקסית (להלן: האוכלוסייה הערבית), לצמצם את הקשיים שאיתם אוכלוסייה זו מתמודדת בזמן הלימודים ולצמצם את הפערים בינם לבין מקביליהם היהודים (שביב ואח', 2013). ביתר פירוט, המטרות הן להגדיל את מספר הסטודנטים מן האוכלוסייה הערבית, לטייב את בחירת תחום הלימודים ומוסד הלימודים כדי להפחית את המעברים בין מוסדות לימוד ותחומי לימוד, לשפר את הישגי הסטודנטים בלימודים, להגדיל את הפיזור בין תחומי הלימוד; להגביר את ההתמדה בלימודים, למנוע נשירה ולהפחית את שיעור הגוררים את סיום התואר, כדי שבסופו של דבר יגיעו יותר סטודנטים מן האוכלוסייה הערבית לסיום התואר בכלל, ובזמן תקני בפרט.

תוכנית הנגישות מיושמת בכל המוסדות הרלוונטיים המתוקצבים על ידי ות"ת (כ-30 אוניברסיטאות ומכללות אקדמיות¹). היא מקיפה את רצף השילוב באקדמיה: הכוון לקריירה ולהשכלה גבוהה לתלמידי תיכון, באמצעות תוכנית "רואד"; מעטפת תמיכה לתלמידים במכינות הקדם-אקדמיות; הכנה לשילוב באקדמיה למתקבלים לתואר ראשון, באמצעות תוכנית הקיץ "צעד לפני כולם"; סיוע לקליטה איכותית באקדמיה במהלך התואר הראשון, ובעיקר בשנה א'; מתן סיוע כלכלי לסטודנטים מרקע חברתי-כלכלי נמוך הלומדים תחומים מעודפים, במסגרת "מלגות אירתקא"; מרכזי קריירה להכנה לשילוב בתעסוקה בסיום התואר; ועידוד השתלבות בתארים מתקדמים, באמצעות מלגות הצטיינות לתואר שני מחקרי, תואר שלישי ובתור-דוקטורט, וכן עידוד שילוב בסגל אקדמי באמצעות "מלגת מעוף" (זינר, 2017, מכתב למנכ"ל המוסדות והאחראים המוסדיים מיוני 2017).

מספר הסטודנטים מן האוכלוסייה הערבית המשתלבים בהשכלה גבוהה נמצא במגמת עלייה. חלקם היחסי של הסטודנטים הערבים בכלל הסטודנטים בהשכלה הגבוהה הגיע בשנת 2015/16, השנה שבה החל הפיילוט שער לאקדמיה, ל-15.4% בתואר ראשון (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה [הלמ"ס], 2017א). באותה עת, חלקם של בני 20-29 הערבים בכלל האוכלוסייה עמד על

¹ במכון ויצמן למדע אין לימודים לתואר ראשון, ובמכון לב אין סטודנטים ערבים.

24.3% (הלמ"ס, 2016), גם מספר הסטודנטים הבדואים לתואר ראשון עלה בשנים תשס"ח-תשע"ו (2010-2016) מ-942 ל-2,034² (אייל ואח', 2018). בשנת 2015/16 (תשע"ו), 21% למדו לתואר ראשון באוניברסיטאות, 49% במכללות אקדמיות ו-30% במכללות לחינוך (הלמ"ס, 2017). אולם, על אף התמיכה הנרחבת שקידמה את השתלבותם בהשכלה הגבוהה של כלל הסטודנטים הערבים, עדיין יש באקדמיה תת-ייצוג של האוכלוסייה הבדואית בנגב (זינר, 2018).

הקשיים הרבים שהבדואים מתמודדים איתם בבואם בשערי האקדמיה ובמהלך לימודיהם ידועים בוות"ת והובילו בשנים האחרונות לתהליך מעמיק של בחינה ותכנון הן ברמה הלאומית והן במכללה האקדמית ספיר. מתוך כך יזמה המכללה את התוכנית שער לאקדמיה, על סמך ניסיון עבר ומתוך מחויבות לאוכלוסייה זו. ות"ת אישרה הפעלה ניסיונית של התוכנית (פיילוט), בליווי מחקר הערכה ותקצבה את הפיילוט. המחזור הראשון החל ללמוד בשנת 2015/16 (תשע"ו). אושרו שלושה מחזורים (לשנים 2015/16, 2016/17 ו-2017/18). תוכנית הלימודים של כל מחזור היא בת ארבע שנים. מטרת הפיילוט הייתה לבחון את הכלים לשילוב איכותי של צעירים בדואים בלימודים לתואר ראשון (זינר, 2018). מכון מאירס-ג'וינט-ברוקדייל ערך את המחקר בשנים 2017-2018.

בתקופה המקבילה להפעלת הפיילוט ולמחקר ההערכה שליווה אותו נבחנה על ידי הממשלה מדיניותה בנושא הפיתוח הכלכלי-חברתי בקרב האוכלוסייה הבדואית בנגב בשנים 2017-2021 (החלטת ממשלה מספר 2397). מדיניות זו כוללת התייחסות לצורך בחיזוק בתחומי החינוך וההשכלה הגבוהה והקצאת תקציב נוסף לטובתם. בהמשך לכך קבעה ות"ת יעד גידול במספר הסטודנטים הבדואים בשנה א' בישראל: 1,500 סטודנטים לפחות עד סוף תוכנית החומש (שנת 2021/22, תשפ"ב), בדגש על קליטה איכותית בתואר ועל מקצועות המקנים מקצוע בתום בלימודים. בהתאם להחלטת הממשלה הוקם צוות בהשתתפות נציגים ממל"ג, ות"ת, משרד האוצר (אגף התקציבים), משרד החקלאות (מנהלת הבדואים) ומשרד ראש הממשלה (המועצה הלאומית לכלכלה). לפי החלטת הממשלה 2397, הצוות דן במתווה "...לפעילויות ולשינויים הנדרשים לצורך הגברת שילוב הבדואים במערכות ההשכלה הגבוהה..." (משרד ראש הממשלה, 2017, עמ' 2). כבסיס לדיון למדו חברי הצוות בין היתר את ממצאי מחקר ההערכה על התוכנית שער לאקדמיה ודנו בהם. כתוצאה מדיוני הצוות הוחלט על הרחבת התוכנית למוסדות אקדמיים נוספים המתוקצבים על ידי ות"ת החל בשנת הלימודים 2018/19 (תשע"ט). במאסר 2018 פרסמה ות"ת קול קורא למוסדות המבקש מהם להפעיל תוכנית להרחבת נגישות מערכת ההשכלה הגבוהה לסטודנטים בדואים בשנים 2018/19-2020/21 (תשע"ט-תשפ"א), (זינר, 2018). הוחלט שהתוכנית תחל לפעול בהיקף משתנה במוסדות אוניברסיטת בן גוריון, האוניברסיטה הפתוחה והמכללות האקדמיות ספיר, אחווה ואשקלון.

² לא כולל האוניברסיטה הפתוחה. צעירים בדואים נוספים לומדים ברשות הפלסטינית ובחו"ל. אולם, מספרם המדויק אינו ידוע.

2. אתגרי ההשתלבות באקדמיה של האוכלוסייה הבדואית בנגב

דוח המחקר על יישום תוכנית הנגישות (הנדין ובן רבי, 2016) כולל סקירה של אתגרי ההשתלבות וההתמדה באקדמיה בקרב כלל האוכלוסייה הערבית. האתגרים המרכזיים העולים שם עניינם בהכוונה לבחירת תחום לימודים, בעמידה בתנאי סף לקבלה ללימודים, ברכישת מיומנויות למידה הנדרשות ללימודים אקדמיים, בשליטה בשפות עברית ואנגלית, בהתאמה תרבותית של סביבת הלימודים ובנגישות פיזית. האוכלוסייה הבדואית בנגב מתמודדת ביתר שאת עם האתגרים.

א. הכוונה לבחירת תחום לימודים ומוסד לימודים: לרוב המבוגרים מן האוכלוסייה הבדואית בנגב אין השכלה אקדמית (פרג'ון, 2018). בשנת 2015/16 רק 7% מקבוצת הגיל 20-29 למדו במוסד להשכלה גבוהה, לעומת 17% בכלל האוכלוסייה (אייל ואח', 2018). גם שיעור הבדואים המתחילים ללמוד במוסדות להשכלה גבוהה בישראל נמוך ועומד על 17% משנתון ממוצע, לעומת 39% בקרב הערבים (ללא בדואים) ו-67% בקרב היהודים (שביב, 2017). כך שתלמידי התיכון והצעירים הבדואים חיים בסביבה חברתית שבה רק מיעוט מן המבוגרים התנסו בלימודים אקדמיים ולפיכך הם יכולים לכוון את הצעירים בבחירת תחום לימודים ומוסד לימודים.

זאת ועוד, הסטודנטים הבדואים מרוכזים בשני תחומי דעת עיקריים - חינוך והכשרה להוראה ומדעי הרוח. בשנת 2015/16, 38% מן הסטודנטים הבדואים לתואר ראשון למדו חינוך והכשרה להוראה ועוד 28% למדו מדעי הרוח. יתר 44% הסטודנטים התפלגו בין שאר תחומי הדעת בשיעורים שנעו בין 12% במדעי החברה ל-0.15% באומנות (הלמ"ס, 2017). נראה אם כן כי לא רק שמיעוט מן החברים ומן המבוגרים מהסביבה החברתית של המועמדים ללימודים אקדמיים התוודעו ישירות להשכלה גבוהה, אלא שמי שכן עשו זאת הכירו רק תחומי דעת מצומצמים מאוד; וסביר שהם לא יכוונו צעירים לתחומי דעת שאינם מכירים. כמו כן, אצל הבדואים, כמו בקבוצות מיעוט אחרות, אופק תעסוקתי מהווה שיקול מרכזי בקבלת ההחלטה על תחום הלימודים ומוסד הלימודים (הנדין, 2011).

ב. עמידה בתנאי סף לכניסה לאקדמיה: למערכת החינוך ביישובים הבדואיים חולשות רבות, ויש להן השפעה ניכרת על שיעור הבוגרים שיוכלו להתקבל מאוחר יותר למערכת ההשכלה הגבוהה בכלל, ובפרט למוסדות ותחומי דעת הדורשים עמידה בתנאי סף גבוהים. אלה החולשות הבולטות:

נשירה ממערכת החינוך: בשנת 2015/16 עמד שיעור הנשירה של בדואים בנגב בשנתון גיל 17 על 24% לעומת 10% בקרב הערבים (ללא בדואים בנגב ודרוזים) ו-7% בכלל האוכלוסייה (ללא בדואים בנגב וחרדים). עיקר הנשירה מתרחשת במעבר מכיתה ח' ל-ט', והיא גבוהה במידה ניכרת בקרב הבנים לעומת הבנות (אייל ואח', 2018).

זכאות לתעודת בגרות: שיעור הזכאים לתעודת בגרות מקרב הבדואים הוא כמחצית מן השיעור המקביל בקרב כלל האוכלוסייה - 33% מן השנתון של בני 17 הבדואים בשנת 2015/16 למול 68% בכלל האוכלוסייה (וכ-50% באוכלוסייה הערבית). ואולם, זכאות לתעודת בגרות אינה מספיקה לקבלה לאוניברסיטה. בקרב הבדואים שיעור הזכאים לתעודת בגרות העומדת בדרישות הסף לקבלה לאוניברסיטה (תעודה הכוללת ציון עובר באנגלית ברמת 4 יחידות לימוד או יותר) נמוך עוד יותר - 22% מן השנתון של בני

17 בשנת 2015/16 למול 40% בכלל האוכלוסייה הערבית ו-59% בכלל האוכלוסייה. שיעורי הזכאות בקרב הבנות הבדואיות עולים בהרבה על שיעורי הזכאות בקרב הבנים (אייל ואח', 2018).

הישגים בבחינה הפסיכומטרית: לאורך השנים עולה שיעור הסטודנטים שמתקבלים ללימודים אקדמיים ללא ציון פסיכומטרי. אך עדיין, במרבית המוסדות ותחומי הדעת המועמדים נדרשים להיבחן בבחינה הפסיכומטרית. הציון הפסיכומטרי הממוצע בקרב הבדואים בנגב בני 17-28 נמוך במיוחד ועמד בשנת 2014 בקרב הנשים הבדואיות בנגב על 427 לעומת 477 בקרב המוסלמיות ו-561 בקרב היהודיות; ובקרב הגברים הבדואים בנגב על 394 לעומת 496 בקרב המוסלמים ו-597 בקרב היהודים (פוקס, 2017). מסבירה פוקס: "הציון הממוצע הנמוך מצמצם את אפשרויות הבחירה של ערבים בהשכלה הגבוהה וניתן להניח שהוא מעיד על רמת מיומנות נמוכה יותר בכל נושאי הבחינה, לפחות באופן חלקי" (עמ' 13).

ג. שליטה בשפות: הרוצים ללמוד באקדמיה מן האוכלוסייה הערבית נדרשים לשלוט היטב בשפת האם ערבית, ובשפות עברית ואנגלית.

ערבית: תלמיד דובר ערבית צריך להתמודד עם מעבר מן השפה הערבית המדוברת לשפה הערבית הספרותית הנלמדת בבית הספר ולשלוט בשתייהן היטב. זאת ועוד, ישנם ניבים שונים בשפה הערבית ולעיתים הערבית המדוברת בניב הבדואי שבה משתמשים בבית שונה מן הערבית המדוברת בניב שבה משתמשים המורים מצפון הארץ המלמדים בבתי ספר ביישובים הבדואיים. ביטוי לקושי בשליטה בערבית ניתן למצוא בציונים בבחינות המיצ"ב בערבית: לאורך השנים הישגי התלמידים הבדואים נמוכים מהישגי כלל התלמידים בחינוך הערבי (אייל ואח', 2018). כאשר השליטה בשפת האם אינה מבוססת דיה, יש קושי ברכישת שפות נוספות.

עברית: הלימודים במוסדות להשכלה גבוהה בארץ מתנהלים בעברית. עבור רוב הסטודנטים הבדואים זו ההתמודדות הראשונה בחייהם עם מערכת המתנהלת כולה בעברית (הנדין וכן רבי, 2016). רבים מהם מתחילים את לימודיהם עם ידע בסיסי בלבד בעברית, דבר שמקשה עליהם מאוד להשתלב בלימודים ולעמוד בדרישות האקדמיות (המכללה האקדמית ספיר, 2016).

אנגלית: מי שרוצה ללמוד באקדמיה נדרש לעבור בחינה הבודקת את רמת השליטה שלו באנגלית. אם שליטתו נמוכה מן הרמה הנדרשת, הוא מחויב בקורסי לימוד אנגלית עד הגעה לרמה הנדרשת (רמת "פטור"). אין בידינו מידע על היקף הסטודנטים בכלל והבדואים בפרט הנדרשים ללמוד אנגלית וכמה קורסים עליהם ללמוד עד הגעתם לרמת "פטור". אולם, השליטה באנגלית כפי שהיא משתקפת בציונים של התלמידים הבדואים בבחינת המיצ"ב ובהיקף הנבחנים בבחינת הבגרות באנגלית ברמות של 4 ו-5 יחידות לימוד מעידה על הקושי בנושא זה. בבחינת המיצ"ב באנגלית בכיתה ח' בשנת 2015/16 נמצא פער בין התלמידים הבדואים לכלל התלמידים הערבים של 58 נקודות בקרב הבנים ו-46 נקודות בקרב הבנות, בשני המקרים לרעת התלמידים הבדואים. הפער ביחס לתלמידים היהודים גבוה עוד יותר. באותה שנה (2015/16) 21% מן הבנים הבדואים בכיתה י"ב ניגשו לבחינת בגרות באנגלית ברמה של 4 יחידות לימוד לעומת 25% בקרב הערבים (ללא בדואים בנגב ודרוזים) ו-32% בכלל האוכלוסייה (ללא בדואים בנגב וחרדים); בקרב הבנות - 31%, 37%, 42% בהתאמה. ברמה של 5 יחידות לימוד נמצא כבר פער גדול בהרבה: 3% בקרב הבנים הבדואים לעומת 13% בקרב הערבים (ללא בדואים בנגב ודרוזים) ו-38% בכלל האוכלוסייה (ללא בדואים בנגב וחרדים); בקרב הבנות - 10%, 20%, 42% בהתאמה (אייל ואח', 2018).

ד. מצב כלכלי: כל היישובים הבדואיים המוכרים נכללים באשכול החברתי-כלכלי הנמוך ביותר - אשכול 1 - לפי הדירוג של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. שיעור התעסוקה בקרב האוכלוסייה הבדואית בגילי העבודה העיקריים (25-54) נמוך יחסית ועמד בשנת 2015 על 62% מן הגברים ו-24% מן הנשים לעומת 83%-80% בהתאמה בקרב האוכלוסייה היהודית בדרום. גם השכר החודשי הממוצע נמוך. השכר של הגברים הבדואים בשנת 2014 היה נמוך ב-36% מזה של כלל הגברים, ושל הנשים - ב-38% (אייל ואח', 2018).

ה. נגישות פיזית: מתוך תפיסות תרבותיות וקשיים כלכליים, הרוב הגדול מן הסטודנטים (ובעיקר מן הסטודנטיות) באוכלוסייה הבדואית נשארים לגור בבית ההורים בתקופת הלימודים. למרות השיפור שחל בשנים האחרונות בתחבורה הציבורית מן היישובים הבדואיים למוסדות להשכלה גבוהה, עדיין תדירותה ופיזור אינם מספקים. במיוחד קיים קושי בנגישות לאלה הגרים ביישובים הבדואיים הלא מוכרים (אייל ואח', 2018; פרג'ון, 2018; אבו כף, 2018).

ו. סטודנטיות צעירות: בשנת 2015/16 - 73% מן הלומדים לתואר ראשון באוכלוסייה הבדואית בנגב היו נשים. לפי דיווח המוסדות, רובן צעירות מן הסטודנטיות היהודיות (המכללה האקדמית ספיר, 2016). נשים צעירות אלה מתמודדות לראשונה עם יציאה מהבית ומהיישוב הבדואי, ועליהן לתפקד באופן עצמאי ובוגר בסביבה החדשה והזרה להן מבחינה שפתית ותרבותית. רבות מהן גם נתונות תחת פיקוח של אחד מבני המשפחה, אשר בא לידי ביטוי בדרכים שונות, כמו פיקוח על הלבוש ועל דרכי הנסיעה למוסד ואף ליווי של בן משפחה למוסד באופן יום-יומי. בשונה, הסטודנטיות היהודיות לרוב מתחילות ללמוד בגיל מבוגר יותר, לאחר שהתנסו בחוויות מגוונות במסגרת השירות הצבאי או הלאומי, טיול בחו"ל ועבודה, והן משתלבות בסביבה חברתית ותרבותית מוכרת. סטודנטים, בעיקר סטודנטיות, מקבוצות חלשות יותר בחברה, זקוקים פעמים רבות לליווי ולתמיכה אישית לאורך תקופת הלימודים כדי להצליח בסביבה הזרה להם (MDRC, 2018).

3. תיאור התוכנית שער לאקדמיה

שער לאקדמיה החלה לפעול כפיילוט במכללה האקדמית ספיר בשנת 2015/16 (תשע"ו). קדמה לה תוכנית הפיילוט תקד"מ (תוכנית קידום מיוחדת) לסטודנטים בדואים שהופעלה במכללה במחלקה ללימודים רב-תחומיים בשנים 2011/12-2014/15 (תשע"ב-תשע"ה) ובמחלקה לעבודה סוציאלית בשנת 2014/15 (תשע"ה) (המכללה האקדמית ספיר, 2016; בן רבי והנדין, 2013). על בסיס הניסיון החיובי ברובו שנצבר בהפעלה של תוכנית זו הוחלט להרחיבה למחלקות נוספות באמצעות הפעלת התוכנית שער לאקדמיה - תוכנית לעידוד מצוינות אקדמית בקרב צעירים בדואים.

מטרות התוכנית הינן: "הגדלת איכות התואר - הפניית מועמדים מתאימים תוך צמצום נשירה וגרירה של לימודים, הכשרה למגוון תחומים רלבנטיים לשוק העבודה, הגדלת מספר האקדמאים הבדואים, הכוונה והכנה להכשרה מקצועית ולתעסוקה, העצמה אישית וחשיפה לחברה מודרנית. כל זאת תוך יצירת אלטרנטיבה ללימודים בחברון ושינוי השיח משיפור סיכויי הקבלה לשיפור סיכויי הסיום בהצלחה והשתלבות בשוק העבודה" (המכללה האקדמית ספיר, 2016, עמ' 7).

מבנה התוכנית ורכיביה: שער לאקדמיה היא תוכנית לימודים ארבע-שנתית לתואר ראשון. המועמדים לתוכנית משתתפים גם בתוכנית הקיץ "צעד לפני כולם" להיכרות עם האקדמיה, לחיזוק ראשוני של מיומנויות למידה ושפה ונבחנים במבחני מיון לתוכנית. שנת הלימודים הראשונה בתוכנית נקראת "שנת שער לאקדמיה". מטרתה: להכין את הצעירים הבדואים ללימודים אקדמיים באמצעות שיפור שליטתם במיומנויות למידה ושפה והתנסות בלמידת קורסים אקדמיים. נוסף על מבחני המיון שנעשים במסגרת התוכנית "צעד לפני כולם", שנת שער לאקדמיה מהווה תהליך מיון נוסף ובוחנת את ההתאמה ללימודים אקדמיים בין הצעירים הבדואים לבין המכללה. בהתאם, שנת שער לאקדמיה כוללת קורסי מעטפת לשיפור מיומנויות למידה, שפה, מחשב וכישורים רכים וכן קורסים אקדמיים שהם בתוכנתם וברמתם לקורסים אחרים במכללה, המלווים בתגבור לימודי נרחב. הסטודנטים לומדים בשנה זו בנפרד משאר הסטודנטים במכללה, ובכיתות קטנות. החל משנה א' ללימודים לתואר (השנה השנייה בתוכנית) הם משולבים בכיתות הרגילות כסטודנטים מן המניין, והם ממשיכים לקבל תגבור לימודי. לאורך כל התוכנית הסטודנטים מקבלים סיוע כלכלי נרחב; צוות התוכנית, הכולל רכזת סטודנטים, עובד סוציאלי ורכזת של התוכנית, מלווה אותם באופן אישי; והם משתתפים בפעילות חברתית של התוכנית. תרשים 1 מתאר את התוכנית.

■ ועדת היגוי ■ צוות תוספת: רכזת התוכנית אחראית להפעלה הכוללת; 2 רכזות סטודנטים אחראיות לקשר הישיר עם הסטודנטים; עובד סוציאלי ומורים לעברית. ■ רכז אקדמי אחראי להיבטים הלימודיים בתוכנית	תשתית ארגונית
■ מיועדת למועמדים לשער לאקדמיה; כוללת ראיונות ומבחני קבלה בעברית, באנגלית ובמתמטיקה (למחלקות הרלוונטיות) ■ תכנים: היכרות עם האקדמיה וחיוק ראשוני של מיומנויות למידה ושפה ■ בשנת 2015/16 - נמשכה 3 שבועות, ומשנת 2016/17 - נמשכת 6 שבועות	תוכנית קיץ - "צעד לפני כולם"
■ לימודים בעברית, בכיתות קטנות ונפרדות ■ קורסים אקדמיים: ניתן לצבור עד 12 נקודות זכות; למידה בהכפלת שעות (למשל קורס של שתיים נלמד בארבע שעות) ■ קורסי מעטפת: הכרת המחשב, תגבור השפה העברית והאנגלית, אנגלית אקדמית, כתיבה אקדמית וסמינר העצמה	שנת שער לאקדמיה - שנה ראשונה בתוכנית
■ לומדים באותן כיתות עם שאר הסטודנטים במכללה ■ תגבור לימודי - שנה א': 2 ש"ש $\times$ 6 קורסים, שנה ב': 2 ש"ש $\times$ 3 קורסים, שנה ג': 2 ש"ש $\times$ 6 קורסים ■ בשנה א' יכולים לבחור ללמוד קורס אנגלית מורחב	לימודים לתואר ראשון - 2-4 שנים בתוכנית
■ חונכות אקדמית: סיוע לימודי על ידי חונך ■ פעילות חברתית: טיולים וימי התנדבות מספר פעמים בשנה ■ סיוע כלכלי: מלגת שכר לימוד מלאה (הסטודנטים משלמים 1,500 ₪ דמי רצינות ו-690 ₪ תשלומים נלווים); מלגת קיום - 500 ₪ לחודש; חובת נוכחות ב-80% מהשיעורים בחודש; מלגת נסיעות - 2000 ₪ לשנה; סבסוד קניית ציוד לימודי כמו מחשב (עד 800 ₪); קופה קטנה לסיוע במקרים חריגים ומיוחדים	סוגי סיוע נוספים לאורך כל התוכנית

בשנת 2017/18 למדו בפיילוט שלושה מחזורים. הפיילוט תוקצב על ידי ות"ת ל-130 סטודנטים בכל מחזור, אך בכל המחזורים החלו ללמוד פחות סטודנטים מיעד זה. חשוב לציין שבדואים שרוצים ללמוד במכללה יכולים להתחיל ללמוד גם בקבלה ישירה, כמו כל סטודנט אחר במכללה. ישנם גם מועמדים שבוחרים ללמוד במכינה קדם-אקדמית (ייחודית לאוכלוסייה הערבית או משולבת עם האוכלוסייה היהודית), ועל סמך ההצלחה במכינה הם מנסים להתקבל ללימודי תואר ראשון, ישירות ללימודים או דרך הפיילוט שער לאקדמיה. לוח 1 מפרט את מספר הסטודנטים הבדואים שהחלו ללמוד במכללה לתואר ראשון בשלוש השנים האחרונות, לפי דרך הקבלה ללימודים - דרך הפיילוט או בקבלה ישירה.

לוח 1: מספר הסטודנטים הבדואים שהחלו ללמוד במכללה האקדמית ספיר, לפי שנה אקדמית ולפי דרך הקבלה ללימודים

2015/16 (תשע"ו)			2016/17 (תשע"ז)			2017/18 (תשע"ח)		
סך הכול	דרך שער לאקדמיה	ישירות	סך הכול	דרך שער לאקדמיה	ישירות	סך הכול	דרך שער לאקדמיה	ישירות
165	111	54	169	104	65	164	116	48

מקור: מידע מנהלי.

4. מערך המחקר

4.1 מטרת המחקר

המטרה המרכזית של המחקר הייתה לסייע לוות"ת בהחלטה אם להמשיך בהפעלת הפיילוט שער לאקדמיה ולאמצו כתוכנית לאורך זמן ובמוסדות נוספים.

לשם כך התמקד המחקר במטרות אלו:

1. בחינת תהליך יישום התוכנית על רכיביה השונים מנקודת מבטם של הסטודנטים המשתתפים בפיילוט ושל בעלי תפקידים שונים בפיילוט ובמכללה;
2. בחינת התרומות של הפיילוט לסטודנטים על בסיס תפיסותיהם והישגיהם בלימודים.

4.2 אוכלוסיית המחקר

אוכלוסיית המחקר כללה את כלל הסטודנטים הבדואים הלומדים בפיילוט:

1. הסטודנטים במחזור הראשון - החלו ללמוד בשנת 2015/16
 2. הסטודנטים במחזור השני - החלו ללמוד בשנת 2016/17
 3. הסטודנטים במחזור השלישי - החלו ללמוד בשנת 2017/18
 4. המועמדים למחזור השלישי - השתתפו בתוכנית הקיץ "צעד לפני כולם" (הכנה לשילוב באקדמיה למועמדים לתואר ראשון) בחודשים יולי-אוגוסט 2017.
- כמו כן נאסף מידע מנהלי משווה על מקבילי אוכלוסיית המחקר - סטודנטים במכללה - בדואים שהתקבלו ישירות ללימודים ויהודים.

4.3 מקורות המידע ושיטה

במהלך שנת 2017 נאסף מידע ממקורות רבים ומגוונים. נבנה מערך מחקר המתבסס על מתודולוגיה משולבת - כמותית ואיכותנית (mixed methodology). השימוש במתודולוגיה זו מאפשר להשמיע את קולם של כל המעורבים בפיילוט ולהבין לעומק תהליכים, ואלה יכולים לשמש בסיס להבניית המשך המחקר (מידע איכותני) ולקבלת מידע מייצג, אובייקטיבי וסובייקטיבי על המשתתפים, תפיסותיהם ועמדותיהם (מידע כמותי).

4.3.1 מידע איכותני

המידע האיכותני התקבל מראיונות ומקבוצות מיקוד עם מקורות מידע שונים. המידע שהתקבל חשוב בפני עצמו, אך הוא היווה גם בסיס להכנת השאלונים הכמותיים לסקרי הסטודנטים. המידע נותח בעזרת תוכנת נרלייזר, כדי לאתר תמות משותפות ולבחון את מהימנותו.

א. ראיונות עם אנשי מטה במכללה ובפיילוט

בוצעו 7 ראיונות אישיים פנים-אל-פנים: 3 ראיונות עם גורמים מצוות הפיילוט - אחד עם רכזת התוכנית, אחד עם אחראי אקדמי ואחד עם רכזת פעילות חברתית; ו-4 עם אנשי מטה במכללה (3 מתוכם חברים בוועדת ההיגוי של התוכנית) - נשיא המכללה, הדיקן, חבר בוועד המנהל של המכללה ויו"ר ועדת ההיגוי והאחראי המוסדי לתוכנית הנגישות. כל ריאיון ארך כשעה עד שעה וחצי. בסך הכול תוכננו חמישה ראיונות, אך הוחלט להוסיף שני ראיונות ולראיין את כל אנשי המטה (של הפיילוט ושל המכללה) הרלוונטיים לפיילוט, כדי לקבל תמונת מצב שלמה יותר. המרואיינים נשאלו על מטרות התוכנית והתפיסות ביחס לשילוב במכללה של סטודנטים בדואים; על יישום התוכנית - סוגי הסיוע, מבנה ארגוני, האתגרים המלווים את היישום ושינויים שבוצעו בתוכנית; והערכה אישית - אילו רכיבים של התוכנית הכי משמעותיים בחשיבה לעתיד - המשך ההפעלה במכללה והרחבה למוסדות נוספים.

ב. קבוצות מיקוד עם סטודנטים

היו שתי קבוצות כפי שתוכנן - אחת עם סטודנטים מן המחזור הראשון, שלמדו באותה עת בשנה א', ואחת עם סטודנטים מן המחזור השני, שלמדו בשנת שער לאקדמיה. כל פגישה עם קבוצת מיקוד נמשכה כשעתיים והשתתפו בה 8-10 סטודנטים. מטרת קבוצות המיקוד הייתה לשמוע את קול הסטודנטים. הם נשאלו על הבחירה ללמוד בפיילוט, על השתתפותם בסוגי הסיוע של הפיילוט, על הערכתם ושביעות רצונם מכל סוג סיוע, על תרומת הפיילוט להערכתם, אילו סוגי סיוע חשובים במיוחד לדעתם ועל הצעותיהם לשינויים.

ג. ראיונות עם סטודנטים שהפסיקו ללמוד

רואיינו טלפוני 4 סטודנטים מן המחזור הראשון של הפיילוט שהפסיקו ללמוד במהלך שנה א', מתוך 5 סטודנטים שהפסיקו ללמוד וחתמו על טופס הסכמה להשתתף במחקר (הסטודנט החמישי לא רואיין כי מספר הטלפון שלו היה מנותק). כל ריאיון ארך כ-45 דקות. הסטודנטים נשאלו על הסיבות להפסקת הלימודים, אם יש להם כוונה לחזור ללמוד ומה יסייע להם בכך, על עיסוקם כיום, על השתתפות בסוגי הסיוע של הפיילוט ועל הצעות לשינוי. הרצון לשמוע גם את קולם של הסטודנטים שהתקשו יותר להשתלב באקדמיה והרצון להבין ממה היו שבעי רצון וממה לא הוביל להחלטה להוסיף רכיב זה למחקר, אף שלא היה חלק ממערך המחקר המקורי.

ד. ראיונות עם אנשי מטה ממוסדות אקדמיים נוספים בנגב

התקיימו ראיונות בשלושה מוסדות בנגב - באוניברסיטת בן גוריון בנגב, עם צוות מן הדיקנט; במכללה האקדמית להנדסה סמי שמעון, עם הדיקן; ובמכללה האקדמית אחווה, עם הנשיאה, הדיקנית והאחראי המוסדי לתוכנית הנגישות. כל ריאיון ארך שעה וחצי. מטרת הראיונות הייתה להכיר סוגי סיוע נוספים עבור סטודנטים בדואים ודרכי פתרון נוספות לחסמים ואתגרים דומים שהסטודנטים והמוסדות מתמודדים איתם. המרואיינים נשאלו על סוגי הסיוע לסטודנטים בדואים במוסדות שלהם, על הצרכים של הסטודנטים ועל הצרכים של המוסד כדי לסייע לסטודנטים הבדואים. רכיב זה לא היה חלק ממערך המחקר המקורי, אך עלה צורך בו כדי שבדיוני הצוות בעניין הרחבת השילוב של בדואים בהשכלה הגבוהה תובן התמונה הכללית.

4.3.2 מידע כמותי

המידע הכמותי כולל מידע מנהלי ומידע משלושה סקרי סטודנטים.

א. מידע מנהלי

לאיסוף המידע המנהלי היו כמה מטרות: קבלת נתונים על מאפייני הסטודנטים על מנת לאפשר את קיצור השאלונים בסקרי הסטודנטים; קבלת מידע אובייקטיבי על תוצאות ביניים; וקבלת מידע משווה על סטודנטים שאינם משתתפים בפיילוט.

נאסף מידע לא מזוהה על כל משתתפי הפיילוט מן המחזורים הראשון, השני והשלישי ומקביליהם - סטודנטים בדואים שהתקבלו ישירות ללימודים וסטודנטים יהודים. על שתי הקבוצות של הסטודנטים הבדואים (המשתתפים בפיילוט והמתקבלים ישירות ללימודים) נאסף מידע ברמת הפרט, ואילו על הסטודנטים היהודים התקבל מידע ברמה הקבוצתית. המידע המנהלי נאסף בשני מועדים - בחודשים מארס-מאי 2017 ושוב בחודש דצמבר 2017.

במועד הראשון נאסף מידע על אודות הסטודנטים שהחלו ללמוד בשנים 2015/16 ו-2016/17: מאפיינים אישיים (מין, גיל ויישוב מגורים), מאפייני קבלה (ציון בגרות ממוצע, ציון פסיכומטרי, ציונים בבחינות הכניסה, רמת אנגלית, ציון יע"ל והשתתפות במכינה), מחלקות הלימודים, השתתפות בסוגי הסיוע של הפיילוט (בתוכנית "צעד לפני כולם", עבור המחזור הראשון - השתתפות בסיוע בשנת שער לאקדמיה ובשנה א'; ועבור המחזור השני - השתתפות בסיוע בשנת שער לאקדמיה) ומאפייני התמדה (מתמידים בלימודים, מפסיקים ללמוד, מעבר מחלקה ומעבר מוסד). במועד השני עודכן המידע על מאפייני התמדה ונוסף מידע על תוצאות ביניים (מספר נקודות זכות שנצברו, ציון ממוצע בשנת שער לאקדמיה בקורסים האקדמיים ובקורסי מעטפת, ציון ממוצע בשנה א'; ולגבי המחזור הראשון - האם המשיכו לשנה ב' או שהם חוזרים על שנה א' והסיבה לכך). על הסטודנטים שהחלו ללמוד בשנת 2017/18 התקבל מידע על המאפיינים האישיים, מאפייני קבלה, השתתפות במכינה ובתוכנית "צעד לפני כולם" והמחלקות שבהן הם לומדים.

ב. סקרי סטודנטים

מטרת הסקרים הייתה להשלים מידע שהיה חסר במידע המנהלי על מאפייני הסטודנטים ולהכיר את התפיסה הסובייקטיבית של הסטודנטים על התפקוד הלימודי שלהם, את שביעות רצונם ואת התרומה של הפיילוט. בניית השאלונים נעשתה בין היתר על סמך המידע שהתקבל בראיונות עם אנשי המטה בפיילוט, המידע שנאסף במסגרת המחקר על תוכנית הנגישות (הנדין ובן רבי, 2016) והיכרות עם ספרות רלוונטית. לצורך השוואה בין סקרים נעשה שימוש בשאלות זהות ששימשו בסקר ארצי של סטודנטים ערבים בשנה א' שבוצע במסגרת המחקר על תוכנית הנגישות ובסקרים השונים במחקר הנוכחי. כל השאלונים תורגמו לערבית. התרגום לערבית נבדק על ידי חוקרת ממכון ברוקדייל המתמחה בתחום ילדים ונוער ועל ידי איש צוות מן הפיילוט, שערבית היא שפת אמם. הסטודנטים יכלו לבחור אם להשיב על השאלון ובאיזו שפה - ערבית או עברית. הרוב בחרו להשיב בערבית. ההשבה נעשתה בצורה לא מזוהה. לאורך הדוח, בכל מקום שאפשר, תוצג השוואה לממצאים מהסקר הארצי של סטודנטים ערבים בשנה א' (שם).

1. סקר סטודנטים מסיימי שנת שער לאקדמיה

הועבר סקר מילוי עצמי, לא מזוהה, בכיתות, לכל הסטודנטים לקראת סיום שנת שער לאקדמיה מן המחזור השני. הסטודנטים יכלו לבחור אם להשיב על השאלון. כל הסטודנטים שנכחו בכיתות השיבו על השאלון - בסך הכול 70 סטודנטים מתוך 96 סטודנטים שלמדו בפיילוט באותה תקופה (73% היענות). השאלון כלל שאלות על הבחירה ללמוד בפיילוט ואיך שמעו עליו הסטודנטים, מאפייני למידה, השתתפות בסוגי הסיוע של הפיילוט, ייעוץ והכוונה מצוות הפיילוט ומגורמים במכללה, שביעות רצון מן הפיילוט, הערכת התרומה של הפיילוט ומאפיינים אישיים ומשפחתיים.

2. סקר סטודנטים מסיימי שנה א' בפיילוט

65 סטודנטים מן המחזור הראשון בפיילוט סיימו את שנה א' (אוכלוסיית המחקר). כיוון שהחל משנה א' הסטודנטים בפיילוט משולבים בכל המחלקות ואינם לומדים בכיתות נפרדות, לא ניתן היה להעביר את הסקר בכיתות כמו שנעשה בסקר סטודנטים מסיימי שנת שער לאקדמיה. צוות הפיילוט התחייב לפנות לסטודנטים ולבקש מהם לחתום על טופס הסכמה להשתתף במחקר. ההסכמה או אי-ההסכמה להשתתף במחקר לא הותנתה בשום צורה ולא השפיעה על קבלה או אי-קבלה של סיוע מן הפיילוט ומן המכללה. 51 סטודנטים חתמו על טופס הסכמה למסירת פרטיהם האישיים לצורך המחקר (אוכלוסיית הסקר). לאוכלוסיית הסקר נשלח שאלון למילוי עצמי לטלפון הנייד. 40 סטודנטים השיבו על הסקר (61% מאוכלוסיית המחקר, 78% מאוכלוסיית הסקר). אף שלא מדובר במדגם מאוכלוסיית המחקר, יש להיות ערים למספר המשיבים הנמוך יחסית ולהביאו בחשבון בהסקת מסקנות מתוצאות הסקר. שאלון הסקר כלל שאלות על הבחירה ללמוד בפיילוט, מאפייני למידה, תרומת סוגי הסיוע של הפיילוט להצלחה בלימודים, הערכת מיומנויות למידה, צורך בסיוע נוסף, מאפיינים אישיים ומשפחתיים ותוצאות ביניים (צבירת נקודות זכות, ממוצע ציונים ורמת אנגלית).

3. סקר משתתפים בתוכנית "צעד לפני כולם"

הועברו שני שאלונים למילוי עצמי בכיתות לכל המועמדים למחזור השלישי של הפיילוט שער לאקדמיה, במסגרת התוכנית "צעד לפני כולם". גם רכיב זה לא היה חלק ממערך המחקר המקורי. כאמור, התוכנית "צעד לפני כולם" נמשכת שישה שבועות וכוללת בסופה הליך של מבחני מיון ללימודים בתוכנית שער לאקדמיה. במסגרת הדיונים בצוות על הרחבת השילוב של בדואים בהשכלה הגבוהה עלה הצורך להבין את התרומה הייחודית של התוכנית "צעד לפני כולם" במכלול הסיוע הניתן לסטודנטים בדואים. השאלון הראשון הועבר ביום השלישי של התוכנית (T0) והשאלון השני בסוף התוכנית, ביום לפני מבחני המיון (T1). כדי לשמור על אנונימיות המשיבים ועם זאת להצליח לקשר בין השאלונים בשני מועדי הסקר התבקשו המועמדים למלא את ארבע הספרות האחרונות של מספר תעודת הזהות שלהם, שנת הלידה ומינם. כל המועמדים שנכחו בכיתות השיבו על השאלון. ב-T0 השיבו 199 מועמדים וב-T1 השיבו 164 מועמדים. בסך הכול 112 מועמדים מסרו פרטים מזהים בשני השאלונים אשר אפשרו לקשר ביניהם. בשאלון הראשון נשאלו המועמדים על הבחירה ללמוד בפיילוט שער לאקדמיה ואיך שמעו על הפיילוט, על תחום לימודים מועדף עליהם ועל הערכת מיומנויות למידה שלהם. בשאלון השני התבקשו המועמדים לענות על שאלות זהות על תחום לימודים מועדף והערכת מיומנויות הלמידה כדי לבחון שינויים בעקבות השתתפות בתוכנית "צעד לפני כולם", ובנוסף נשאלו אילו תכנים היו להם הכי חשובים בתוכנית.

להלן פירוט על איסוף המידע על פני שנת 2017:

תרשים 2: מקור המידע ושיטת איסוף הנתונים, לפי חודשים בשנת 2017

4.4 המשך המחקר

למחקר מתוכנן חלק נוסף, לסוף שנת 2019. הוא יכלול ראיונות איכותניים עם סטודנטים שסיימו שנה ג' (השנה הרביעית בתוכנית) במבט מסכם ותוכניות לעתיד; ראיונות עם אנשי מטה בפיילוט ובמכללה כדי ללמוד על התפתחות הפיילוט ועל תובנות ביחס להפעלתו; וכן סבב שלישי של איסוף מידע מנהלי שיכלול מידע על תוצאות סופיות (צבירת נקודות זכות, ציונים, התמדה וסיום התואר).

5. מאפייני האוכלוסייה

בפרק זה נציג את המאפיינים האישיים של הסטודנטים בפיילוט, מצבם הכלכלי ורמת ההשכלה של משפחתם הגרעינית. הנתונים המנהליים מוצגים כממוצע של שלוש שנות פעילות הפיילוט (2015/16-2017/18), בהשוואה (אם התאפשרה) הן לסטודנטים בדואים שהחלו ללמוד באותן שנים במכללה והתקבלו ישירות ללימודים והן ליהודים שלמדו במכללה בשנים אלו.

5.1 מאפיינים אישיים ומשפחתיים

מגדר: בקרב הסטודנטים בפיילוט 69% בממוצע הן נשים, בדומה לשיעור הנשים מקרב הסטודנטים לתואר ראשון בכלל האוכלוסייה הערבית (68%) בשנת 2015/16 (הלמ"ס, 2016). לשם השוואה, שיעור הנשים בקרב הסטודנטים הבדואים שהתקבלו ישירות ובקרב היהודים נמוך בהרבה - 56%-58% בממוצע בהתאמה (לוח 2). שיעורים אלה דומים לשיעור הנשים שלמדו לתואר ראשון בכלל האוכלוסייה (58%) (שם).

לוח 2: מין הלומדים במכללת האקדמית ספיר, לפי קבוצות אוכלוסייה (באחוזים)

בדואים בשער לאקדמיה				בדואים שהתקבלו ישירות למכללה				יהודים			
ממוצע	2015/16	2016/17	2017/18	ממוצע	2015/16	2016/17	2017/18	ממוצע	2015/16	2016/17	2017/18
N	110	111	104	56	54	65	48	1,509	1,705	1,593	1,230
סך הכול	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
נשים	69	67	71	56	57	55	56	58	56	59	60
גברים	31	33	29	44	43	45	44	42	44	41	40

מקור: מידע מנהלי.

גיל בעת התחלת הלימודים: יש שונות בהרכב הגיל בין הבדואים שלומדים בפיילוט לבדואים שהתקבלו ישירות. שיעור הצעירים עד גיל 21 בפיילוט גבוה מאוד - 74% בממוצע; ואילו בקרב המתקבלים ישירות שיעור זה עומד על 39%. בשתי הקבוצות עלה שיעור הצעירים עד גיל 21 עם השנים - בפיילוט מ-64% בשנת 2015/16 ל-81% בשנת 2017/18; בקרב המתקבלים ישירות מ-32% ל-52% בהתאמה, (לוח 3).

מעל מחצית מן הסטודנטים בפיילוט הן נשים צעירות מאוד (53% בממוצע בנות 18-21). כפי שסקרנו בפרק על האתגרים בשילוב באקדמיה, נדרשת תשומת לב מיוחדת וכן יותר ליווי ותמיכה לקבוצה זו כדי להבטיח את שרידותן והצלחתן באקדמיה.

ישוב מגורים: 82% מן הסטודנטים בפיילוט גרים בישוב בדואי מוכר, 3% בישוב בדואי לא מוכר, 13% בישוב יהודי בנגב (כמו באר שבע, ערד ודימונה) ו-2% בישוב אחר (כמו רמלה). בקבוצה של הבדואים שהתקבלו ישירות כללנו רק את מי שגר בישובים בדואיים (כיוון שלא הייתה דרך אחרת להבחין משאר הסטודנטים הערבים שלומדים במכללה). 97% מהם גרים בישוב בדואי מוכר ו-3% בישוב בדואי לא מוכר (לוח 3).

לוח 3: גיל בהתחלת הלימודים וישוב מגורים, לפי קבוצות אוכלוסייה (באחוזים)

בדואים שהתקבלו ישירות למכללה				בדואים בשער לאקדמיה				
2017/18	2016/17	2015/16	ממוצע	2017/18	2016/17	2015/16	ממוצע	
48	65	54	56	116	104	111	110	N
								גיל בהתחלת הלימודים - סך הכול
100	100	100	100	100	100	100	100	
52	34	32	39	81	78	64	74	עד 21
48	66	68	61	19	22	36	26	22+
								ישוב מגורים - סך-הכול
100	100	100	100	100	100	100	100	
98	98	96	97	82	86	78	82	ישוב בדואי מוכר בנגב
								ישוב בדואי לא מוכר בנגב
2	2	4	3	3	3	4	3	
--	--	--	--	13	11	14	13	ישוב יהודי
--	--	--	--	3	0	4	2	אחר

מקור: מידע מנהלי.

מצב כלכלי: כאמור, אחד החסמים המרכזיים להשכלה גבוהה של האוכלוסייה הבדואית בנגב הוא המצב הכלכלי. בפיילוט מתמודדים עם קושי זה באמצעות מתן סיוע כלכלי נרחב בכל ארבע שנות הפיילוט. סיוע נרחב זה מיוחד בהיקפו ובהתייחסות למגוון הוצאות, ולא רק לשכר לימוד. הספרות המקצועית מראה עד כמה סיוע כזה נדרש לסטודנטים הבאים מרקע כלכלי נמוך (Ratledge & Vasquez, 2018; Ratledge, 2017). מן הנתונים בלוח 4 עולה כי למרות הסיוע הנרחב, רבים מן הסטודנטים מדווחים על קושי כלכלי. עוד עולה שהסטודנטים בשנת שער לאקדמיה העריכו שמצבם הכלכלי טוב פחות מזה של הסטודנטים שסיימו שנה א'. הסבר אפשרי לכך הוא העומס הלימודי הרב בשנת שער לאקדמיה, שמקשה לעבוד וללמוד בעת ובעונה אחת. הסבר אפשרי נוסף הוא הקושי לקבל מלגות ממקורות נוספים בשנת שער לאקדמיה, משום ששנה זו אינה שנת לימודים מלאה מבחינה אקדמית.

- נמצא ש-60% ממסיימי שנה א' קיבלו מלגה ממקור נוסף ו/או עבדו בשכר (48% קיבלו מלגה ממקור נוסף, 25% עבדו בשכר). למרות זאת, מחצית (50%) העריכו כי הכנסותיהם אינן מספיקות לצרכים היום-יומיים, ועוד 45% דיווחו שהכנסות מספיקות רק לחלק מהצרכים.
- בשונה, 40% מן הסטודנטים בשנת שער לאקדמיה קיבלו מלגה ממקור נוסף ו/או עבדו בשכר (33% קיבלו מלגה ממקור נוסף, 10% עבדו בשכר). שיעור הסטודנטים שהעריכו כי הכנסותיהם אינן מספיקות לצרכים היום-יומיים שלהם גבוה יותר (59%) ושיעור הסטודנטים שהעריכו כי הכנסותיהם מספיקות לחלק מהצרכים שלהם נמוך יותר (32%), לעומת האחוזים שדווחו בקרב מסיימי שנה א'.

לוח 4: המצב הכלכלי של הסטודנטים בשער לאקדמיה (באחוזים)

2016/17 - סיימו שנת שער לאקדמיה	2015/16 - סיימו שנה א'	
70	40	N
33	48	קיבלו מלגה ממקור נוסף
10	25	עבדו בשכר
100	100	הערכה אישית עד כמה הספיקו ההכנסות לצרכים היום-יומיים הבסיסיים
9	5	הספיקו לרוב הצרכים או לכולם
32	45	הספיקו לחלק מהצרכים
59	50	לא הספיקו לרוב הצרכים

מקור: סקר סטודנטים מסיימי שנה א' בפיילוט וסקר סטודנטים מסיימי שנת שער לאקדמיה.

רמת ההשכלה של המשפחה הגרעינית: לרמת ההשכלה של בני המשפחה הקרובה חשיבות רבה, כיוון שהורים בעלי השכלה אקדמית יכולים הן להוות מודל לחיקוי ולספק מידע רלוונטי על אפשרויות הלימוד מתוך היכרותם האישית והן לעזור בהכוונה (הישראלי, 2016). כאמור, גם היעדר הכוונה להשכלה גבוהה הוא חסם בולט לשילוב באקדמיה. רמת ההשכלה של הורים והאחאים נבדקה בסקרי הסטודנטים.

רק חלק קטן יחסית מההורים של הסטודנטים בפיילוט הם בעלי השכלה אקדמית (בממוצע 24% מהאבות ו-13% בלבד מהאימהות). בקרב האחאים כבר נמצא שיעור גבוה יותר - 39% בממוצע. נתונים אלה משקפים את העלייה שחלה במספר הצעירים הבדואים שפונים להשכלה גבוהה לאורך השנים (אייל ואח', 2018). חישבנו כמה מן הסטודנטים בפיילוט הם דור ראשון להשכלה גבוהה; כלומר, כמה הם הראשונים במשפחתם שלומדים במוסד להשכלה גבוהה. הכוונה לסטודנטים שלהוריהם אין השכלה אקדמית וגם אין להם אחאים שלמדו או לומדים באקדמיה. נמצא ששליש (34% בממוצע) הם דור ראשון להשכלה גבוהה (לוח 5).

מעניין לשים לב, כיום יש יותר נשים בקרב הסטודנטים (בעיקר בפילוט), אך בדור ההורים שיעור האבות בעלי השכלה אקדמית היה גבוה יותר משיעור האימהות. למרות מיעוט הדמויות הנשיות לחיקוי באוכלוסייה הבדואית בנגב בהשכלה ובתעסוקה, ישנה יציאה הולכת וגוברת של נשים ללימודים ולעבודה (פוקס, 2017; פרג'ון, 2018).

לוח 5: רמת השכלה של המשפחה הגרעינית של בדואים בשער לאקדמיה (באחוזים)

ממוצע	2015/16 - סיימו שנה א'	2016/17 - סיימו שנת שער לאקדמיה	2017/18 - השתתפו ב"צעד לפני כולם"
N	103	40	70
אם עם השכלה אקדמית	13	16	8
אב עם השכלה אקדמית	24	33	17
יש אחאים שלומדים באקדמיה	39	33	43
דור ראשון להשכלה גבוהה	34	28	40

מקור: סקר סטודנטים מסיימי שנה א' בפילוט, סקר סטודנטים מסיימי שנת שער לאקדמיה וסקר משתתפים בתוכנית "צעד לפני כולם".

5.2 מאפייני קבלה והכנה ללימודים באקדמיה

ברוב מאפייני הקבלה, המאפיינים של הבדואים בפילוט נמוכים משל הבדואים שהתקבלו ישירות ומשל היהודים (לוח 6). ממצא זה מעודד, כיוון שהוא מראה כניסה לאקדמיה של צעירים שבעבר לא נכנסו וככל הנראה לא היו עושים זאת בלי התמיכה שוות"ת והמכללה הציעה להם

ציון בגרות ממוצע: לא נמצא הבדל משמעותי בין הקבוצות. הציון הממוצע של הבדואים בפילוט הוא 84 למול 89 בשתי הקבוצות הנוספות.

היבחנות בבחינה הפסיכומטרית וציון ממוצע: רוב הסטודנטים הבדואים שהחלו ללמוד במכללה בשנים האחרונות התקבלו ללימודים ללא היבחנות בבחינה הפסיכומטרית: בפילוט נבחנו בממוצע רק 26% מן הסטודנטים ומקרב המתקבלים ישירות - 11% בלבד. הציון הממוצע של הבדואים בפילוט הוא 378. ציון זה נמוך ב-30 נקודות מהציון הממוצע של הבדואים שהתקבלו ישירות (408) וב-153 נקודות מהציון הממוצע של היהודים (531) הלומדים במכללה (לוח 6).

רמת אנגלית בהתחלת הלימודים: רמת טרום-בסיס הינה הרמה הנמוכה ביותר של שליטה באנגלית המאפשרת להתחיל ללמוד באקדמיה. הרוב המוחלט (97% בממוצע) מן הסטודנטים בפילוט החלו ללמוד ברמת טרום-בסיס, לעומת שיעור נמוך יותר (אך גבוה גם כן) בקרב הבדואים שהתקבלו ישירות (84% בממוצע) (לוח 6).

לימודים במכינה קדם-אקדמית: קרוב למחצית (44% בממוצע) מן הבדואים שהתקבלו ישירות למדו במכינה לפני שהחלו את לימודיהם לתואר ראשון. בשונה, רק 15% בממוצע מן היהודים עשו כך. השונות בין שתי הקבוצות בהיקף הצעירים שפונים ללמוד

במכינה מעידה על הבדל במוכנות ללימודים אקדמיים ובעמידה בתנאי הסף לכניסה ללימודים אקדמיים. כמו המכינה, גם שנת שער לאקדמיה היא שנת הכנה ללימודים אקדמיים, וישנם תכנים חופפים בין שתי המסגרות (למשל רכישת מיומנויות למידה ושיפור השליטה בעברית). המכללה עודדה בעבר צעירים בדואים שזקוקים לשיפור מיומנויות הלמידה והשפה שלהם ללמוד במכינה. עם התחלת הפעלת הפיילוט שער לאקדמיה, המכללה מעודדת קבוצה זו ללמוד במסגרת הפיילוט. היא ממליצה לצעירים בדואים עם רקע חלש במיוחד ללמוד במכינה ולאחר מכן בפיילוט. צעירים בדואים שבוחרים ללמוד במכינה ובפיילוט מתחייבים לדרך של חמש שנות לימוד (מכינה, שנת שער לאקדמיה ושלוש שנות לימוד לתואר ראשון) עד קבלת תואר ראשון, בהנחה שיצליחו לסיים את התואר בזמן תקני. נמצאה שונות בין שנות הפיילוט בשיעור הלומדים במכינה. בעוד ש-45% מן המתחילים ללמוד מן המחזור הראשון למדו במכינה, עשו זאת 0% מן המחזור השני ו-15% מן המחזור השלישי (לוח 6). להבנתנו, השונות בין המחזורים אינה מעידה בהכרח על הבדלים ביכולות וברקע של הסטודנטים, אלא יותר על המאמצים לגייס משתתפים לפיילוט. המכללה נדרשה בכל שנה לקבל אישור מוות"ת להפעלה של מחזור (נוסף בפיילוט. לקראת שנת ההפעלה הראשונה האישור התקבל במועד מאוחר יחסית וקרוב לתחילת שנת הלימודים, ולכן גיוס המשתתפים גם הוא החל באיחור והצעירים שלמדו במכינה היו ציבור זמין לשכנוע להשתתף בפיילוט. בשתי השנים הבאות התקבל אישור מוות"ת במועד מוקדם יותר, דבר שאפשר לגייס משתתפים דרך בתי הספר ושירותים נוספים בקהילה.

לוח 6: מאפייני קבלה ללימודים, לפי קבוצות אוכלוסייה

	בדואים בשער לאקדמיה				בדואים שהתקבלו ישירות למכללה				יהודים			
	ממוצע	2015/16	2016/17	2017/18	ממוצע	2015/16	2016/17	2017/18	ממוצע	2015/16	2016/17	2017/18
N	110	111	104	116	56	54	65	48	1,509	1,705	1,593	1,230
ציון פסיכומטרי ממוצע	378	388	386	359	408	396	414	414	531	530	529	534
התחלת לימודים עם רמת אנגלית טרום-בסיס (%)	97	96	97	97	84	83	89	79	-- ¹	--	--	--
לימודים במכינה (%)	20	45	0	15	44	48	45	40	15	16	18	12

מקור: מידע מנהלי.
¹ לא התקבל מידע.

השתתפות בתוכניות הסברה והכוון להשכלה גבוהה בזמן התיכון: התוכניות המרכזיות להסברה והכוון בזמן התיכון הן "חינוך לקריירה" ו"רואד". הדיווח על השתתפות בתוכניות אלו התקבל באמצעות סקרי הסטודנטים. אחוזים בודדים (3%) מן הסטודנטים במחזור הראשון בפיילוט השתתפו בתוכניות הכוון. אולם כמחצית למדו במכינה, ובמסגרתה ניתן גם הכוון ללימודים גבוהים. בשונה, כרבע (25%) מבני המחזור השני השתתפו בתוכניות הכוון (אין בוגרי מכינה מקרב קבוצה זו). ככל הנראה, השונות בהיקף ההשתתפות בתוכניות הכוון קשורה להתרחבות ההדרגתית של תוכנית רואד ביישובים הבדואיים.

5.3 ניסיונות קודמים להתקבל למוסד להשכלה גבוהה

בשנת 2016/17 שיעורי הקבלה למוסד שהיה בעדיפות ראשונה בקרב המועמדים מן האוכלוסייה הערבית היו נמוכים בהשוואה לשיעורים בקרב המועמדים היהודים והאחרים, הן באוניברסיטאות (48.4% לעומת 68.3% בהתאמה) והן במכללות האקדמיות (63.6% לעומת 75.5% בהתאמה), (הלמ"ס, 2018). בגלל שיעורים נמוכים אלו, הסטודנטים בפיילוט נשאלו בסקרים אם לפני התחלת לימודיהם בפיילוט ניסו להתקבל למוסד אחר. השאלה לא הבחינה בין אי-קבלה למוסד אחר והתחלת לימודים במכללה האקדמית ספיר כברירת מחדל ובין בחירה של הסטודנט עצמו שלא ללמוד במוסד אחר למרות שהייתה לו האפשרות לעשות זאת. נמצא כי כמחצית אכן ניסו להתקבל לפחות למוסד אחד (לוח 7).

אחת המטרות של התוכנית היא להגדיל את שיעור הצעירים הבדואים שפונים ללימודים בישראל לעומת הפונים ללימודים ברשות הפלסטינית. בשנת 2015/16, 854 סטודנטים בדואים למדו בישראל בשנה א' לתואר הראשון למול 194 באוניברסיטת חברון (שביב, 2017). 20% מן הסטודנטים במחזור הראשון בפיילוט ניסו להתקבל למוסד ברשות הפלסטינית למול 3% במחזור השני (לוח 7). יש להמשיך לעקוב אחרי הנתונים כדי להבין אם חל שינוי במגמה או שהירידה מקרית.

לוח 7: שיעור הסטודנטים בפיילוט שניסו קודם להתקבל למוסד להשכלה גבוהה¹ (באחוזים)

2015/16 - סיימו שנה א'	2016/17 - סיימו שנת שער לאקדמיה
N	70
ניסיון להתקבל לפחות למוסד אחד	47
בארץ	43
בחו"ל	6
ברשות הפלסטינית	3
40	
48	
40	
10	
20	

מקור: סקר סטודנטים מסיימי שנה א' בפיילוט, סקר סטודנטים מסיימי שנת שער לאקדמיה.

¹ האחוזים אינם מסתכמים ל-100% כיוון שהמשיבים יכלו לבחור יותר מתשובה אחת.

6. הבחירה ללמוד במסגרת הפיילוט שער לאקדמיה

פרק זה יציג שתי זוויות ראייה לבחירה ללמוד במסגרת הפיילוט. זווית הראייה הראשונה היא של הסטודנטים. אלה נשאלו על הדרכים העיקריות שבאמצעותן שמעו על הפיילוט ועל הסיבות המרכזיות לבחירה ללמוד במסגרתו. הזווית השנייה היא מוסדית. המרואיינים מהנהלת המכללה נשאלו כיצד הם תופסים את השילוב של סטודנטים בדואים במכללה.

6.1 שיקולי הסטודנטים

“מרכזי ריאן”³ הם הגורם המרכזי שבאמצעותו שמעו הסטודנטים על הפיילוט - 64% מן הסטודנטים בשנת שער לאקדמיה ו-51% ממשותפי התוכנית “צעד לפני כולם”. בשיעורים נמוכים יותר (9%-24%) שמעו הסטודנטים על הפיילוט דרך חברים ובני משפחה, באמצעות פרסום של המכללה או ממדור רישום (לוח 8).

לוח 8: הדרכים העיקריות שבאמצעותן שמעו הסטודנטים על הפיילוט¹ (באחוזים)

2016/17 - סיימו שנת שער לאקדמיה	2017/18 - השתתפו ב“צעד לפני כולם”	
40	70	N
64	51	דרך ‘מרכזי ריאן’
20	24	דרך חברים
19	15	דרך בני משפחה
9	10	באמצעות פרסום
9	10	באמצעות מדור רישום של המכללה

מקור: סקר סטודנטים מסיימי שנת שער לאקדמיה וסקר משותפים בתוכנית “צעד לפני כולם”.

¹ האחוזים אינם מסתכמים ל-100% כיוון שהמשיבים יכלו לבחור יותר מתשובה אחת.

בפרק 2 נפרסו האתגרים המרכזיים שאיתם מתמודדים צעירים בדואים הרוצים להשתלב בלימודים אקדמיים. הסיבות לבחירה ללמוד במסגרת הפיילוט משקפות סוגי סיוע שמציע הפיילוט כדי להתמודד עם חלק ניכר מאתגרים אלו. הסטודנטים בפיילוט דיווחו (באמצעות סקרי הסטודנטים, קבוצות המיקוד והראיונות עם נושרים מן הפיילוט) על חמישה גורמים מרכזיים לבחירה ללמוד במסגרת הפיילוט:

- הסיוע הכלכלי שמאוד נדרש לסטודנטים;
- היחס האישי, הייעוץ והליווי שמוצע על ידי הצוות - רכות הסטודנטים, רכות התוכנית והעובד הסוציאלי. הליווי חשוב מאוד

³ מרכזי הכוון תעסוקתי לאוכלוסייה הערבית

לסטודנטים שאין להם הכוון וליווי מותאם מצד בני משפחה שלמדו בעצמם באקדמיה, והוא רלוונטי במיוחד לסטודנטים צעירים מאוד שזהו להם המפגש הראשון עם האוכלוסייה היהודית ולנשים צעירות שזו יציאתן הראשונה מהבית כבוגרות עצמאיות;

- התמיכה הלימודית הנרחבת והמגוונת שניתנת בשנת שער לאקדמיה ובשנים הבאות לתואר, לשיפור מיומנויות למידה ושליטה בשפות ולהשלמת פערי ידע;
- האפשרות להתקבל ללימודים ללא צורך להיבחן בבחינה הפסיכומטרית ו/או אי-קבלה למוסד אחר;
- המלצה מחברים.

6.2 שיקולי המכללה

יש חשיבות רבה לאופן שבו הנהלת המוסד רואה את משימות יצירת הגיוון בגוף הסטודנטים הלומדים באקדמיה והבטחת ייצוג ושוויוניות לקבוצות שונות (קלב ואח', 2017). התפיסה משפיעה על המקום שהמשימה תופסת במכלול המשימות של המוסד, על המחויבות של כלל המוסד למשימה, על המוכנות להשקיע משאבים, על דיאלוג שמתקיים עם קבוצות נוספות של סטודנטים הלומדים במוסד ועוד (King et al., 2016). לפיכך עלתה השאלה כיצד המכללה האקדמית ספיר תופסת את השילוב של סטודנטים בדואים. מדברי אנשי המטה במכללה עולה כי הם רואים בשילוב של סטודנטים ערבים בכלל, ושל סטודנטים בדואים מהנגב בפרט, משימה לאומית של המכללה וחלק ממשימת שילוב האוכלוסייה הבדואית בנגב במרקם של כלל החברה הישראלית. תפיסה דומה שמענו גם בראיונות עם אנשי מטה בשאר המוסדות בנגב, אם כי לא תמיד באותה עוצמה או באותה רמת מחויבות. צעדים מעשיים לתפיסה זו יש בפיתוח התוכניות תקד"מ ושער לאקדמיה ובמינוי ועדת היגוי ייעודית לתוכנית שער לאקדמיה שחברים בה בכירים מן המכללה (הנשיא, הדיקן וכד').

7. מאפייני לימודים

בפרק זה יוצגו נתונים מנהליים על תחומי הלימוד ועל התמדה בלימודים של הסטודנטים בפיילוט שער לאקדמיה לעומת סטודנטים בדואים שהתקבלו ישירות וסטודנטים יהודים. יש לזכור כי רוב מאפייני הקבלה של הבדואים בפיילוט נמוכים משל הבדואים שהתקבלו ישירות, ולכן ההשוואה בין שתי הקבוצות אינה מעידה בהכרח שאחד המסלולים טוב מהאחר.

7.1 תחומי לימוד

כמו כל סטודנט, גם הסטודנטים בפיילוט שער לאקדמיה בוחרים בתחום לימודים לפני התחלת הלימודים. המשתתפים בתוכנית "צעד לפני כולם" עוברים ריאיון קבלה, ובו בין היתר ניתנת להם הכוונה ונבדקת התאמתם לתחום הלימודים. אחד השינויים המהותיים בין תקד"מ לשער לאקדמיה הוא הרחבת מספר המחלקות הפתוחות לסטודנטים הבדואים במכללה.

- בשנת 2015/16 הסטודנטים בפיילוט יכלו ללמוד ב-11 מחלקות מתוך ה-16 הקיימות במכללה, ומשנת 2016/17 - בכל המחלקות. בפועל, הסטודנטים בפיילוט למדו ב-13 מחלקות, ואילו הבדואים שהתקבלו ישירות ב-15 מחלקות.
- בעוד שפיזור הסטודנטים היהודים בין 16 המחלקות במכללה הוא 10%-2% בכל מחלקה, הבדואים בפיילוט ובקרב המתקבלים ישירות מרוכזים בשיעור מאוד גבוה במחלקה ללימודים רב-תחומיים - 35% ו-40% בהתאמה (לוח 9). ניתן להניח שהריכוז בתחום לימודים אחד נובע, בין היתר, מהיעדר היכרות מוקדמת של המועמדים ללימודים עם מגוון תחומי הלימוד הקיימים, מהיעדר הכוונה מספקת מבני משפחה (כאמור, כשליש מן הסטודנטים בפיילוט הם דור ראשון להשכלה גבוהה) ומבחירה במחלקה המוכרת לאוכלוסייה הבדואית בזכות התוכנית תקד"מ. סיבה נוספת לבחירה זו היא תנאי הקבלה.
- אחת ממטרות התוכנית היא להגדיל את פיזור הסטודנטים הבדואים בין המחלקות. כדי להמשיך לעודד כניסה של בדואים למקצועות שבהם יש תת-ייצוג שלהם ולמקצועות המקנים מקצוע מקצוע בתום בלימודים (שאינו רק הוראה), הוחלט שכשתורחב של התוכנית שער לאקדמיה למוסדות נוספים יוגדרו תחומי לימוד נדרשים (למשל הנדסה, מדעי המחשב ופנהל ציבורי) ותינתן בהם תמיכה רחבה באמצעות התוכנית; תחומי לימוד שאינם נדרשים לא ייכללו בתוכנית (כגון לימודים רב-תחומיים וחינוך והוראה) ויינתן בהם סיוע רק במסגרת תוכנית הנגישות לכלל הסטודנטים הערבים במוסד.

לוח 9: תחומי לימוד, לפי קבוצות אוכלוסייה (באחוזים)

יהודים				בדואים שהתקבלו ישירות למכללה				בדואים בשער לאקדמיה				N
2017/18	2016/17	2015/16	ממוצע	2017/18	2016/17	2015/16	ממוצע	2017/18	2016/17	2015/16	ממוצע	
1230	1593	1705	1509	48	65	54	56	116	104	77	99	
100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	סך הכול
9	10	11	10	48	41	33	40	37	34	36	35	לימודים רב-תחומיים
9	7	5	7	2	3	13	6	11	14	14	13	עבודה סוציאלית
12	9	9	10	4	8	6	6	13	6	10	10	משפטים
4	5	6	5	0	3	7	3	8	9	8	8	כלכלה יישומית וניהול
5	6	8	6	4	12	9	8	7	9	7	8	מנהל ומדיניות ציבורית
9	7	8	8	0	2	0	1	8	2	8	6	תקשורת, יצירה וביקורת
4	4	5	4	4	1	2	2	2	11	4	6	תרבות, יצירה והפקה
7	6	5	6	0	0	2	1	2	6	0	3	אומנויות הקול והמסך
8	10	9	9	7	2	0	3	3	4	3	3	הנדסה שנה א'
3	3	3	3	4	2	2	3	2	2	5	3	מדעי המחשב
5	5	6	5	6	2	0	3	2	1	5	3	ניהול המשאב האנושי
7	10	8	9	11	21	20	17	2	2	0	1	ניהול ובקרה תעשייתית
7	8	10	8	0	0	2	1	3	0	0	1	לוגיסטיקה
2	2	1	2	0	0	0	0	0	0	0	0	כימיה ומדעי החיים
2	2	1	2	8	2	4	5	0	0	0	0	כלכלה וחשבונאות
7	6	5	6	2	1	0	1	0	0	0	0	שיווק טכנולוגי

מקור: מידע מנהלי.

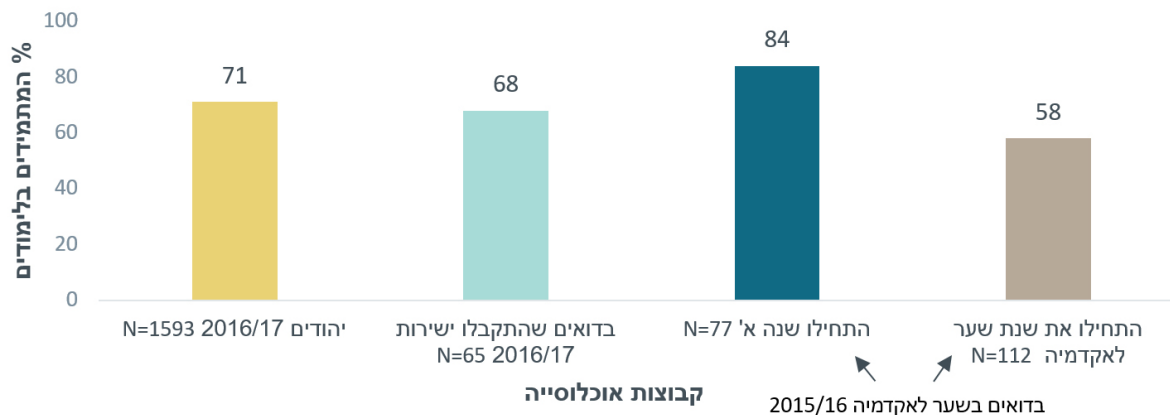
7.2 התמדה בלימודים

7.2.1 תמונת מצב: התמדה בלימודים

מטרה בולטת של התוכנית שער לאקדמיה הינה להגדיל את מספר הצעירים הבדואים המתחילים ללמוד באקדמיה. אך התוכנית אינה מסתפקת בכך, והיא שואפת להגדיל את מספר המסיימים את לימודי התואר הראשון, וזאת באמצעות הגדלת שיעור המתמידים בלימודים וצמצום היקף הפסקת הלימודים. בהקשר זה הגדרנו התמדה בלימודים כהמשך לימודים עד סוף שנה א'. נערכה השוואה בין שלוש קבוצות: הבדואים שמשותפים בפיילוט, הבדואים שהתקבלו ישירות ללימודים והיהודים. לגבי הבדואים שמשותפים בפיילוט נערכה השוואה בין שתי נקודות זמן: כל הסטודנטים שהחלו את הפיילוט (את שנת שער לאקדמיה: N=112) לבין הסטודנטים שהחלו את שנה א' (ללא הסטודנטים שהפסיקו ללמוד בשנת שער לאקדמיה: N=77).

תרשים 3 מראה את שיעור המתמידים בלימודים בסוף שנה א'. לגבי המשותפים בפיילוט נמצא כי מקרב הסטודנטים שהחלו את הפיילוט, שיעור נמוך יחסית (58%) התמידו בלימודים עד סוף שנה א'. עם זאת, בקרב הסטודנטים שהחלו את שנה א' שיעור ההתמדה גבוה במיוחד - 84% בסוף אותה שנה. שיעור ההתמדה בקרב קבוצות האוכלוסייה הנוספות שהחלו ללמוד בשנת 2016/17 עומד על כ-70% - שיעור גבוה משמעותית לעומת שיעור ההתמדה בקרב כלל המתחילים ללמוד בפיילוט, אך נמוך משמעותית לעומת המתחילים את שנה א' בפיילוט.

תרשים 3: שיעור הסטודנטים שסיימו את שנה א', לפי קבוצות אוכלוסייה (באחוזים)

מקור: מידע מנהלי.

7.2.2 תמונת מצב: הפסקת לימודים

תמונת הראי להתמדה בלימודים היא הפסקת לימודים - 42% מן הסטודנטים שהחלו ללמוד בפיילוט בשנת 2015/16 הפסיקו ללמוד בפיילוט עד סוף שנה א' (2016/17). בקרב הבדואים שהתקבלו ישירות והיהודים (אשר החלו ללמוד בשנת 2016/17) כ-30% הפסיקו ללמוד (לוח 10).

עיקר הפסקת הלימודים התרחשה במהלך או בסוף של שנת שער לאקדמיה. ישנם גם סטודנטים שדווח כי עברו מוסד או עזבו את הפיילוט ונשארו ללמוד במכללה כסטודנטים שהתקבלו ישירות (לוח 10).

לוח 10: הפסקת לימודים, לפי קבוצות אוכלוסייה (באחוזים)

יהודים 2016/17	בדואים שהתקבלו ישירות למכללה 2016/17	בדואים בשער לאקדמיה		
		2016/17	2015/16	
1,593	65	104	112	N
29	32	28	42	אחוז המפסיקים ללמוד בפיילוט / במכללה
100	100	100	100	מקרב המפסיקים ללמוד בפיילוט / במכללה סך הכול
--	--	69	56	הפסיקו ללמוד בשנת שער לאקדמיה
52	95	--	23	הפסיקו ללמוד בשנה א'
¹ 48	5	10	17	עברו מוסד
--	--	21	4	עברו ללמוד ישירות (עזבו את הפיילוט)
22	31	19	38	אחוז המפסיקים ללמוד בכלל ²

מקור: מידע מנהלי.

¹ כולל תלמידי הנדסה. במכללה ניתן ללמוד הנדסה בשנה א' בלבד של תואר בתחום זה. המשך הלימודים נעשה במוסדות אחרים.

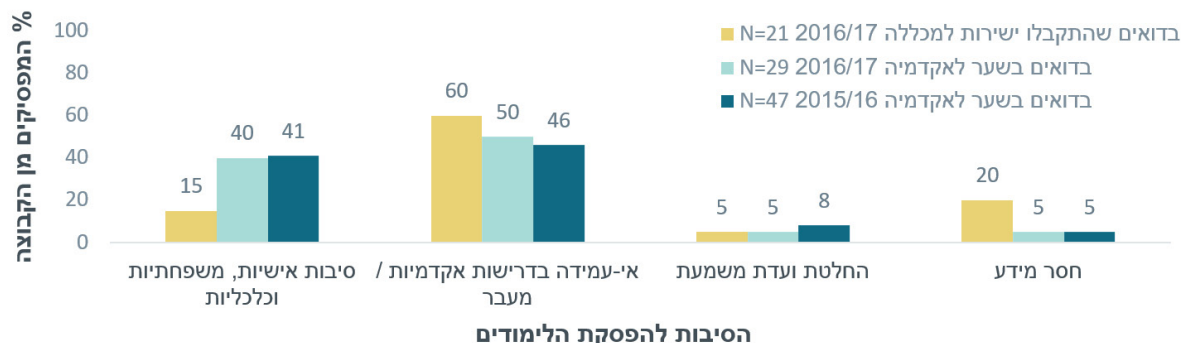
² לא כולל מי שעבר מוסד או עבר ללמוד ישירות במכללה (עזבו את הפיילוט).

מאפייני הקבלה של הסטודנטים בפיילוט שהתמידו בלימודים טובים מאלה של הסטודנטים שהפסיקו ללמוד. למשל, ציון הבגרות הממוצע של המתמידים הוא 89 לעומת 85 בקרב המפסיקים, והציון הפסיכומטרי הממוצע הוא 402 בהשוואה ל-364 בהתאמה. לא נמצא שוני בהיקף ההשתתפות בסוגי הסיוע בשנת שער לאקדמיה בין המתמידים למפסיקים - כל הסטודנטים השתתפו בסוגי הסיוע למיניהם (מלבד בחונכות אקדמית). אם כן, נראה שמאפייני הקבלה השונים מרמזים על הסבר אפשרי לשאלה מדוע חלק מן הסטודנטים מצליחים להתמיד בלימודים ואחרים לא.

מהמידע המנהלי ומהראיונות עם הנושרים ניתן ללמוד על הסיבות להפסקת הלימודים. הסיבות העיקריות של סטודנטים בפיילוט הן אי-עמידה בדרישות הלימודים או בדרישות המעבר לשנת הלימודים הבאה וסיבות אישיות, משפחתיות או כלכליות. אם כך, לא

רק שמאפייני הקבלה היו שונים, גם ההצלחה לעמוד באתגרי הלימודים שונה. חלק ניכר מן הסטודנטים מהפיילוט שעברו מוסד (למעט סטודנטים להנדסה בשנה א') או שעברו ללמוד ישירות במחלקות עשו זאת כיוון שהתקשו בלימודים, למרות התמיכה האישית, הלימודית והכלכלית הנרחבת שקיבלו מהפיילוט. לגבי הסטודנטים שהתקשו בלימודים ונאלצו לעזוב את הפיילוט, לחלקם נתנה המכללה הזדמנות נוספת להמשיך ללמוד כסטודנטים שהתקבלו ישירות. הבדואים שהתקבלו ישירות הפסיקו ללמוד בעיקר בגלל אי-עמידה בדרישות הלימודים או בדרישות המעבר לשנת הלימודים הבאה ובשיעור נמוך משמעותית בגלל סיבות אישיות, משפחתיות וכלכליות (תרשים 4). חשוב לציין שבאותה תקופה כמעט ולא הוצע על ידי המכללה סיוע לסטודנטים ערבים (ובכלל זה בדואים) שהתקבלו ישירות ללימודים במסגרת תוכנית הנגישות שפעלה חלקית במקביל לשער לאקדמיה. בגורמים להפסקת לימודים יש עדות לקשיים ולאיתגרים שאיתם מתמודדים צעירים בדואים הרוצים להשתלב באקדמיה, כגון צורך בליווי ותמיכה, פערי לימודים (בתחומי השליטה בשפות, שליטה במיומנויות למידה וידע כללי) וצורך בסיוע כלכלי נרחב.

תרשים 4: סיבות להפסקת לימודים, לפי קבוצות אוכלוסייה (באחוזים)

מקור: מידע מנהלי.

7.2.3 שנה פדגוגית

משתנה תוצאה חשוב נוסף הוא השנה הפדגוגית לתואר - האם סטודנט לומד בשנה לתואר שבה הוא אמור ללמוד או נאלץ לחזור על שנת הלימודים הקודמת, לרוב בגלל קשיים בלימודים. 65 סטודנטים מן המחזור הראשון של הפיילוט סיימו את שנה א'. אולם, לא כל מי שסיים שנה א' החל את שנה ב' - 77% החלו את שנה ב'; היתר - 23% חזרו על שנה א' (לפי המידע המנהלי). המשמעות של חזרה על שנה א' היא אי-סיום התואר בזמן תקני (גרירת התואר) וחשש גבוה להפסקת לימודים (אי-סיום התואר).

8. שנת שער לאקדמיה

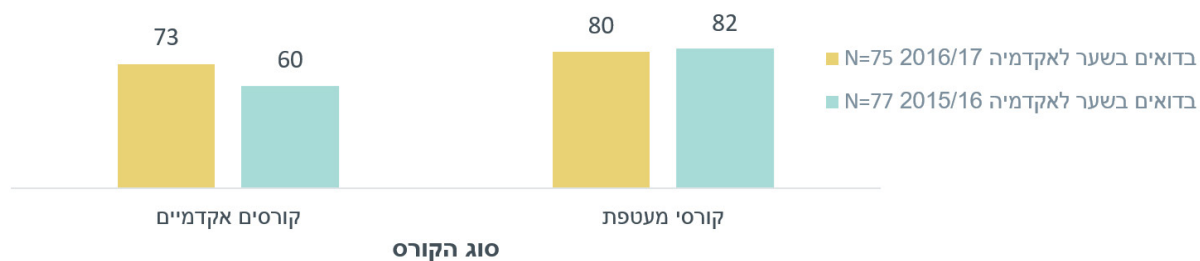
שנת שער לאקדמיה היא השנה הראשונה בתוכנית. זוהי שנה אינטנסיבית של הכנה ללימודים אקדמיים בשילוב התחלת לימודים לתואר. פרק זה יכלול מידע על סוגי סיוע ועל מבנה הלימודים, המצב הלימודי של הסטודנטים, החוויה שלהם במסד וההערכה שלהם לתרומת סוגי הסיוע. יוצג מידע מנהלי, מידע איכותי מן הראיונות ומקבוצות המיקוד ונתונים מסקר סטודנטים מסיימי שנת שער לאקדמיה.

8.1 תיאור המצב הלימודי בתום שנת שער לאקדמיה

בתום שנת שער לאקדמיה נראה שהמצב הלימודי של הסטודנטים מן המחזור השני של הפיילוט טוב ממצבם של חלק ניכר מן הסטודנטים מן המחזור הראשון כשהיו באותו שלב. נמצאו הבדלים מינוריים בלבד במאפייני הקבלה בין שני המחזורים. אך כאמור, 45% מן הסטודנטים מן המחזור הראשון למדו קודם במכינה קדם-אקדמית, בעוד שבמחזור השני אף אחד מן הסטודנטים לא עשה זאת. ייתכן שהסטודנטים מן המחזור הראשון החלו מנקודת פתיחה נמוכה יותר (נדרשו ללמוד במכינה כדי להתקבל ללימודים), אך לאחר המכינה נקודת הפתיחה שלהם אמורה הייתה להיות מחוזקת יותר. ההבדלים בין שני המחזורים יכולים לנבוע גם משיפור בתהליך המיון הראשוני לפיילוט, מפיזור קצת שונה בין המחלקות ומשינויים שנעשו בתוכנית הלימודים, משום שכמסקנות מהשנה הראשונה להפעלת הפיילוט שונו חלק מהקורסים האקדמיים ונבחרו קורסים מותאמים יותר מבחינת רמת העברית והידע הכללי הנדרש. להלן תיאור המצב הלימודי של הסטודנטים הבדואים בתום שנת שער לאקדמיה:

- הציון הממוצע בקורסי המעטפת דומה בקרב הסטודנטים משני המחזורים - כ-80 נקודות בממוצע (תרשים 5).
- הציון הממוצע בקורסים האקדמיים של הסטודנטים מן המחזור השני גבוה ב-13 נקודות מהציון הממוצע במחזור הראשון (73 לעומת 60 בהתאמה) (תרשים 5).
- גם שיעור המסיימים את שנת שער לאקדמיה בציון ממוצע "נכשל" בקורסים האקדמיים נמוך בהרבה בקרב הסטודנטים מן המחזור השני (13%) למול הסטודנטים מן המחזור הראשון (29%).

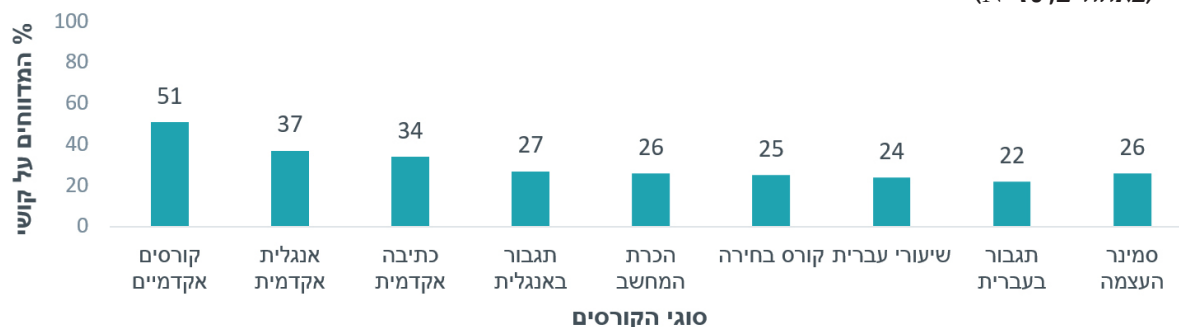
תרשים 5: ציון ממוצע בסוף שנת שער לאקדמיה, לפי מחזור בפיילוט

מקור: מידע מנהלי.

בסקר סטודנטים מסיימי שנת שער לאקדמיה, הסטודנטים נשאלו באיזו מידה כל אחד מהקורסים שנלמדו באותה שנה היה להם קשה במידה רבה מאוד או רבה (תרשים 6). הסטודנטים דיווחו שהתקשו ב-2.6 קורסים בממוצע מתוך 9; 24% לא התקשו באף קורס, 33% התקשו ב-1-2 קורסים, 26% ב-3-4 קורסים ו-17% ב-5-9 קורסים. מחצית (51%) התקשו בקורסים האקדמיים, 37% בקורס אנגלית אקדמית ו-34% בקורס כתיבה אקדמית. בשאר התחומים התקשו 26%-22% מן הסטודנטים.

תרשים 6: אחוז הסטודנטים שדיווחו על קושי במידה רבה או רבה מאוד בלימודים בשנת שער לאקדמיה, לפי סוג קורס (באחוזים, N=70)

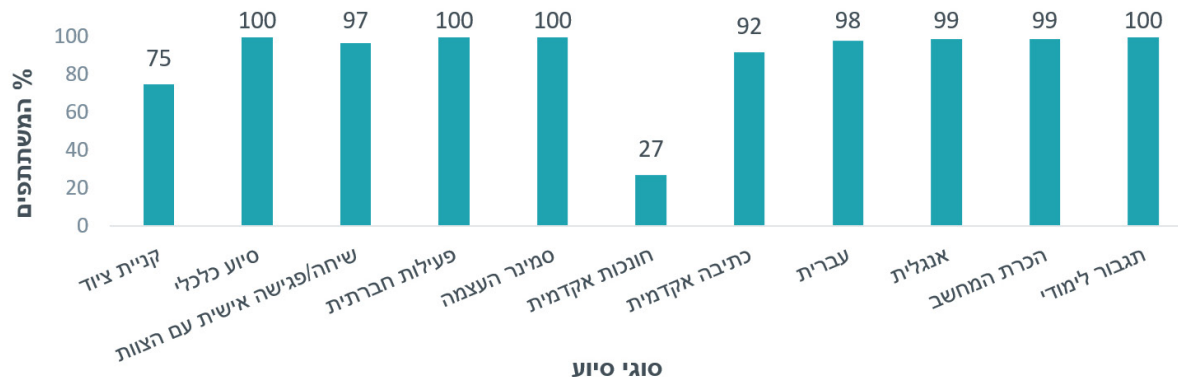

מקור: סקר סטודנטים מסיימי שנת שער לאקדמיה.

8.2 סוגי הסיוע

הרוב המכריע של הסטודנטים השתתפו בכל סוגי הסיוע שהפיילוט מציע בשנה זו: 92%-100% קיבלו תגבור לימודי בקורסים האקדמיים, השתתפו בקורסי המעטפת ובפעילות החברתית וקיבלו סיוע כלכלי. 75% קנו ציוד לימודי (בעיקר מחשב) בסיוע הפיילוט ו-27% נעזרו בחונך לימודי (תרשים 7).

תרשים 7: השתתפות בסוגי הסיוע בשנת שער לאקדמיה (2016/17), (באחוזים, N=104)

מקור: מידע מנהלי.

לפי סקר הסטודנטים -

שיחה או פגישה אישית עם צוות הפיילוט: אחד התפקידים המרכזיים של צוות הפיילוט הוא להימצא בקשר ישיר ורציף עם הסטודנטים, ללוות ולייעץ בהתאם לצורך. במקור תוכנן שתהיה רכזת סטודנטים לשנת שער לאקדמיה ורכזת לשנה א'. בעקבות הקשר הקרוב שנוצר בין הרכזת לבין הסטודנטים וחשיבות יצירת קשרי אמון עם הסטודנטים הוחלט שאותה רכזת תלווה את הסטודנטים בכל ארבע שנות הפיילוט. גם מהספרות עולה החשיבות של מתן ליווי וייעוץ רצופים לסטודנטים בעלי הכנסה נמוכה. נמצא שיש יתרון משמעותי למתן ייעוץ על ידי אותו יועץ לאורך זמן ולפנייה אקטיבית של היועץ אל סטודנטים (MDRC, 2018), כפי שנעשה בפיילוט שער לאקדמיה. כמו כן, בעקבות הקשיים האישיים של חלק נכבד מן הסטודנטים הוחלט בשנת ההפעלה השנייה להוסיף לצוות הפיילוט עובד סוציאלי. הסטודנטים סיפרו שהצוות זמין גם מעבר לשעות הקבלה ומעניק ייעוץ, תמיכה וליווי אישי. הנושא הלימודי הוא הנושא הבולט שבגללו פנו הסטודנטים לצוות הפיילוט.

- כמעט כל הסטודנטים (97%) דיווחו ששוחחו או נפגשו אישית לפחות עם אחד מאנשי צוות הפיילוט. הרוב הגדול (94%) עשו זאת מספר פעמים.
- 96% שוחחו או נפגשו עם רכזת הסטודנטים.
- 91% שוחחו או נפגשו עם רכזת התוכנית.
- כמחצית שוחחו או נפגשו עם הרכז האקדמי (53%).
- שיעור דומה שוחחו או נפגשו עם העובד הסוציאלי (46%).

פנייה של הסטודנטים לגורמים מן המכללה: 86% שוחחו או נפגשו לפחות עם גורם אחד מן המכללה - 72% שוחחו או נפגשו עם אחד המתרגלים, 61% עם אחד מחברי הסגל המנהלי ו-57% עם אחד המרצים. 57% נפגשו כמה פעמים עם לפחות גורם אחד מן המכללה.

לפי המידע האיכותני -

כיתות קטנות ונפרדות: בהתאם לעקרונות התוכנית ולפי הדיווח של הסטודנטים, הלימודים בכיתות קטנות ונפרדות מחייבים את הסטודנטים להיות לומדים אקטיביים ומאפשרים להם להתנסות במיומנויות למידה ושפה, ליצור קשר ישיר עם המרצים, לשאול שאלות ולהשלים פערי ידע. החלוקה לכיתות נעשתה לפי מחלקות, ובעקבות זאת נוצרו הן הבדל גדול במספרי הסטודנטים בכיתות (בהתאם למספר הסטודנטים בכל מחלקה) והן כיתות של סטודנטים שרמת השליטה שלהם בעברית, באנגלית ובמיומנויות למידה אינה דומה (על פי דיווח הסטודנטים עצמם בקבוצות המיקוד וצוות הפיילוט).

תגבור לימודי בקורסים האקדמיים: הסטודנטים הביעו שביעות רצון מן התגבור הלימודי הניתן בקורסים האקדמיים. עם זאת, מחצית ציינו שהתקשו במידה רבה מאוד או רבה בקורסים הללו (תרשים 6). חלקם ציינו שתוכנית הלימודים במחלקה שלהם כוללת קורסים אקדמיים רק בהיקף של 6-10 נקודות זכות (למרות שבפיילוט ניתן לצבור עד 12 נקודות זכות). צוות הפיילוט סיפר שנעשה ניסיון לקשור בין החומר הלימודי בקורסים האקדמיים לחומר הלימודי בקורסי המעטפת; בין השנים שהפיילוט מופעל

בהן נעשו שינויים בבחירת הקורסים האקדמיים כדי שיתאימו טוב יותר לרמה של הסטודנטים, למשל לשליטתם בעברית, מבלי לוותר על הרמה הנדרשת בקורסים. שינויים אחרים נעשו מסיבות ארגוניות.

חונכות אקדמית: כל סטודנט שרוצה חונך אקדמי יכול ליהנות מסיוע זה. הסיוע ניתן לאורך כל שנות הלימודים, ועל סטודנטים לבקש חונך בהתחלת השנה. שיעור נמוך מן הסטודנטים ביקשו חונך אקדמי (27%). הסטודנטים דיווחו על קושי לתאם מועד לחונכות, וצוות הפיילוט סיפר שהחונכות מוצעת בהתחלת שנה, אולם רוב הסטודנטים לא מרגישים שהם צריכים סיוע לימודי נוסף עד שהם מתחילים ללמוד לקראת מבחני סוף הסמסטר או סוף השנה, ואז יש קושי לאתר חונכים. כדי בכל זאת לתת מענה לצרכים של הסטודנטים, פעמים רבות מוצע להם סיוע לימודי ממוקד וקצר מועד, כגון מרתון לימודי (כל זאת מעבר לתגבור הלימודי השוטף הניתן בקורסים האקדמיים).

לימוד עברית: לחלק ניכר ממורי העברית המלמדים את הסטודנטים שבפיילוט, אין הכשרה ללמד עברית כשפה שנייה. בעקבות קשיים שהתגלו בשנת ההפעלה הראשונה הועברה השתלמות בשיטות הוראה לכל המורים לקראת שנת ההפעלה השנייה.

עומס הלימודים: לפי דיווח צוות הפיילוט והסטודנטים, תוכנית הלימודים בשנה זו עמוסה מאוד. כאמור היא מורכבת מהכפלה של שעות הלימוד בכל הקורסים האקדמיים וממגוון רחב של קורסי מעטפת. הסטודנטים מחויבים להיות נוכחים לפחות ב-80% מן השיעורים בכל חודש כדי לקבל את מלגת הקיום. הם סיפרו כי בשל כך לעיתים הם מתקשים לבצע את כל המטלות הלימודיות, שהם אינם יכולים לעבוד ובנוסף שהם תלויים בשעות של התחבורה הציבורית (שאינה תדירה מספיק). כמו כן, חלק מן הסטודנטים הציעו לערוך שינויים בקורסי המעטפת; למשל לקצר את קורס הכרת המחשב.

8.3 הערכה של תרומת שנת שער לאקדמיה

הסטודנטים שהשתתפו בסוגי הסיוע למיניהם נשאלו על מידת תרומתו של כל אחד מהם ללימודיהם ועל שיפור מיומנויות הלמידה והשפה בעקבות הפיילוט. ככלל עולה תמונת מצב חיובית, ולפיה מרבית הסטודנטים העריכו שרוב סוגי הסיוע תרמו להם במידה רבה.

8.3.1 תרומת סוגי הסיוע

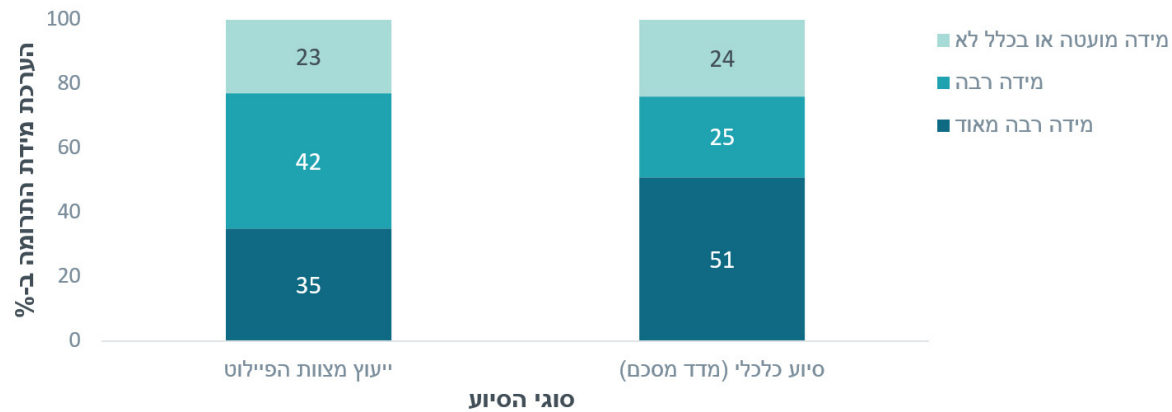
הסיוע הכלכלי: הסיוע הכלכלי הנרחב שניתן בפיילוט מיוחד מבחינת היקפו וההתייחסות בו למגוון הוצאות.

- רוב הסטודנטים העריכו שהסיוע הכלכלי תרם להם - מחצית (51%) העריכו שתורם במידה רבה מאוד, ועוד רבע (25%) שתורם במידה רבה (תרשים 8).
- הסטודנטים העריכו את התרומה של מלגת שכר הלימוד במידה גבוהה קצת יותר מהערכתם את מלגת הקיום והסיוע הכלכלי בנסיעות.
- הסטודנטים סיפרו בהרחבה על התרומה של הסיוע הכלכלי בקבוצות המיקוד, בראיונות עם נושרים ובשאלות פתוחות בסקר שבהן נשאלו מה טוב בפיילוט, מה סייע להם להתמיד בלימודים ומה הצעותיהם לשינוי (הרחבת הסיוע הכלכלי). כמו כן, הסיוע הכלכלי צוין כסיבה מרכזית לבחירה ללמוד בפיילוט שער לאקדמיה.

ייעוץ מצוות הפיילות:

- כשלושה רבעים מן הסטודנטים העריכו שהייעוץ מצוות הפיילות תרם להם במידה רבה מאוד או רבה (77%) (תרשים 8).
- בקבוצות המיקוד סיפרו הסטודנטים שצוות הפיילות קשוב לצרכים שלהם ודואג להתאמה של סוגי הסיוע, ושהם מקבלים תמיכה אישית וסיוע בקשר עם בעלי תפקידים במכללה. גם במידע הכמותי דווח על הקשר המשמעותי עם צוות הפיילות. הייעוץ האישי צוין גם הוא כסיבה מרכזית לבחירה ללמוד בפיילות. בשונה, מקרב הנושאים היו שסיפרו שקיבלו תמיכה מועטה יחסית מן הצוות או מידע שלא סייע להם.

תרשים 8: תרומת הייעוץ מצוות הפיילות והסיוע הכלכלי בשנת שער לאקדמיה (באחוזים, N=70)

מקור: סקר סטודנטים מסיימי שנת שער לאקדמיה.

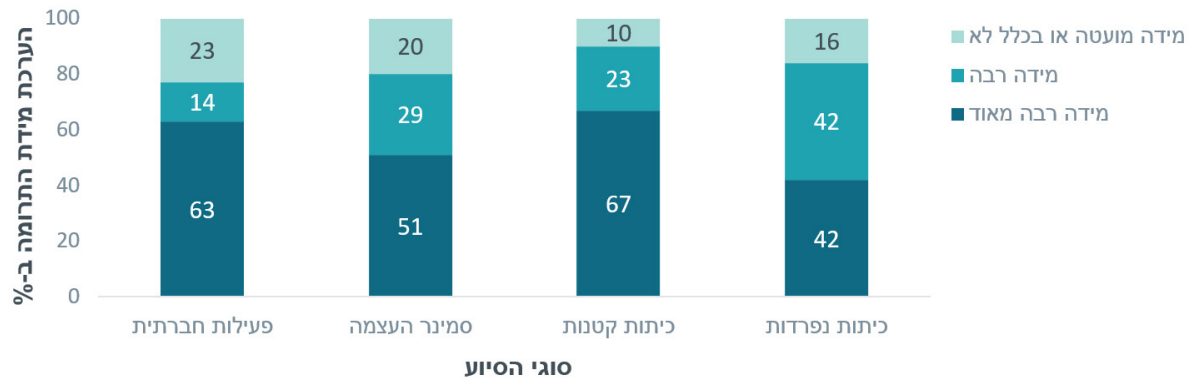
כיתות קטנות ונפרדות (תרשים 9):

- הרוב הגדול רואים בלימודים בכיתות קטנות תרומה חיובית של הפיילוט - 67% במידה רבה מאוד ו-23% במידה רבה. זהו סוג הסיוע ששיעור הסטודנטים שרואים בו תרומה חיובית הוא הגבוה ביותר (גם לעומת הסיוע הלימודי והכלכלי).
- גם הלימודים בכיתות נפרדות הוערכו כתורמים - 42% במידה רבה מאוד ו-42% במידה רבה.

סיוע חברתי (תרשים 9):

- שיעור גבוה יחסית העריכו שהפעילות החברתית תרמה להם במידה רבה מאוד (63%) או במידה רבה (14%).
- הערכת התרומה כלפי סמינר ההעצמה, המתמקד במיומנויות רכות, הייתה גבוהה גם היא, אך נמוכה יותר - 51% העריכו את התרומה שלו במידה רבה מאוד ו-29% במידה רבה.

תרשים 9: תרומת הכיתות הקטנות והנפרדות והסיוע החברתי שניתנים בשנת שער לאקדמיה (באחוזים, N=70)

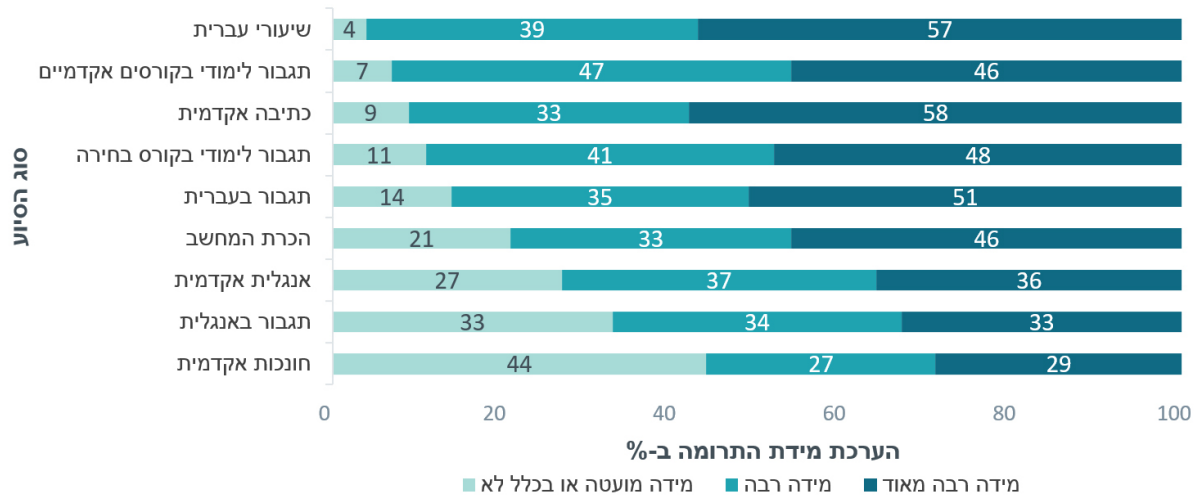

מקור: סקר סטודנטים מסיימי שנת שער לאקדמיה.

סיוע לימודי (תרשים 10):

- שיעור גבוה (82%) העריכו את התרומה של הסיוע הלימודי במידה רבה מאוד או רבה (ממוצע, מדד מסכם), (לא בתרשים 10).
- סוגי הסיוע הלימודי ששיעור גבוה במיוחד העריכו את תרומתם הם שיעורי העברית (96%), תגבור לימודי בקורסים האקדמיים (93%) והקורס לכתיבה אקדמית (91%).
- מנגד, סוגי הסיוע הלימודי ששיעור גבוה יחסית העריכו שתורמו להם במידה מועטה או בכלל לא הם חונכות אקדמית (44%), תגבור באנגלית (33%) ואנגלית אקדמית (27%). ההערכות עולות בקנה אחד עם הדיווח של שיעורים גבוהים יחסית מן הסטודנטים שקורסים אלו היו להם קשים (27% ציינו כך לגבי קורס התגבור באנגלית ו-37% לגבי קורס האנגלית האקדמית).
- בקבוצות המיקוד סיפרו הסטודנטים שהם נתמרו בעיקר משיפור השליטה בשפה העברית, שיפור מיומנויות הלמידה ומן הסיוע הלימודי בקורסים האקדמיים.

תרשים 10: תרומת סוגי הסיוע הלימודיים שניתנים בשנת שער לאקדמיה (באחוזים, N=70)

מקור: סקר סטודנטים מסיימי שנת שער לאקדמיה.

8.3.2 התרומה לשיפור השליטה במיומנויות הלמידה, השפה והביטחון העצמי

תרשים 11 מתאר את הערכתם של הסטודנטים לגבי תרומת שנת שער לאקדמיה לשיפור המיומנויות האישיות שלהם.

מיומנויות למידה ושפה:

- הסטודנטים העריכו כי שנת שער לאקדמיה תרמה בעיקר ליכולתם לכתוב בשפה אקדמית (91% הסכימו או הסכימו שנתרמו בהיבט זה) ולשיפור השליטה שלהם בשפה העברית (89%).
- מנגד, הסטודנטים העריכו שהתרומה לשיפור השליטה בשפה האנגלית הייתה מועטה ביותר (רק 51% הסכימו והסכימו בהחלט שנתרמו בהיבט זה ו-23% לא הסכימו). דיווח זה מחזק דיווחים קודמים בדבר הקושי הלימודי בקורסי אנגלית והערכה נמוכה יחסית של תרומת הסיוע באנגלית.

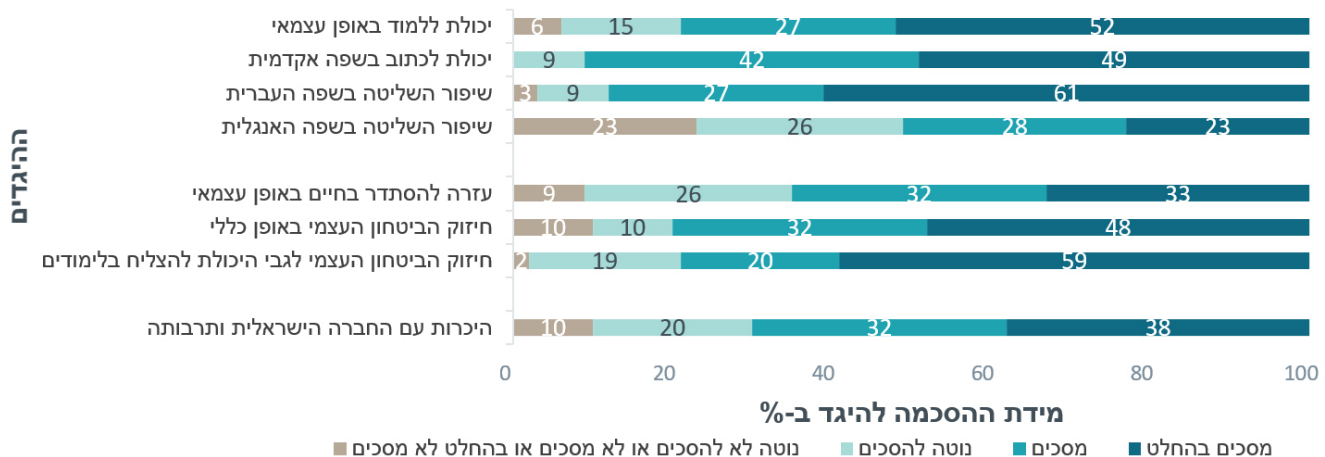
חיזוק הביטחון העצמי:

- 79% הסכימו שהפיילוט חיזק את הביטחון העצמי שלהם לגבי היכולת להצליח בלימודים אקדמיים (רק 2% לא הסכימו עם הערכה זו).
- שיעור דומה (80%) העריכו שהפיילוט תרם לחיזוק ביטחונם העצמי בכלל.

היכרות עם החברה הישראלית:

- 70% העריכו שהפיילוט תרם להיכרותם את החברה הישראלית ותרבותה (10% לא הסכימו לכך).

תרשים 11: תרומת הפיילוט לשיפור מיומנויות הלמידה והשפה בשנת שער לאקדמיה לפי מידת ההסכמה של הסטודנטים להיגד (באחוזים, N=70)

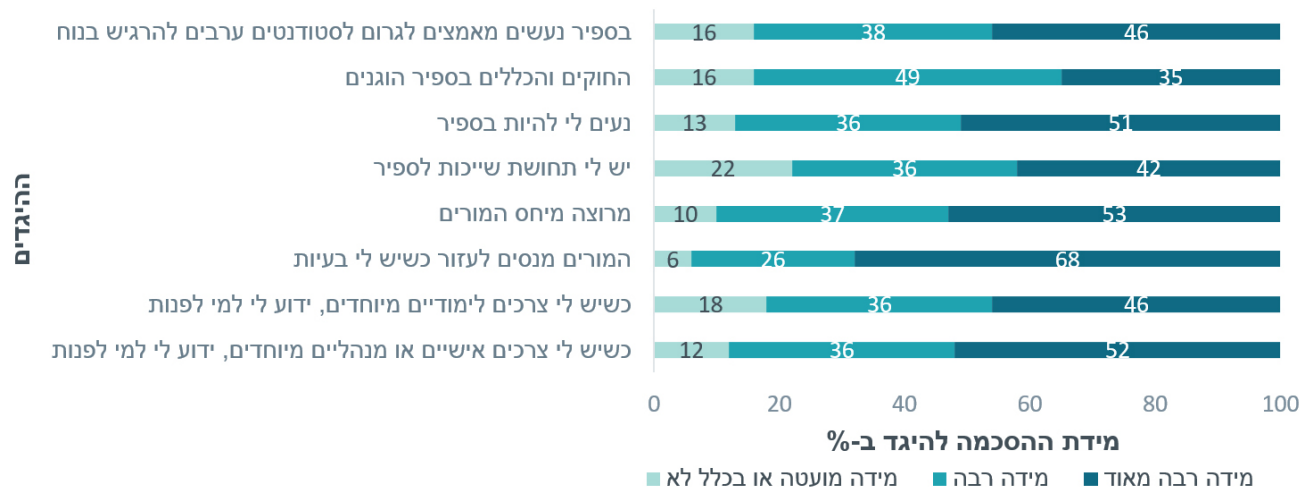
מקור: סקר סטודנטים מסיימי שנת שער לאקדמיה.

8.4 חוויה אישית במוסד

הסטודנטים נשאלו על היבטים שונים הקשורים לחוויה האישית במסגרת הלימודים במכללה בשנת שער לאקדמיה. ככלל, הסטודנטים דיווחו על חוויה אישית חיובית במכללה. בתרשים 12 מוצגת התפלגות התשובות: בכל היבט - מידת הסכמתם עימו (רבה מאוד, רבה, מועטה או בכלל לא).

- ככלל, הסטודנטים מדווחים על שביעות רצון מהיחס ומהאווירה במכללה: 90% מרוצים מיחס המורים במידה רבה מאוד או רבה, 87% דיווחו שנעים להיות במכללה. 84% סבורים הן שבמכללה נעשים מאמצים לגרום לסטודנטים ערבים להרגיש בנוח והן שהחוקים והכללים במכללה הוגנים. גם תחושת שייכות דווחה על ידי אחוז גבוה מן הסטודנטים (78%), אולם אחוז זה נמוך יחסית לדיווח בהיבטים אחרים.
- מרבית הסטודנטים מרגישים במידה רבה או רבה מאוד שיש להם "כתובת" במכללה אם הם נתקלים בבעיה: מרביתם יודעים למי לפנות כשיש להם צורך לימודי מיוחד (82%) או צורך אישי או מנהלי מיוחד (88%), והרוב המכריע (94%) הסכימו שהמורים מנסים לעזור כשמתעוררת בעיה.
- נראה כי המחויבות של המוסד לשילוב סטודנטים בדואים במכללה מקבלת ביטוי בשטח ולא נשארת רק ברמת הסיסמאות. חיזוק נוסף לכך הראינו קודם בנגישות של הגורמים מן המכללה: שיעור מאוד גבוה מן הסטודנטים פנו אליהם בנושאים שונים (מעבר לפנייה לצוות הפיילוט).
- כצפוי, בהשוואה לסקר ארצי של סטודנטים ערבים בשנה א' (הנדין וכן רבי, 2016), החוויה האישית של הסטודנטים בשנת שער לאקדמיה חיובית יותר, בעיקר בהיבטים של קשר אישי ותמיכה. לדוגמה, 82% מן הסטודנטים בשנת שער לאקדמיה מרגישים במידה רבה מאוד ורבה שכשיש להם צרכים לימודיים מיוחדים, הם יודעים למי לפנות, לעומת 68% מן הסטודנטים בסקר ארצי של סטודנטים ערבים בשנה א'; לגבי הרגשת שייכות למוסד - 78% לעומת 69% בהתאמה.

תרשים 12: החוויה האישית של הסטודנטים במכללה בשנת שער לאקדמיה לפי מידת הסכמתם להיגד (באחוזים, N=70)

מקור: סקר סטודנטים מסיימי שנת שער לאקדמיה.

9. שנה א'

שנה א' היא השנה השנייה בתוכנית שער לאקדמיה. החל בשנה זו הסטודנטים נתונים לאחריות אדמיניסטרטיבית של המחלקות, נעשים סטודנטים מן המניין ולומדים עם כל שאר הסטודנטים במכללה. בפרק זה יוצג מידע על השתתפותם בסוגי הסיוע של הפיילוט, על מצבם הלימודי, על התחומים שבהם הסטודנטים העריכו שהם זקוקים לסיוע נוסף ועל הערכתם את תרומת הפיילוט. המידע בפרק זה מתבסס על מידע מנהלי, איכותני וכמותי מתוך סקר הסטודנטים מסיימי שנה א' בפיילוט.

9.1 סוגי הסיוע

להלן פירוט סוגי הסיוע המוצעים בשנה א' (תרשימים 13-14):

תגבור לימודי:

הסטודנטים בשנה א' השתתפו בתגבור לימודי ב-11 קורסים סמסטריאליים בממוצע; 36% ב-12 קורסים כאלה ו-13% ב-13-16 קורסים. נראה אפוא כי מתן תגבור לימודי בהיקף נרחב נדרש עבור רוב הסטודנטים בפיילוט. עם זאת, תגבור כזה גם יוצר עומס רב על הסטודנטים ומותיר זמן מועט ללימודים עצמאיים (כגון קריאת מאמרים והכנת עבודות) ולעבודה.

חונכות אקדמית:

- 73% השתתפו בחונכות אקדמית, לעומת 27% מן הסטודנטים בשנת שער לאקדמיה. ייתכן כי הצרכים הלימודיים גברו עם המעבר לשנת לימודים אקדמית מלאה, או שהסטודנטים הכירו טוב יותר את יתרונותיה של החונכות וידעו לבקש סוג סיוע זה.

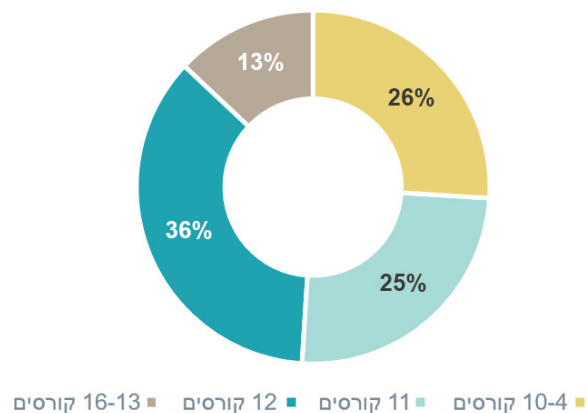
קורס אנגלית מורחב:

- למרות השליטה הנמוכה באנגלית שאפיינה את הסטודנטים בראשית לימודיהם (נקודת ההתחלה באנגלית של 96% מהסטודנטים בפיילוט הייתה טרום-בסיס, הרמה הנמוכה ביותר שאיתה ניתן להתחיל ללמוד במכללה), רק 49% מן הסטודנטים בחרו ללמוד קורס אנגלית מורחב מעבר לקורסי האנגלית שהם מחויבים בהם כדי להשיג רמת פטור.

סיוע כלכלי, תמיכה וליווי אישי ופעילות חברתית:

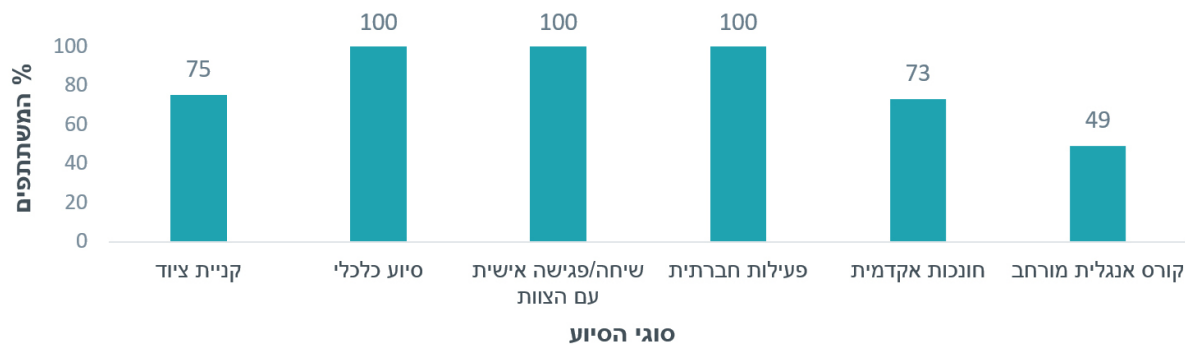
- כל הסטודנטים קיבלו סיוע כלכלי וכן תמיכה וליווי אישי מצוות הפיילוט והשתתפו בפעילות החברתית. 87% מן הסטודנטים ציינו שהם צריכים סיוע כלכלי נוסף ו-50% שהם זקוקים לייעוץ וליווי אישי נוספים.

תרשים 13: התפלגות מספר הקורסים הסמסטרליים שבהם קיבלו הסטודנטים תגבור לימודי בשנה א' בפיילוט שער לאקדמיה (באחוזים, N=77)

מקור: מידע מנהלי.

תרשים 14: שיעור הסטודנטים שהשתתפו בסיוע בשנה א' בפיילוט שער לאקדמיה (באחוזים, N=77)

מקור: מידע מנהלי.

9.2 המצב הלימודי בסוף שנה א'

בפרק זה נציג את הישגי הסטודנטים בפיילוט אשר סיימו את שנה א' לתואר הראשון. המידע מתייחס אפוא רק לסטודנטים שלמדו בשנה א' (המתמידים) ומטבע הדברים אינו כולל את הסטודנטים שהפסיקו ללמוד בשנת שער לאקדמיה. כלומר, מדובר בסטודנטים החזקים יותר מקרב הסטודנטים שהחלו את הפיילוט מבחינת מאפייני קבלה והתמודדות עם אתגרי הלימודים.

מכלל הנתונים שיוצגו בהמשך ניתן להסיק כי המצב הלימודי של הסטודנטים בפיילוט בסוף שנה א' טוב משל הבדואים שהתקבלו ישירות, אך טוב פחות משל היהודים. על הדיווח האופטימי יחסית הזה מעיב דיווח קודם על הצורך של קבוצה לא מבוטלת מן הסטודנטים בפיילוט לחזור על שנה א' כיוון שלא עמדו בדרישות האקדמיות. זאת ועוד, שיעור גבוה מהם דיווחו על צורך בסיוע לימודי נוסף. כמו כן, ההשוואה לסקר ארצי של סטודנטים ערבים בשנה א' (הנדין ובן רבי, 2016) מראה שהמצב הלימודי של הסטודנטים הבדואים במכללה (הן בפיילוט והן המתקבלים ישירות) טוב פחות מזה של כלל הסטודנטים הערבים.

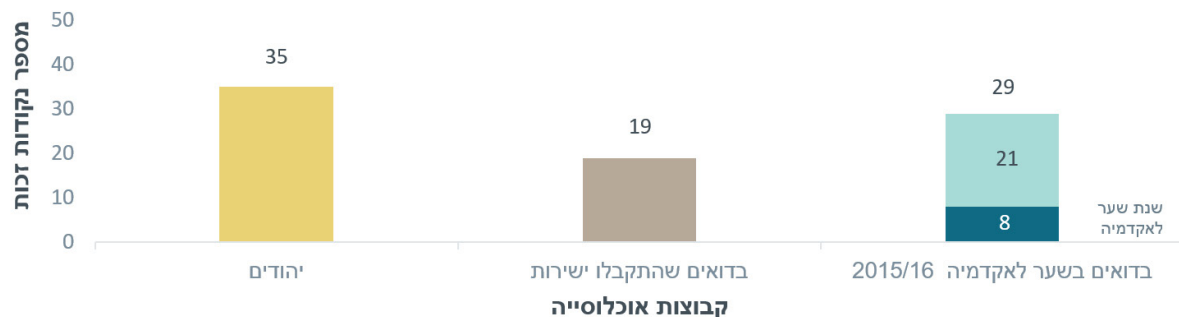
9.2.1 הישגים לימודיים

א. צבירת נקודות זכות (תרשים 15)

תואר ראשון תלת-שנתי מורכב לרוב מ-120 נקודות זכות. בשנת הלימודים האקדמית הראשונה חלק מן הסטודנטים מחויבים בהשלמות שאינן מזכות אותם בנקודות זכות (לימודי אנגלית למשל). לכן צבירה של לפחות 30 נקודות זכות עד סוף שנה א' מרמזת על התקדמות סבירה שיכולה להעיד על סיום הלימודים בזמן תקני. סטודנטים שהשלימו פחות מ-30 נקודות זכות עד סוף שנה א' ייאלצו להתמודד עם עומס לימודים גבוה בשנים הבאות כדי להצליח לסיים את התואר בזמן תקני, או שייאלצו להאריך את תקופת הלימודים ובכך לגרור את התואר (הנדין ובן רבי, 2016).

- הסטודנטים בפיילוט הצליחו לצבור 29 נקודות זכות בממוצע - 8 נקודות בשנת שער לאקדמיה ו-21 נקודות בשנה א'. הבדואים שהתקבלו ישירות הצליחו לצבור 19 נקודות זכות בממוצע בשנה א'. כלומר, בשנת לימודים אחת (שנה א') הסטודנטים הבדואים משתי הקבוצות הצליחו לצבור מספר דומה של נקודות זכות. עם זאת, שנת שער לאקדמיה העניקה לסטודנטים בפיילוט התחלה טובה יותר של הלימודים לתואר וסיכוי גבוה יותר להצליח לצבור מספיק נקודות זכות בכל שנה כדי לסיים את התואר בזמן תקני. צבירה של 19 נקודות זכות בממוצע בלבד, כפי שצברו הסטודנטים הבדואים שהתקבלו ישירות, מצמצמת את האפשרות להצליח לסיים את התואר בזמן תקני. מי שהתקבלו ישירות יכלו לקבל את הסיוע הלימודי שכלל הסטודנטים הערבים במכללה זכאים לו במסגרת תוכנית הנגישות לכלל הסטודנטים הערבים. ואולם, לפי דיווח גורמים שונים במכללה, בתקופה המקבילה ליישום שער לאקדמיה הוצע מעט מאוד סיוע לכלל הסטודנטים הערבים. ייתכן שאילו הסטודנטים הבדואים שהתקבלו ישירות אכן היו מקבלים סיוע כלשהו היה מצבם הלימודי משתפר.
- למרות המצב הטוב יותר של הסטודנטים בפיילוט, מספר נקודות הזכות שצברו היה בממוצע פחות מ-35 - ממוצע נקודות הזכות שצברו הסטודנטים היהודים.
- לשם השוואה, בסקר ארצי של סטודנטים ערבים שנה א', 56% דיווחו שהשלימו לפחות 30 נקודות זכות (הנדין ובן רבי, 2016).

תרשים 15: מספר נקודות הזכות שצברו הסטודנטים עד סוף שנה א', לפי קבוצות אוכלוסייה (N=77)

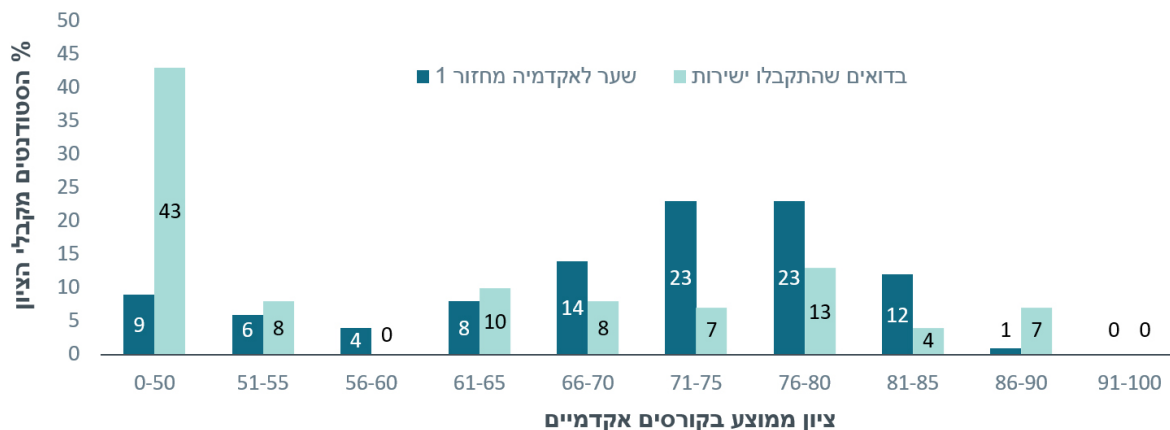

מקור: מידע מנהלי.

ב. ציון ממוצע בקורסים האקדמיים בסוף השנה

- הציון הממוצע של הסטודנטים בפיילוט בסוף שנה א' עומד על 69. הוא גבוה משמעותית מהציון הממוצע בקרב הבדואים שהתקבלו ישירות - 55; אך נמוך משמעותית מהציון הממוצע בקרב היהודים - 80.
- אף שמאפייני הקבלה של הסטודנטים בפיילוט שהתמידו בלימודים ולמדו בשנה א' (כלומר ללא המפסיקים ללמוד בשנת שער לאקדמיה) דומים לאלה של הבדואים שהתקבלו ישירות, הציון הממוצע של הסטודנטים בפיילוט טוב יותר. ניתן להניח שאחת הסיבות להבדל בציון הממוצע בין שתי הקבוצות של הסטודנטים הבדואים היא הסיוע הלימודי הנרחב שניתן בפיילוט. יצוין כי הסטודנטים הבדואים שהתקבלו ישירות היו זכאים לסיוע מצומצם יותר דרך תוכנית הנגישות לכלל האוכלוסייה הערבית, אך המכללה כמעט לא הציעה סיוע כזה באותה תקופה.
- בהמשך לכך נמצא פער גדול בין שתי הקבוצות של הסטודנטים הבדואים בשיעור המסיימים בציון ממוצע "נכשל" (56 או פחות): 15% מן הסטודנטים בפיילוט לעומת 52% מן המתקבלים ישירות.
- הציון הממוצע של 41% מן הסטודנטים בפיילוט הוא עד 70 (תרשים 16). לשם השוואה, בסקר ארצי של סטודנטים ערבים בשנה א' (הנדין וכן רבי, 2016) נמצא שהציון הממוצע של 14% בלבד מן הסטודנטים הערבים הוא עד 70. 5% הם בעלי ציון ממוצע של מעל 91, לעומת אף לא אחד מן הסטודנטים בפיילוט. נתונים אלה מראים פעם נוספת את ההבדל במצב הלימודי בין הסטודנטים הבדואים בתוכנית לכלל הסטודנטים הערבים, לטובת האחרונים.
- לפי הדיווח בסקר סטודנטים מסיימי שנה א' בפיילוט, 43% מן הסטודנטים נכשלו לפחות במקצוע אחד - 32% במקצוע אחד ו-11% ב-2-3 מקצועות.

תרשים 16: התפלגות הציון הממוצע בקורסים האקדמיים בסוף שנה א', לפי קבוצות אוכלוסייה (באחוזים, N=77)

מקור: מידע מנהלי.

ג. רמת אנגלית

הסטודנטים הלומדים במכללה צריכים להגיע לרמת פטור מאנגלית עד סוף שנה ב' (לעבור מרמת טרום-בסיס - לבסיס - למתקדמים - עד לרמת פטור). 95% מן הסטודנטים שלמדו בשנה א' החלו את לימודיהם ברמת טרום-בסיס (לפי המידע המנהלי). בסוף שנה א' הגיעו כבר 40% מהם לרמת פטור, 52% לרמת מתקדמים ו-8% לרמת בסיס (לפי המידע מסקר סטודנטים). נתונים אלו מצביעים על כך שבמהלך השנתיים שהם לומדים בפיילוט, רמת האנגלית של רבים מהם השתפרה, אולם בסוף שנה א' עדיין 60% מהם טרם הגיעו לרמת פטור. בגלל נקודת הפתיחה הנמוכה בתחום זה וכדי לסייע לסטודנטים, בפיילוט מוצע להם להשתתף בקורס אנגלית מורחב. אך רק מחצית מהם בחרו לעשות זאת.

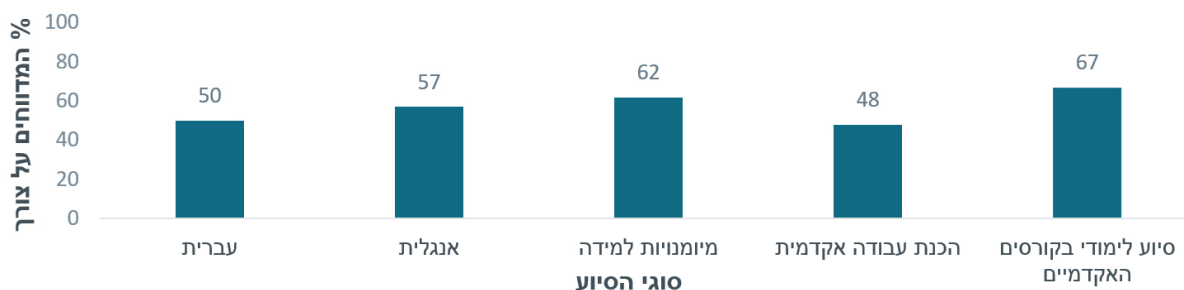
9.2.2 צורך בסיוע לימודי נוסף

אחת מאבני היסוד של התוכנית היא מתן סיוע לימודי נרחב באמצעות תגבור לימודי וחונכות אקדמית. בשל המאפיינים הלימודיים והאישיים המעידים על הצורך בעזרה רבה נבדק הצורך בסיוע לימודי נוסף. הנושא נבדק בשני כיוונים - האחד, השתתפות בסיוע לימודי בתשלום שאינו דרך הפיילוט; והשני, בדיקת סוגי הסיוע הלימודי שבהם הסטודנטים מדווחים שהם זקוקים לסיוע לימודי נוסף.

אף שהסטודנטים בשנה א' (המתמידים) בפיילוט הם הסטודנטים החזקים יותר מבחינה לימודית לעומת הסטודנטים שהתחילו את הפיילוט, נראה שיש להם צרכים לימודיים לא מעטים - חלק ניכר מהם דיווחו שהם נעזרים בשיעורים פרטיים בתשלום (נוסף על התגבור הלימודי הניתן בפיילוט), ורובם דיווחו שהם זקוקים לסיוע לימודי נוסף.

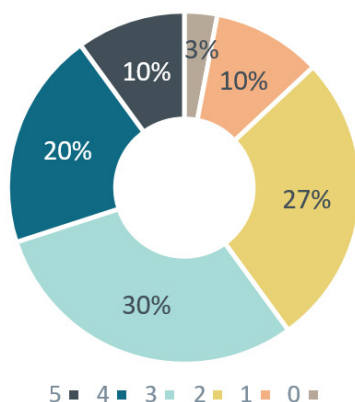
- 40% מן הסטודנטים דיווחו שהשתתפו בשיעורים פרטיים בתשלום - 22% בקביעות ו-18% מפעם לפעם. לשם השוואה: בסקר ארצי של סטודנטים ערבים בשנה א', רק מחצית משיעור זה (19%) דיווחו שנעזרו בשיעורים פרטיים בתשלום שלא דרך המוסד (הנדין ובן רבי, 2016).
- הרוב (67%) דיווחו שהם זקוקים לתגבור לימודי נוסף: 62% - לסיוע נוסף לשיפור המיומנויות הלימודיות, 57% - לשיפור השליטה באנגלית, 50% - לשיפור השליטה בעברית ו-48% להיכרות טובה יותר עם המבנה של עבודה אקדמית וכיצד לכתוב עבודה כזו (תרשים 17).
- בממוצע, הסטודנטים דיווחו שהם זקוקים לסיוע נוסף ב-2.85 סוגי סיוע לימודי מתוך חמשת סוגי הסיוע הלימודי שעליהם נשאלו. רק 3% דיווחו שהם לא זקוקים בכלל לסיוע נוסף (תרשים 18).

תרשים 17: שיעור הסטודנטים בשער לאקדמיה שדיווחו בסוף שנה א' שהם זקוקים לסיוע נוסף, לפי סוגי הסיוע הלימודי שמוצע בפיילוט (באחוזים, N=40)

מקור: סקר סטודנטים מסיימי שנה א' בפיילוט.

תרשים 18: מספר סוגי הסיוע הלימודי בשער לאקדמיה שהסטודנטים בסוף שנה א' דיווחו שהם זקוקים בהם לסיוע נוסף (באחוזים, N=40)

מקור: סקר סטודנטים מסיימי שנה א' בפיילוט.

9.2.3 מצבם הלימודי של הסטודנטים שלמדו במכינה

כמחצית (45%) מן הסטודנטים במחזור הראשון בפיילוט למדו במכינה קדם-אקדמית לפני הלימודים במסגרת הפיילוט. כלומר, לימודיהם לתואר ראשון אמורים להימשך חמש שנים. מסלול זה מספק את מרב הסיוע הלימודי הניתן כיום לצעירים בדואים בדרכם לרכוש השכלה גבוהה. למרות המאפיינים האישיים ומאפייני הקבלה הדומים של מי שלמדו במכינה ושל מי שלא למדו בה, נראה כי בוגרי המכינה הם קבוצה חלשה במיוחד מבחינה לימודית - רובם הפסיקו ללמוד במהלך שנת שער לאקדמיה ומי שהתמיד בלימודים, הציונים שלו נמוכים משמעותית.

א. השוואה למי שלא למדו במכינה

מאפיינים אישיים: בשתי הקבוצות שיעור דומה של נשים (67%) ושל מתגוררים ביישוב בדואי (82%).

מאפייני קבלה: ציון הבגרות הממוצע של בוגרי המכינה נמוך במקצת מזה של מי שלא למד בה (85 לעומת 90 בהתאמה). אולי זו הייתה מלכתחילה הסיבה ללימודים במכינה. במבחני הכניסה בעברית ובאנגלית אין הבדל בין שתי הקבוצות.

הפסקת לימודים: שיעור גבוה מאוד מבוגרי המכינה הפסיקו ללמוד - 72% לעומת 18% ממי שלא למד במכינה; הרוב המכריע בשנת שער לאקדמיה.

הישגים בלימודים: המצב הלימודי של בוגרי המכינה טוב פחות:

- עד סוף שנה א' הם צברו בממוצע פחות נקודות זכות - 16 נקודות זכות לעומת 40 נקודות זכות בקרב מי שלא למדו במכינה. יש לשים לב לממצא זה במיוחד, שכן רוב בוגרי המכינה הפסיקו ללמוד במשך שנת שער לאקדמיה, וההנחה היא שהסטודנטים החזקים יותר המשיכו ללימודים בשנה א'.

- הציונים שלהם בסוף שנה א' טובים פחות - לדוגמה הציון הממוצע בקורסים האקדמיים הוא 36 נקודות לעומת 69 נקודות בקרב מי שלא למד במכינה.

ב. השוואה לבדואים שהתקבלו ישירות

גם כמחצית מן הסטודנטים הבדואים שהתקבלו ישירות ללימודים בשנת 2016/17 למדו במכינה. בקרב קבוצה זו נמצאו הבדלים משמעותיים במאפייני הקבלה בין מי שלמד במכינה למי שלא והבדלים מתונים יותר בהפסקת לימודים והישגים לימודיים. לדוגמה:

מאפייני קבלה: בעוד שבקרב הסטודנטים בפיילוט לא נמצאו הבדלים בין הלומדים במכינה למי שלא, מאפייני הקבלה של הבדואים שהתקבלו ישירות ולמדו קודם במכינה נמוכים משמעותית (ציון הבגרות הממוצע הוא 83 לעומת 91 בקרב מי שלא למד במכינה, והציון הפסיכומטרי הממוצע הוא 353 לעומת 444 בממוצע).

הפסקת לימודים: 41% מבוגרי המכינה הפסיקו ללמוד לעומת 25% ממי שלא למדו במכינה.

מצב לימודי: הציון הממוצע בסוף שנה א' של בוגרי המכינה היה 50 לעומת 59 בקרב מי שלא למדו במכינה.

ממצאים אלו מחזקים את התמונה שהוצגה קודם: בוגרי המכינה שהחלו את הפיילוט הם קבוצה חלשה במיוחד, אפילו יותר מן הבדואים בוגרי המכינה שהתקבלו ישירות ללימודים. בקרב הלומדים במחזור השני בפיילוט אין בוגרי מכינה, ובקרב הלומדים במחזור השלישי 15% למדו במכינה. יש להמשיך ולעקוב אחר הלומדים במכינה כדי ללמוד אם הממצאים על המחזור הראשון חריגים או שהם מאפיינים את בוגרי המכינה בכלל. אם יימצא כי הם מאפיינים את בוגרי המכינה בכלל, יש לבחון מחדש את התועלת של שנה זו עבור המועמדים ללימודים אקדמיים.

9.3 הערכה של תרומת הפיילוט בשנה א'

הסטודנטים נשאלו בסקר הן על סוגי הסיוע שבהם השתתפו והן באיזו מידה כל סוג סיוע שהשתתפו בו תרם ללימודיהם. בדומה להערכה של הסטודנטים שסיימו את שנת שער לאקדמיה, גם מרבית הסטודנטים שסיימו את שנה א' העריכו שהסיוע תרם להם במידה רבה.

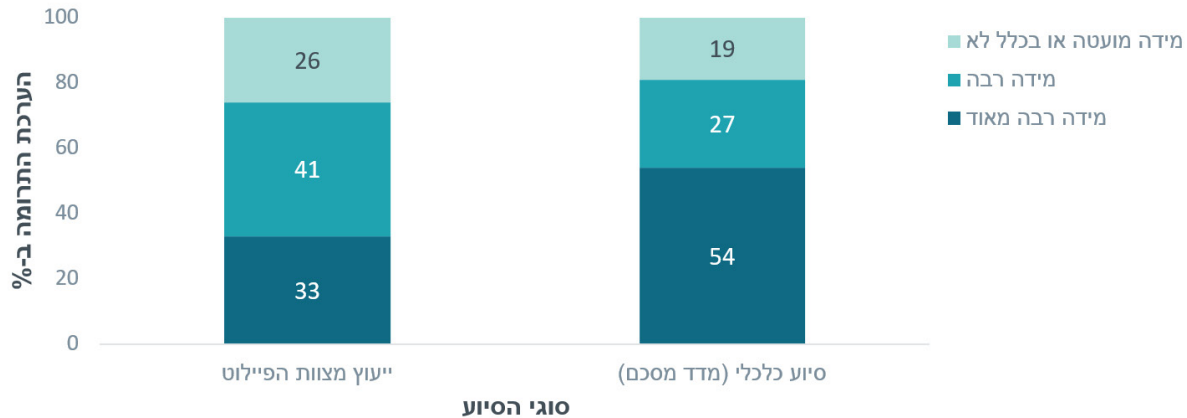
תרומת הסיוע הכלכלי

- רוב הסטודנטים העריכו שהסיוע הכלכלי תרם להם - כמחצית (54%) העריכו שתורם במידה רבה מאוד, ועוד כרבע (27%) במידה רבה (תרשים 19).
- הסטודנטים העריכו במידה משמעותית יותר את התרומה של מלגת שכר הלימוד, לעומת מלגת הקיום והסיוע הכלכלי בנסיעות.
- הסטודנטים סיפרו בהרחבה על התרומה של הסיוע הכלכלי, גם בקבוצת המיקוד. כאמור, חלקם אף ציינו שסיוע זה הוא מבחינתם הסיבה העיקרית לבחור ללמוד בפיילוט שער לאקדמיה.

ייעוץ מצוות הפיילות

- כשלושה רבעים (74%) העריכו כי הייעוץ מצוות הפיילות תרם להם במידה רבה מאוד או רבה (תרשים 19).
- בקבוצת המיקוד סיפרו הסטודנטים שצוות הפיילות מלווה ומכוון אותם, בדומה לדיווח של הסטודנטים בשנת שער לאקדמיה.

תרשים 19: תרומת הייעוץ מצוות הפיילות והסיוע הכלכלי למסיימי שנה א' בשער לאקדמיה (באחוזים, N=40)

מקור: סקר סטודנטים מסיימי שנה א' בפיילות.

תגבור לימודי

זהו סוג הסיוע שהשיעור הגבוה ביותר מקרב הסטודנטים העריכו שהוא תורם להם - 51% העריכו שהתגבור הלימודי תרם להם במידה רבה מאוד ו-38% במידה רבה (תרשים 20).

חונכות אקדמית

- הערכת התרומה של החונכות האקדמית נמוכה משמעותית מהערכת התגבור הלימודי. רק מחצית מן הסטודנטים שהשיבו על הסקר בחרו להשתתף בסוג סיוע זה. עם זאת, כפי שכבר צוין, שיעור זה גבוה יותר משיעור הבוחרים להשתתף בחונכות בשנת שער לאקדמיה. 25% העריכו שהוא תרם להם במידה רבה מאוד ו-45% במידה רבה. מנגד, 30% העריכו שהוא תרם להם במידה מועטה או בכלל לא (תרשים 20).
- לשם השוואה, ההערכה לחונכות אקדמית בקרב הסטודנטים בשנת שער לאקדמיה נמוכה אף יותר - 44% העריכו שהחונכות האקדמית תרמה להם במידה מועטה או בכלל לא.

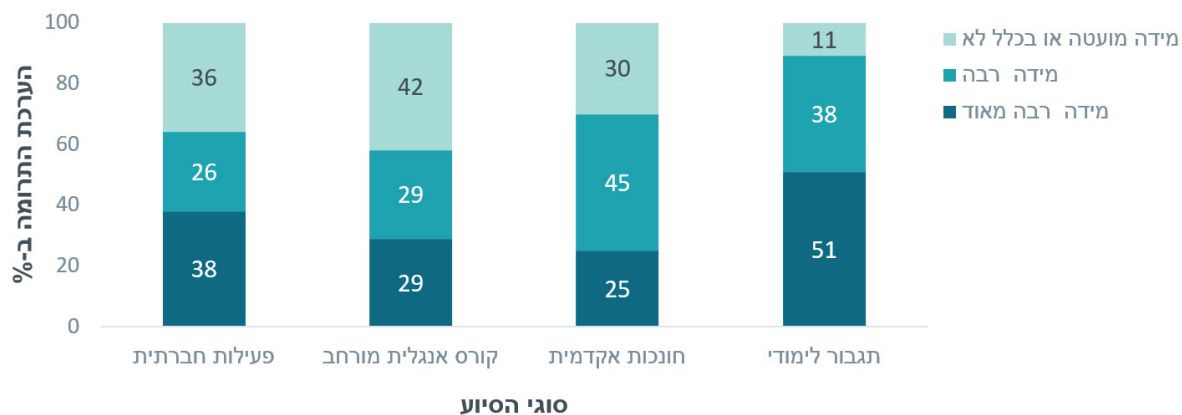
קורס אנגלית מורחב

- 42% מן הסטודנטים שהשתתפו בקורס זה העריכו שהוא תרם להם במידה מועטה או בכלל לא (תרשים 20). נתון זה מצטרף לדיווח של הסטודנטים בשנת שער לאקדמיה, שם 27%-33% העריכו שהסיוע שקיבלו באנגלית תרם להם במידה מועטה או

בכלל לא. ייתכן כי זו הסיבה שרק כמחצית מן הסטודנטים בשנה א' בחרו ללמוד בקורס אנגלית מורחב, למרות רמת האנגלית הנמוכה של חלק ניכר מהם.

- ההערכה של הסטודנטים בפיילוט דומה להערכה שנמצאה לתגבור הלימודי באנגלית בסקר ארצי של סטודנטים ערבים בשנה א', שם 38% העריכו שהסיוע תרם להם במידה מועטה או בכלל לא (הנדין ובן רבי, 2016).

תרשים 20: תרומת הסיוע בשנה א' בפיילוט שער לאקדמיה (באחוזים, N=40)

מקור: סקר סטודנטים מסיימי שנה א' בפיילוט.

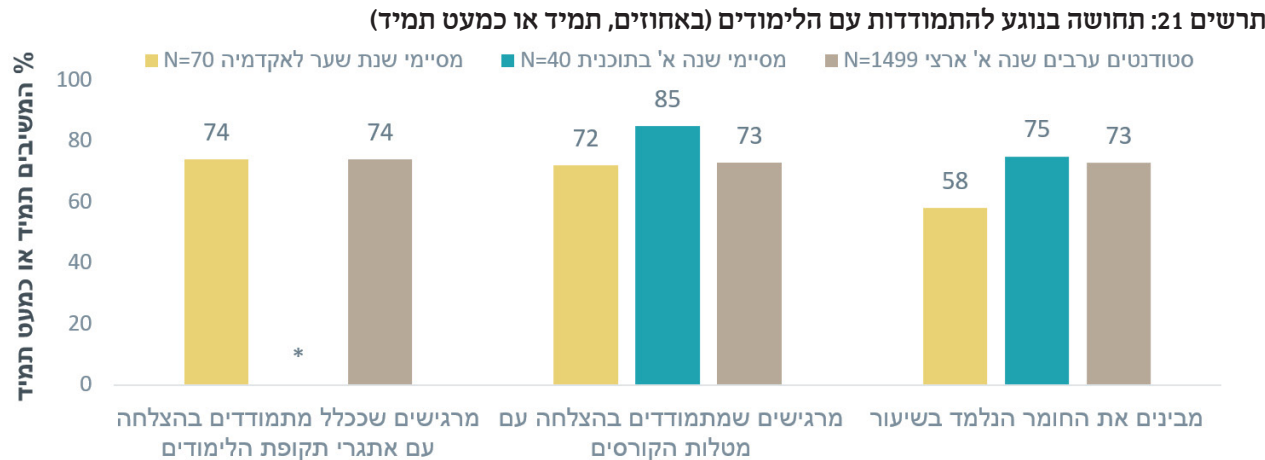
10. תפקוד בלימודים

פרק זה מציג מידע על תפקוד הסטודנטים בקורסים האקדמיים. הסטודנטים נשאלו סדרת שאלות בנוגע לתפקודם הלימודי בכיתה. יוצג מידע משווה משלושה סקרים: סקר סטודנטים מסיימי שנת שער לאקדמיה, סקר סטודנטים מסיימי שנה א' בפיילוט וסקר ארצי של סטודנטים ערבים בשנה א' (הנדין ובן רבי, 2016).

בעזרת ניתוח גורמים שבוצע על הממצאים של סקר ארצי של סטודנטים ערבים בשנה א' (שם) הוחלט לחלק את התשובות לשלוש קטגוריות: תחושה בנוגע להתמודדות עם הלימודים, שימוש במיומנויות קריאה וכתבה בעברית ושימוש במיומנויות לימודים נוספות. בהשוואה בין הקבוצות, ברוב המדדים שנבדקו דווח כצפוי שהתפקוד בלימודים של הסטודנטים מסיימי שנה א' בפיילוט היה חיובי יותר, אחריו תפקודם של הסטודנטים מסיימי שנת שער לאקדמיה ולבסוף תפקודם של הסטודנטים שהשיבו על סקר ארצי על סטודנטים ערבים בשנה א'. הסטודנטים שסיימו את שנה א' סיימו שנתיים של לימודים אקדמיים. סביר להניח ששנת שער לאקדמיה, שמרבית הסטודנטים בארץ אינם זוכים לה, שיפרה את יכולת הבנת החומר הנלמד שלהם, כמו גם את שליטתם בעברית. בנוסף, מסיימי שנה א' בפיילוט הם ככל הנראה קבוצה חזקה יחסית מבחינה לימודית, שכן הסטודנטים החלשים יותר הפסיקו ללמוד במשך שנת שער לאקדמיה.

10.1 התמודדות עם הלימודים

מרבית הסטודנטים (72%-85%) משלוש הקבוצות שנסקרו חשים שהם מתמודדים בהצלחה תמיד או כמעט תמיד עם מטלות הקורסים, ובכלל עם אתגרי תקופת הלימודים (תרשים 21).

* השאלה לא נשאלה בסקר סטודנטים מסיימי שנה א' בתוכנית

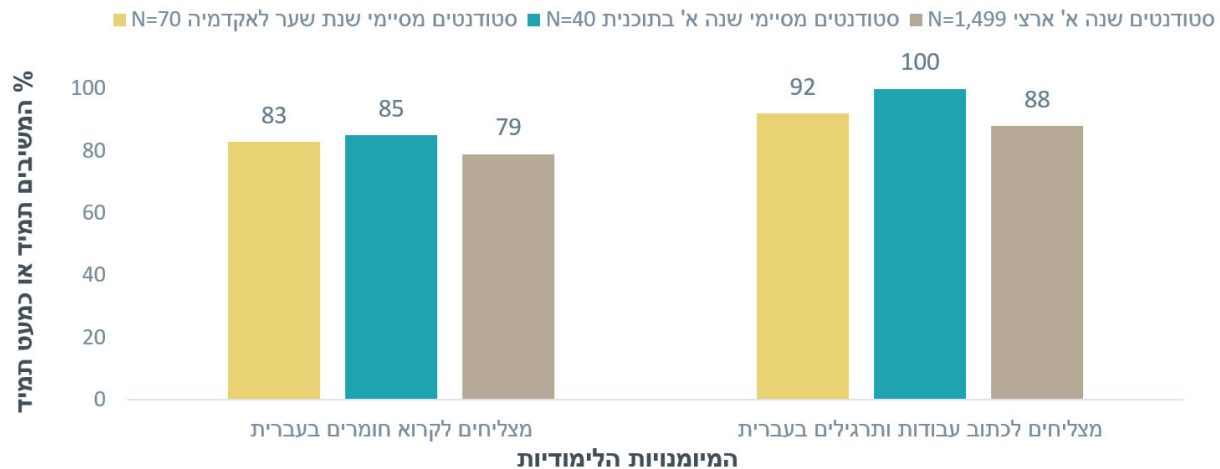
התחושות בנוגע להתמודדות עם הלימודים

מקורות: סקר ארצי של סטודנטים ערבים בשנה א', סקר סטודנטים מסיימי שנה א' בפיילוט וסקר סטודנטים מסיימי שנת שער לאקדמיה.

10.2 שימוש במיומנויות קריאה וכתיבה בעברית

על פי דיווחי הסטודנטים, השליטה בעברית של מרביתם טובה. הרוב (85%-79%) דיווחו שהם קוראים חומר קריאה בעברית תמיד או כמעט תמיד. שיעורים גבוהים אף יותר (100%-88%) כותבים עבודות ותרגילים בעברית (תרשים 22). היתר מצליחים לבצע מיומנויות אלה רק לפעמים, בדרך כלל אינם מצליחים לבצען או שאף פעם אינם מצליחים לבצען. דיווח זה מצטרף לדיווח קודם על הסטודנטים בשנת שער לאקדמיה. מרביתם העריכו שקורסי העברית שלמדו תרמו להם ושיפרו את שליטתם בעברית. עם זאת, בשנה א' מחצית מן הסטודנטים העריכו שהם זקוקים לסיוע נוסף כדי להמשיך ולשפר את שליטתם בעברית.

תרשים 22: תחושה בנוגע לשימוש במיומנויות קריאה וכתיבה בעברית (באחוזים, תמיד או כמעט תמיד)

מקורות: סקר ארצי של סטודנטים ערבים בשנה א', סקר סטודנטים מסיימי שנה א' בפיילוט וסקר סטודנטים מסיימי שנת שער לאקדמיה.

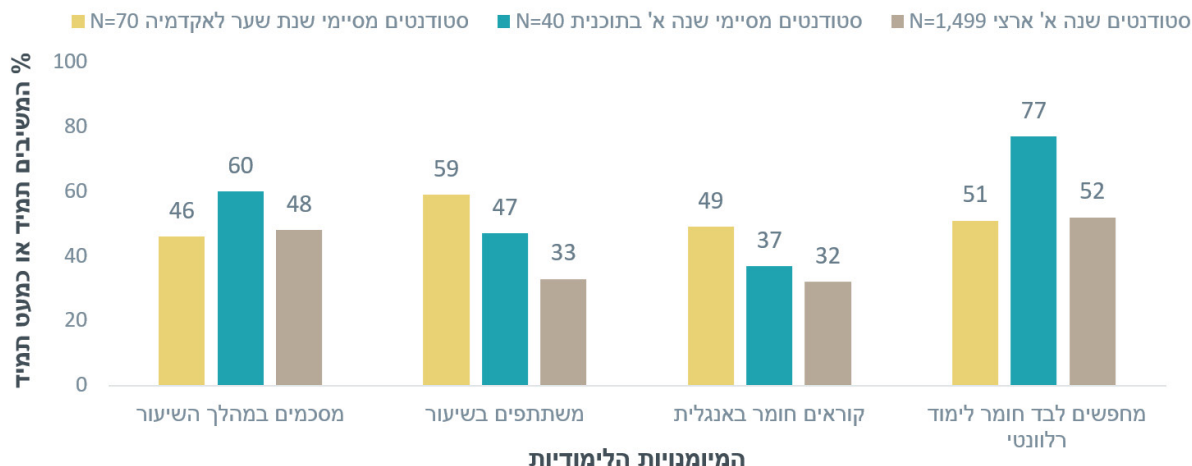
10.3 שימוש במיומנויות למידה נוספות

בשונה מהמיומנויות שהצגנו קודם, שיעורי הסטודנטים שדיווחו שהם יכולים לבצע מיומנויות נוספות תמיד או כמעט תמיד נמוכים משמעותית (תרשים 23):

- רק כמחצית מן הסטודנטים מסיימי שנת שער לאקדמיה דיווחו שהם מסכמים במהלך השיעור, מחפשים חומר לימודי רלוונטי בעצמם או קוראים באנגלית. השליטה הנמוכה יותר במיומנויות אלו תואמת את הדיווח של יותר משליש מן הסטודנטים מקבוצה זו על קושי בקורסי הכתיבה האקדמית והאנגלית האקדמית ושל כמחצית על קושי בקורסים האקדמיים.
- 59% מן הסטודנטים בשנת שער לאקדמיה דיווחו שהשתתפו בשיעור באופן פעיל - שיעור זה גבוה יחסית לסטודנטים בשנה א' בפיילוט ולשיעור הלומדים את מיומנויות הלמידה הנוספות שנבדקו, אך אינו מפתיע, כיוון שהסטודנטים בשנת שער לאקדמיה לומדים בשנה זו בנפרד ובקבוצות קטנות יחסית.

- המיומנויות של הסטודנטים שסיימו שנה א' בפיילוט טובות בהשוואה לעולה מסקר ארצי של סטודנטים ערבים בשנה א'. ייתכן שיש בכך כדי להעיד שהעזרה האינטנסיבית והמגוונת שקיבלו הסטודנטים בפיילוט במשך שנתיים נושאת פרי. כך, נמצא ששיעורים גבוהים יותר דיווחו שחיפשו לבד חומר לימודי רלוונטי (77% מול 52% בהתאמה), השתתפו בשיעור (47% מול 33% בהתאמה) וסיכמו במהלך השיעור (60% מול 48% בהתאמה). בקריאת חומר באנגלית הפער בין שתי הקבוצות אינו גדול כמו בשאר המיומנויות (37% מול 32% בהתאמה).

תרשים 23: תחושה בנוגע לשימוש במיומנויות לימודים נוספות (באחוזים, תמיד או כמעט תמיד)

מקורות: סקר ארצי של סטודנטים ערבים בשנה א', סקר סטודנטים מסיימי שנה א' בפיילוט וסקר סטודנטים מסיימי שנת שער לאקדמיה.

11. התוכנית "צעד לפני כולם"

"צעד לפני כולם" הינה תוכנית למפגש ראשוני עם האקדמיה, השפה העברית והחברה הישראלית, והיא מיועדת למתקבלים לתואר ראשון. התוכנית מתקיימת ברוב המוסדות האקדמיים, בקיץ שלפני פתיחת שנת הלימודים. היא מוצעת כהמלצה לסטודנטים. משך התוכנית והתכנים בה משתנים בין מוסד למוסד. בשונה מבשאר המוסדות, במכללה האקדמית ספיר משתתפים בתוכנית מועמדים (ולא מי שהתקבלו) לתואר ראשון ולפיילוט שער לאקדמיה, והיא כוללת מבחני מיון בעברית, באנגלית ובמתמטיקה (למחלקות הרלוונטיות) וריאיון אישי, ולמעשה היא מהווה הליך קבלה הן ללימודי התואר הראשון והן לפיילוט. בשנת 2015/16 היא נמשכה שלושה שבועות, ומשנת 2016/17 הוארכה לשישה שבועות.

להלן מטרות התוכנית: "היכרות וכניסה רכה למכללה, חשיפת המחלקות השונות, ייעוץ והתאמה של מועמדים למחלקות השונות, צעד ראשון בעברית ובאנגלית אקדמית, הכנה לקראת מבחני הכניסה למחלקות השונות, סינון ומיון של הסטודנטים על פי שאיפותיהם ועל פי מבחני התאמה (בעיקר עברית, אנגלית ומתמטיקה) וראיונות" (המכללה האקדמית ספיר, 2017, עמ' 1).

המכללה מעודדת את כלל המועמדים להשתתף בתוכנית. ואכן, מרבית הסטודנטים בשער לאקדמיה השתתפו בתוכנית "צעד לפני כולם" - 99% מן המחזור הראשון, 86% מן המחזור השני ו-79% מן המחזור השלישי. מועמדים נוספים בחרו לקחת חלק רק ברכיב המיון (ראיונות ומבחני קבלה).

בקרב המועמדים למחזור השלישי של שער לאקדמיה אשר השתתפו בתוכנית "צעד לפני כולם" הועבר שאלון "לפני" ו"אחרי" (T0 ו-T1) במטרה לבחון אם חל שינוי בשני תחומים עיקריים:

1. בבחירת תחום לימודים - התוכנית מתמקדת במתן מידע על אפשרויות הלימוד במכללה ובהכוון מקצועי. השאלונים נועדו לבדוק אם המועמדים שינו את העדפותיהם בעקבות המידע שאליו נחשפו.
2. במוכנות ללימודים באקדמיה - תוכנית הלימודים כוללת תכנים של מיומנויות למידה, שימוש במחשב ולימוד עברית ואנגלית. השאלונים נועדו לבחון אם המועמדים מרגישים מוכנים יותר ללימודים באקדמיה בעקבות התכנים שקיבלו.

במחקר נמצא כי בעקבות השתתפות בתוכנית "צעד לפני כולם":

- חלו שינויים בהעדפות תחומי הלימוד של המועמדים, לכיוון של צמצום הפיזור בין תחומי הלימוד, למרות הציפייה להרחיב את הפיזור בין תחומי הלימוד.
- חל שיפור ניכר בהיכרות עם האקדמיה ושיפור מתון יותר בהיכרות עם מיומנויות למידה ושפה.
- לימוד עברית והכרת תחומי הלימוד במכללה הם שני התכנים שהמועמדים ציינו כי הם החשובים ביותר.

נוסף על הצורך הידוע בהכנה לקראת הלימודים באקדמיה (צורך שהתוכנית "צעד לפני כולם" מנסה למלא), יש חשיבות בהכנה כללית מוקדמת מחוץ למוסדות האקדמיים, כדי לשמור על אובייקטיביות ולפתוח לפני המועמדים את כלל האפשרויות הקיימות. תוכניות ההכוון לקריירה ולהשכלה גבוהה לתלמידי תיכון, ובראשן התוכנית רואד, אמורות למלא חלקית את הצורך הזה. צעד נוסף לכיוון זה יש בניסיון של ות"ת לקדם תהליך מיון מרכזי ומשותף לכל המוסדות בנגב.

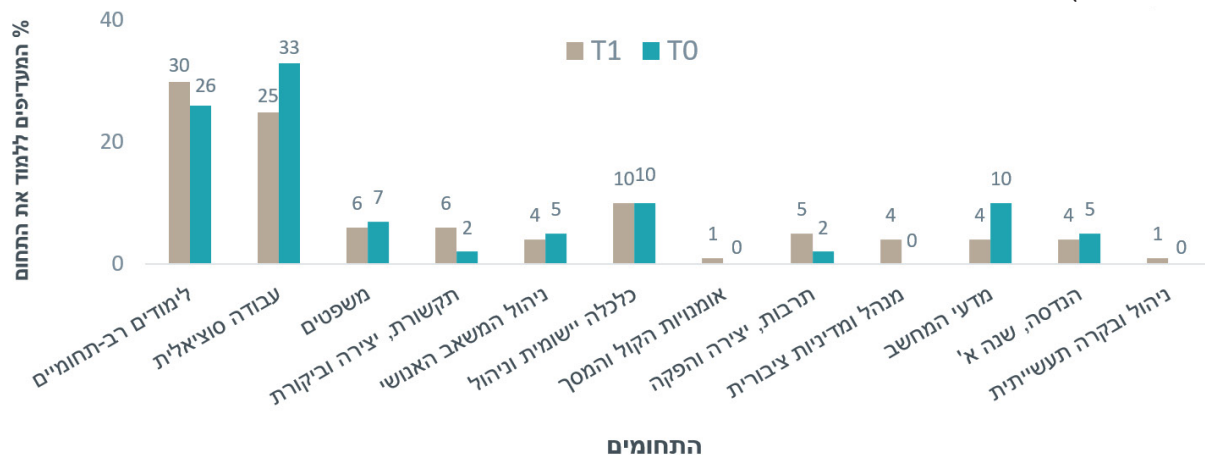
11.1 בחירת תחום לימודים

המועמדים נשאלו שאלה פתוחה על תחום הלימודים המועדף עליהם ושאלה סגורה על המחלקה במכללה המועדפת עליהם (תרשים 24). ההחלטה לשאול שאלה פתוחה על תחום לימודים מועדף נבעה מן העובדה שישנם תחומי לימוד שאינם נלמדים במכללה ומדיווח מסטודנטים שהם בחרו ללמוד בשער לאקדמיה בגלל התמיכה שניתנת בתוכנית (מכל הסוגים) תוך ויתור על תחום לימודים מועדף. הנתונים ב-T0 אכן מראים כי שליש (31%) מן המועמדים העדיפו תחום לימודים שאינו נלמד במכללה (למשל סיעוד ורפואה).

שלושה רבעים מן המועמדים (74%) העריכו כי התוכנית "צעד לפני כולם" סייעה להם במידה רבה מאוד או רבה בהחלטה באיזו מחלקה ללמוד מבין המחלקות הקיימות במכללה. תרשים 24 מראה את העדפותיהם:

- שתי המחלקות המועדפות במידה ניכרת הן עבודה סוציאלית ולימודים רב-תחומיים.
- בהשוואה בין שני המועדים חלו שינויים בהעדפות המועמדים, אך בניגוד למטרת התוכנית, לכיוון צמצום הפיזור בין המחלקות - יותר מועמדים מעדיפים ללמוד לימודים רב-תחומיים, תרבות יצירה והפקה וכן תקשורת, יצירה וביקורת, ופחות מעדיפים ללמוד עבודה סוציאלית ומדעי המחשב.
- לפני הפעלת התוכנית התקיימו דיונים רבים בין ות"ת למכללה אם להכליל את המחלקה ללימודים רב-תחומיים בשער לאקדמיה. ות"ת שאפה לצמצם בכל שנה את מספר הלומדים בתחום זה בשל הריכוז הגבוה של סטודנטים מכלל החברה הערבית במחלקה וכן בשל החשש מריכוז במחלקה זו בעקבות חוסר היכרות עם תחומים אחרים ונטייה ללמוד בתחומים שקרובי משפחה וחברים למדו בהם בעבר. יש גם חשש שלאחר סיום לימודי התואר יתקשו הסטודנטים הללו להשתלב בשוק העבודה בתפקידים איכותיים, בעלי אופק תעסוקתי, מאחר שהלימודים כלליים מדי. בהרחבה של שער לאקדמיה למוסדות אקדמיים נוספים בנגב המתקצבים על ידי ות"ת הוחלט שלא להכליל את המחלקה ללימודים רב-תחומיים.

תרשים 24: מחלקות מועדפות במכללה בקרב המשתתפים בתוכנית "צעד לפני כולם", לפי מועד השבה על הסקר (באחוזים, N=112)

מקור: סקר משתתפים בתוכנית "צעד לפני כולם".

11.2 מוכנות ללימודים באקדמיה

מרבית (92%) המועמדים העריכו כי התוכנית סייעה למוכנות שלהם ללימודים באקדמיה באופן כללי. נוסף על ההערכה הכללית, המועמדים נשאלו על היבטים שונים של היכרות עם האקדמיה ועל שליטה במיומנויות למידה ושפה.

11.2.1 היכרות עם האקדמיה

רוב המועמדים העריכו שהם מכירים את האקדמיה במידה רבה או רבה מאוד ושחל שיפור במידת ההיכרות שלהם עם האקדמיה בסוף התוכנית "צעד לפני כולם". מידת ההיכרות הממוצעת עם האקדמיה ב-T0 היא 2.7 (מתוך 5), והיא עולה במקצת ב-T1. ההיכרות של המועמדים עם האקדמיה טובה יותר ב-T1 בכל התחומים שנבדקו. למשל, ב-T0 3% העריכו שהם מכירים את תחומי הלימוד במכללה במידה רבה מאוד ואילו ב-T1 השיעור עלה ל-21% (לוח 11).

לוח 11: היכרות עם האקדמיה בקרב המשתתפים בתוכנית "צעד לפני כולם", לפי מועד השבה על הסקר (באחוזים)

סך הכול	בכלל לא	במידה מועטה	במידה רבה	במידה רבה מאוד	
112					N
היכרות עם תחומי הלימוד במכללה					
100	6	60	31	3	T0
100	0	21	58	21	T1
היכרות עם דרישות הקבלה למחלקות השונות					
100	7	51	34	8	T0
100	1	29	48	22	T1
ידיעה באילו מחלקות ניתן ללמוד מבחינת דרישות הקבלה					
100	7	31	44	18	T0
100	2	26	41	31	T1
היכרות עם תוכנית הלימודים במחלקה שבה רוצים ללמוד					
100	7	21	49	23	T0
100	5	17	45	33	T1
היכרות עם דרישות הלימודים באקדמיה					
100	6	19	51	24	T0
100	2	20	45	33	T1

מקור: סקר משתתפים בתוכנית "צעד לפני כולם".

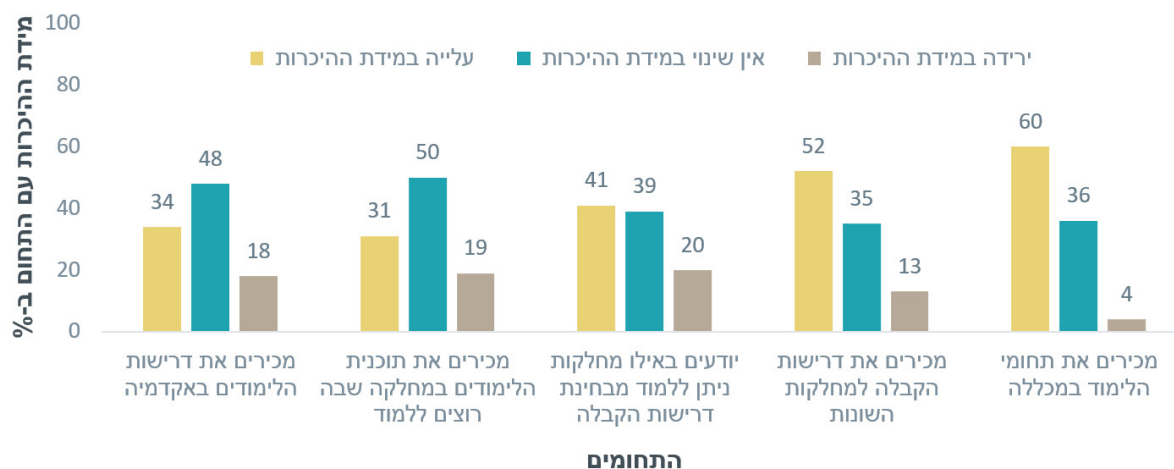
בלוח 11 מוצגת תמונת המצב בהתחלת התוכנית לעומת סוף התוכנית. הצגה כזו מאפשרת לראות שינויים ברמת הקבוצה, אך לא ברמת הפרט. כדי למדוד את השינויים ברמת הפרט בדקנו אם כל אחד מן המועמדים ענה את אותה תשובה בשני מועדי הסקר או העריך את מידת ההיכרות שלו כגבוהה יותר, זהה או נמוכה יותר במועד השני:

- מכיר את האקדמיה ברמה גבוהה יותר ב-T1 = חל שיפור ברור במידת ההיכרות.
- לא חל שינוי בהערכת ההיכרות עם האקדמיה בין T0 ל-T1 = נותר באותה רמת היכרות.
- מכיר את האקדמיה ברמה נמוכה יותר ב-T1 = כביכול חלה הרעה במידת ההיכרות. הדבר לא בהכרח מסמל הרעה במצב, אלא יכול להעיד על הבנה ומודעות עמוקות יותר למידת ההיכרות עם האקדמיה (הבנה טובה יותר איזה מידע חסר).

תוצאות הניתוח ברמת הפרט מראות מגמות אחדות (תרשים 25):

- 34%-60% מן המועמדים העריכו שהם מכירים טוב יותר היבטים שונים הקשורים לאקדמיה בסוף התוכנית "צעד לפני כולם".
- השיפור המשמעותי ביותר נמצא בהכרת תחומי הלימוד ובהכרת דרישות הקבלה למחלקות השונות.
- 4%-20% מן המועמדים העריכו שהם מכירים טוב פחות היבטים שונים הקשורים לאקדמיה, בעיקר באילו מחלקות הם יכולים ללמוד מבחינת דרישות הקבלה, תוכנית הלימודים במחלקה הרצויה ודרישות הלימודים באקדמיה.

תרשים 25: שינויים בקרב המשתתפים בתוכנית "צעד לפני כולם" במידת ההיכרות עם האקדמיה ברמת הפרט בין שני מועדי ההשבה על הסקר (באחוזים, N=112)

מקור: סקר משתתפים בתוכנית "צעד לפני כולם".

11.2.2 שליטה במיומנויות למידה ושפה

בממוצע, מידת השליטה במיומנויות למידה ושפה ב-T0 היא 4.4 (מתוך 7), והיא עולה במקצת ב-T1. ב-T0 חלק ניכר מן המועמדים העריכו שהם שולטים במיומנויות הלמידה והשפה הדרושות באקדמיה במידה מועטה. ברוב התחומים נצפה שיפור במידת

השליטה בסוף התוכנית "צעד לפני כולם" (לוח 12), אך השיפור אינו גדול בהשוואה לשיעור הגידול בהיכרות עם היבטים שונים הקשורים לאקדמיה (לוח 11).

לוח 12: שליטה במיומנויות למידה ושפה, בקרב המשתתפים בתוכנית "צעד לפני כולם", לפי מועד השבה על הסקר (באחוזים)

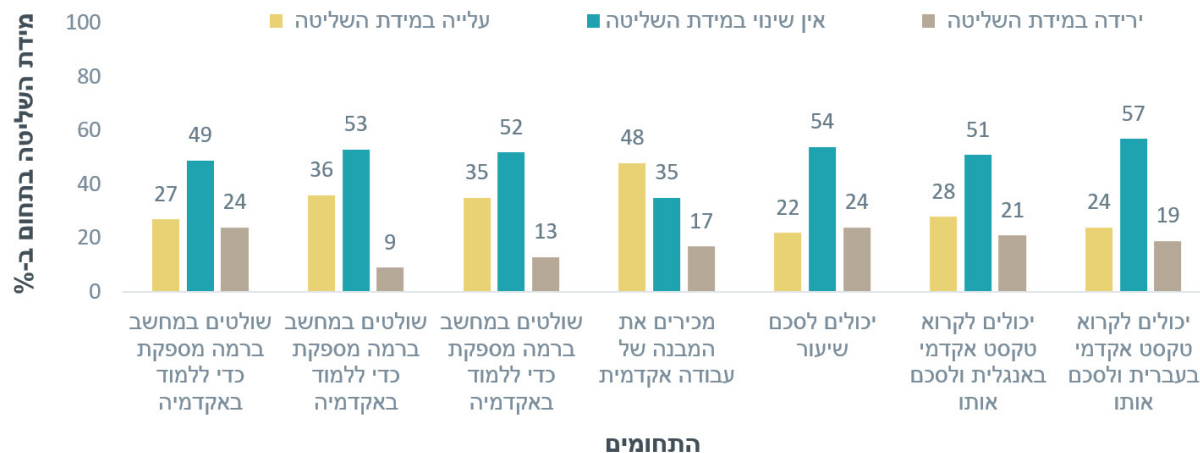
סך הכול	בכלל לא	במידה מועטה	במידה רבה	במידה רבה מאוד	
112					N
					יכולת לקרוא טקסט אקדמי בעברית ולסכם אותו
100	4	27	40	29	T0
100	4	21	48	27	T1
					יכולת לקרוא טקסט אקדמי באנגלית ולסכם אותו
100	3	48	28	21	T0
100	4	40	37	19	T1
					יכולת לסכם שיעור
100	1	37	43	19	T0
100	5	33	41	21	T1
					היכרות עם המבנה של עבודה אקדמית
100	14	42	31	13	T0
100	4	29	46	21	T1
					שליטה בעברית במידה מספקת כדי ללמוד באקדמיה
100	3	25	45	27	T0
100	2	16	43	39	T1
					שליטה באנגלית במידה מספקת כדי ללמוד באקדמיה
100	3	41	35	21	T0
100	3	27	42	28	T1
					שליטה במחשב במידה מספקת כדי ללמוד באקדמיה
100	0	21	35	44	T0
100	3	13	42	42	T1

מקור: סקר משתתפים בתוכנית "צעד לפני כולם".

תוצאות הניתוח ברמת הפרט (תרשים 26):

- בין 22% ל-36% מן המועמדים העריכו שהם שולטים טוב יותר במיומנויות הלמידה והשפה בסוף התוכנית "צעד לפני כולם".
- השיפור המשמעותי ביותר נמצא בהכרת המבנה של עבודה אקדמית.
- 9%-24% מן המועמדים העריכו שהם שולטים טוב פחות במיומנויות הלמידה והשפה. הערכת המועמדים שהם שולטים טוב פחות במיומנויות בולטת בעיקר בתחומי השליטה במחשב, היכולת לסכם שיעור והיכולת לקרוא טקסט אקדמי באנגלית ולסכם אותו.

תרשים 26: שינויים בקרב המשתתפים בתוכנית "צעד לפני כולם" במידת השליטה במיומנויות למידה ושפה, ברמת הפרט, בין שני מועדי ההשבה על הסקר (באחוזים, N=112)

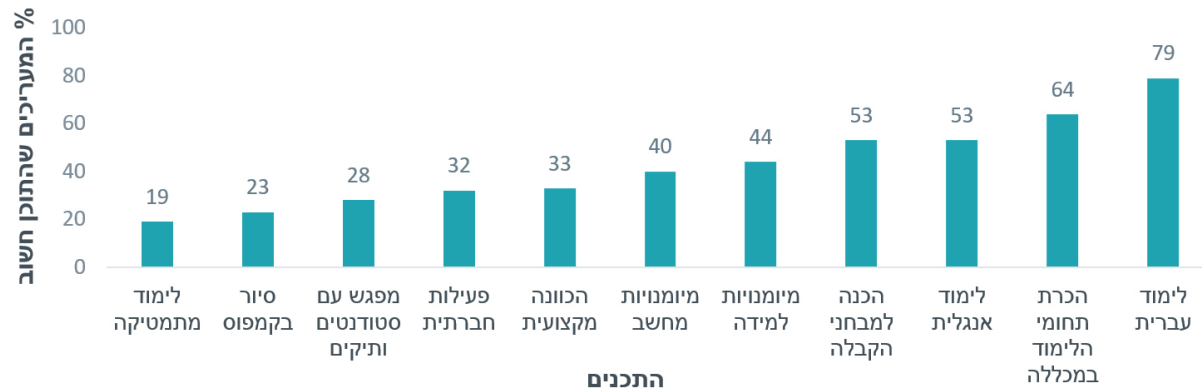
מקור: סקר משתתפים בתוכנית "צעד לפני כולם".

11.2.3 הערכת המועמדים: תכנים חשובים בתוכנית

המועמדים נשאלו בסיום התוכנית מה היו התכנים שהיו בעיניהם הכי חשובים. נבנתה רשימה של תכנים שבהם התוכנית "צעד לפני כולם" עוסקת, לפי דיווח המכללה. המשיבים יכלו לבחור יותר מסוג תוכן אחד ולהוסיף תכנים שלא היו ברשימה שהוכנה מראש (תרשים 27).

- 79% מן המועמדים ציינו את לימוד העברית כתוכן הכי חשוב בתוכנית. אחריו, 64% - הכרת תחומי הלימוד במכללה, 53% - לימוד אנגלית והכנה למבחני הקבלה (בכל אחד מן התחומים).
- שיעורים נמוכים יחסית (עד שליש מן המועמדים) ציינו שהתכנים הכוונה מקצועית, פעילות חברתית, מפגש עם סטודנטים ותיקים וסיור בקמפוס הם התכנים החשובים ביותר.

תרשים 27: הערכת חשיבות התכנים בתוכנית "צעד לפני כולם" (באחוזים, N=112)

מקור: סקר משתתפים בתוכנית "צעד לפני כולם".

12. מגבלות המחקר

הבחירה במערך מחקר מסוים על פני מערך אחר נעשית תמיד מתוך רצון להתאימו בצורה הטובה ביותר למטרות המחקר ובהתאם למגבלות הקיימות בשדה. לבחירה שנעשתה במחקר זה יתרונות רבים; העיקריים הם איסוף מידע על שלושת המחזורים שהשתתפו בפיילוט בשלביו השונים והיכולת להציג תמונת מצב על כל שלב ושלב של התוכנית - מועמדים לתוכנית, סטודנטים בשנת שער לאקדמיה, וסטודנטים בשנה א'; שילוב מידע ממקורות שונים - סטודנטים המשתתפים בפיילוט, מטה הפיילוט, מטה המכללה ומטות של מוסדות אקדמיים נוספים; שילוב בין שיטות מחקר איכותניות וכמותיות; ואיסוף מידע מנהלי משווה על המקבילים לסטודנטים בפיילוט - בדואים שהתקבלו ישירות ללימודים ויהודים. כמו כן, כדי להתאים טוב יותר לצרכים של מזמיני המחקר, מערך המחקר שונה תוך כדי המחקר ונוספו לו רכיבים שלא תוכננו מראש.

עם זאת, למערך המחקר שנבחר כמה מגבלות:

- נאסף מידע לא מזוהה באמצעות הסקרים והמידע המנהלי, בהתאם למגבלות משפטיות (לגבי המידע המנהלי) ומתוך תפיסה שהשבה על סקר בצורה אנונימית תגביר את שיתוף הפעולה של הסטודנטים ואת מוכנותם להשיב בכנות רבה יותר (בסקרים). מצב זה לא אפשר לאחד את קובצי המידע המנהלי והמידע מן הסקרים לידי קובץ אחד, ובכך היה כדי להגביל את ניתוח הנתונים שניתן לעשות.
- המידע המנהלי כולל מידע על משתתפי הפיילוט ועל מקביליהם - בדואים שהתקבלו ישירות ללימודים ויהודים. בשונה, המידע מן הסקרים הוא רק על משתתפי הפיילוט, ללא מידע משווה.
- מערך המחקר לא כלל מעקב אחר מחזור אחד לאורך כל שלבי הפיילוט - המועמדות לפיילוט, שנת שער לאקדמיה ושנה א'. מערך כזה היה מחייב מחקר המתפרס על פני מספר שנים והיה מעכב את היכולת ללמוד ממנו תוך כדי ביצועו לצורך קבלת החלטות לגבי המשך הפעלת התוכנית והרחבתה למוסדות נוספים.
- הניסיון המקצועי מלמד שמומלץ פחות להתחיל במחקר הערכה כאשר התוכנית נמצאת בשלבים מאוד ראשוניים של יישום (במקרה זה הכוונה היא לליווי מחקרי של המחזור הראשון בפיילוט), בשל קשיים שמאפיינים התחלה של הפעלה. לפי פרידמן (2005), הזמן המומלץ להתחיל בהערכה של תוכנית הוא כאשר התוכנית "בשלה להערכה", כלומר מתקיימים התנאים האלה: התוכנית פועלת כמתוכנן, התוכנית יציבה יחסית והתוכנית מניבה תפוקות כלשהן. עמידה בתנאים אלו הייתה מעכבת גם היא את מועד התחלת הלמידה על יישום התוכנית.

13. סיכום המסקנות וההמלצות

דוח זה מסכם את ממצאי מחקר הערכה על הפיילוט שער לאקדמיה במכללה האקדמית ספיר - יישום ניסויי של תוכנית לשילוב צעירים בדואים בהשכלה הגבוהה. הקשיים הרבים שאיתם מתמודדים הבדואים באקדמיה הובילו בשנים האחרונות לתהליך מעמיק של בחינה ותכנון בוות"ת. כחלק מתהליך זה הוחלט להפעיל פיילוט של התוכנית שער לאקדמיה. הפיילוט לווה במחקר הערכה שבוצע בשנים 2017-2018. בתקופה המקבילה להפעלת הפיילוט נבחנה מדיניות הממשלה בנושא פיתוח כלכלי-חברתי בקרב האוכלוסייה הבדואית בנגב לשנים 2017-2021 (לפי החלטת ממשלה מספר 2397), אשר כוללת התייחסות לצורך לחזק את תחומי החינוך וההשכלה הגבוהה. במהלך שנת 2018 הוחלט שהחל משנת 2018/19 (תשע"ט) תורחב התוכנית לכל המוסדות האקדמיים בנגב המתוקצבים על ידי ות"ת. מחקר הערכה זה הגדיר הגדרה מדויקת וממוקדת יותר את מאפייני התוכנית ודרכי העבודה בה ובכך תרם תרומה נכבדה להחלטה זו ולטיוב התוכנית לקראת הרחבתה.

מהמחקר עולה כי:

- מאפייני הקבלה של הסטודנטים הבדואים בפיילוט נמוכים משל הבדואים שהתקבלו ישירות ומשל היהודים במכללה.
- שיעור המתמידים בלימודים בסוף שנה א' ללימודי התואר מקרב המתחילים את הפיילוט (כלומר, שיעורם של מי שסיימו שנתיים לימודים: שנת שער לאקדמיה ושנה א' ללימודי התואר) נמוך בהשוואה הן לבדואים שהתקבלו ישירות והן ליהודים.
- נראה כי הסיוע שניתן בפיילוט עוזר לסטודנטים: מצבם הלימודי בסוף שנה א' טוב ממצבם הלימודי של הבדואים שהתקבלו ישירות; עם זה מצבם טוב פחות ממצבם של הסטודנטים היהודים.
- הסטודנטים שהתמידו בלימודים (לא הפסיקו ללמוד) הם קבוצת הסטודנטים החזקה מקרב הסטודנטים שהחלו את הפיילוט.
- בכל השנים מספר הסטודנטים שלמדו במסגרת הפיילוט היה נמוך מן היעד שהציבה המכללה.

במחקר ביקשנו להבין איך לטייב את השילוב של צעירים בדואים באקדמיה, ולכן השאלה המרכזית שעליה ביקשנו לענות הייתה אילו מסוגי הסיוע ומדרכי העבודה בתוכנית שער לאקדמיה הם המשמעותיים ביותר כדי לקדם שילוב מוצלח של צעירים בדואים בהשכלה גבוהה. התשובה הקצרה היא שאין סוג סיוע אחד או דרך עבודה אחת משמעותיים, אלא שהמכלול שהתוכנית מציעה, הן מבחינת גיוון סוגי הסיוע והן מבחינת היקף הסיוע, הוא שמקדם שילוב מוצלח.

מספר הסטודנטים שהשתתפו בפיילוט נמוך מהציפיות, והישגיהם בלימודים מתונים יחסית. בכך יש כדי להעיד שנדרש המשך תהליך של למידה ופיתוח כדי להצליח במשימה של שילוב צעירים בדואים באקדמיה. המחקר העלה כמה תובנות אשר לאופן הרצוי של יישום התוכנית:

1. עבור הרוב יש צורך בשנת הכנה הכוללת צבירת נקודות זכות אקדמיות: כאמור, מאפייני הקבלה של הסטודנטים שהחלו ללמוד בפיילוט נמוכים משל הבדואים שהתקבלו ישירות. אם רוצים להמשיך לפתוח את שערי האקדמיה לפני צעירים בדואים רבים נוספים שבלי התוכנית לא ישתלבו באקדמיה, אם רוצים ליצור שינוי של ממש בקבוצה זו, יש צורך לשפר את

מערכת החינוך בחברה הבדואית, כך שנתוני הפתיחה של בוגריה ישתפרו באופן ניכר. כדי שלא לחכות לשינוי ארוך שנים זה נדרש מענה בעת הזו בדמות שנת הכנה (שנת שער לאקדמיה) לשיפור המיומנויות הלימודיות והשפתיות לפני התחלת הלימודים לתואר. קורסים אקדמיים המאפשרים להתחיל לצבור נקודות זכות אקדמיות בשנת שער לאקדמיה הם תמריץ חיובי ללמוד בשנה זו, למרות המשמעות של הוספת שנת לימודים. יתרה מזו, למידת קורסים אקדמיים המלווים בתגבור לימודי נרחב מעניקה היכרות והתנסות חשובות מאין כמוהן. לצד הרצון להכין את הצעירים בשנה זו ללימודים אקדמיים באופן הטוב ביותר, יש לבנות תוכנית לימודים שאינה עמוסה מדי ושתאפשר למידה משמעותית ועמידה בכל המטלות. עומס רב מדי עלול לפגוע בלימודים ואף להוביל להפסקתם. בנוסף, אצל חלק מן הצעירים הבדואים יש לבחון את האפשרות להתחיל את ההכנה ללימודים האקדמיים אפילו בשלב מוקדם יותר, כדי לצמצם את הפערים הנרחבים מבחינת מיומנויות למידה ושפה ומבחינת אוריינטציה וידע על האקדמיה ואפשרויותיה. כיום נעשים צעדים לצמצום פערים באמצעות תוכניות ההכוון לקריירה ולהשכלה גבוהה לתלמידי תיכון (כגון תוכנית רואד), התוכנית "צעד לפני כולם" והמכניות. ואולם, עבור חלק מן הצעירים הבדואים הפערים נרחבים כל כך, עד שצעדים אלה אינם מספיקים.

2. יש יתרון ללימודים בכיתות קטנות ונפרדות בשנת שער לאקדמיה, כהכנה ללימודים בשנה א' לתואר ראשון עם כלל הסטודנטים במכללה: ללימודים בכיתות של עד 20 סטודנטים, רק של הסטודנטים מהתוכנית, יתרונות רבים. הלימודים בצורה זו מחייבים אותם להיות לומדים אקטיביים, מאפשרים להתנסות במיומנויות למידה ושפה, לשאול שאלות ולהשלים פערי ידע וכן ליצור קשר ישיר עם המרצים. החלוקה לכיתות במסגרת הפיילוט נעשתה לפי מחלקות במכללה (בהתאם למספר הסטודנטים בכל מחלקה), ונוצר הבדל גדול בין הכיתות במספר הסטודנטים (בטווח שבין סטודנטים בודדים ל-20 סטודנטים בכל כיתה). דרך ארגון הכיתות בצורה זו הובילה ללמידה באותה כיתה של סטודנטים בעלי רמת שליטה שונה בעברית ובאנגלית ובמיומנויות למידה, אך בקורסי מעטפת אפשרה גם להשתמש בחומרי לימוד הרלוונטיים לתחום הדעת של הקורסים האקדמיים שנלמדו בכל מחלקה. מוצע לבחון לעומק את היתרונות והחסרונות של דרך ארגון הכיתות - אם כדאי לארגן לפי מחלקות או לפי רמה אקדמית ושפתית.

3. חשוב ללוות את הסטודנטים ולתת להם ייעוץ אישי לאורך כל שנות התואר: מחקר זו מבליט את החשיבות בתמיכה, ליווי וייעוץ אישיים לסטודנטים בתוכנית: התייחסות לפן הלימודי, החברתי, המשפחתי ועוד. הליווי חשוב עבור סטודנטים שאינם יכולים ליהנות מהכוון מצד בני משפחה, כיוון שאיש ממשפחתם לא למד באקדמיה; והוא רלוונטי במיוחד לסטודנטים צעירים מאוד ולנשים צעירות שזה להן המפגש הראשון עם האוכלוסייה היהודית ויציאה ראשונה מהבית כבוגרות עצמאיות. נמצא שיש יתרון משמעותי למתן ייעוץ על ידי אותו יועץ לאורך זמן ופנייה אקטיבית של היועץ אל הסטודנטים (MDRC, 2018), כפי שנעשה בפיילוט.

4. יש עדיפות ללימודים באותו קמפוס במשך כל תקופת הלימודים: לצד החשיבות שבשמירה על רציפות בליווי האישי על ידי אותו אדם במשך כל תקופת הלימודים (בהמלצה הקודמת), ישנה עדיפות גם לקיום הלימודים בקמפוס אחד; כלומר, לימודים באותו מקום פיזי בשנת שער לאקדמיה ובלומדים לתואר. הלימודים באותו מקום פיזי מאפשרים היכרות אישית ומעמיקה יותר עם הסגל האקדמי והמנהלי והגברת האמון של הסטודנטים, ובשל כך מתאפשרת התחלת הלימודים לתואר ביתרון מסוים אל מול שאר הסטודנטים. כמו כן, לימודים לתואר באותו מקום פיזי שבו למדו הסטודנטים בשנת שער לאקדמיה נוחים

לסטודנטים, כיוון שהם כבר מכירים היכן נמצאות הכיתות והספרייה ואילו שירותים מוצעים להם. יתרון נוסף לשמירה על רציפות הוא בצמצום הצמתים שבהם עולה הסבירות להפסקת הלימודים.

5. יש חשיבות לניטור שוטף של מצב הסטודנטים ולמתן תגבור לימודי מותאם אישית: מעקב שוטף אחר המצב הלימודי והאישי של הסטודנטים מאפשר איתור קשיים וצרכים בשלב מוקדם, לפני החמרתם, והתאמה טובה יותר של הסיוע. מעקב כזה ימנע מתן סיוע רק לסטודנטים שבאים לבקשו, בעוד שסטודנטים שאינם מכירים את אפשרויות הסיוע או שיימנעו מלבקשו ייוותרו ללא מענה. יש חשיבות גם למתן תגבור לימודי מותאם אישית לכל סטודנט, מבחינת הצרכים, ההיקף ודרכי העבודה, כדי לתת סיוע מיטבי, למנוע עומס-יתר על הסטודנטים ולמקד את הסיוע בתחומים הנדרשים ביותר. מהמחקר עולה שלדרך הסיוע חונכות אקדמית יתרון בולט, כיוון שהסיוע הוא אישי; אך כפי שהופעל יש לו גם חסרונות: הקושי לתאם מועד לחונכות, ולעיתים היעדר היכרות מספקת של החונכים את חומר הלימוד או אי-ידיעה כיצד ללמד את החומר. בנוסף, דרך סיוע זו אינה מיידית (יש פער של זמן בין המועד שבו הסטודנט מבקש סוג סיוע זה ועד מציאת חונך מתאים). על כן, מוצע להמשיך להציע תגבורים לימודיים שוטפים ומרתונים לימודיים לקראת בחינות ולשפר את מערך החונכות הקיים (למשל הקצאת זמן במערכת השעות, שיפור מיומנויות הלימוד של החונכים ובדיקת רמת השליטה שלהם בחומר הלימוד).

6. נדרש המשך שיפור השליטה בשפות עברית ואנגלית: כאמור, במועד התחלת הלימודים שליטתם של מרבית הסטודנטים הבודאים בשפות עברית ואנגלית אינה מספיקה ללימודים באקדמיה. בשל כך, מוענק סיוע אינטנסיבי בתחום זה כבר בתוכנית "צעד לפני כולם", והמשך בשנת שער לאקדמיה ואף בשנה א' (באמצעות קורס אנגלית מורחב). על אף השיפור בשליטה בשפות, 50% מן הסטודנטים בסוף שנה א' דיווחו על צורך בסיוע נוסף לשיפור השליטה בעברית ו-57% באנגלית. אחוזים ניכרים אלו של סטודנטים המבקשים סיוע נוסף לשיפור שליטתם בעברית ובאנגלית מחייבים בחינה מחודשת של איכות הסיוע והיקפו. כמו כן, מוצע לפעול לשיפור המיומנויות השפתיות של המועמדים ללימודים לפני התחלת הלימודים ובכלל, ולהציע סיוע להמשך שיפור השליטה בשפות גם בשנים השנייה והשלישית ללימודים לתואר.

7. חשוב לתת סיוע כלכלי לכל הסטודנטים הבודאים: כמעט כל הסטודנטים הלומדים בפיילוט העריכו שההכנסות שלהם (ובכלל זה הסיוע הכלכלי שקיבלו במסגרת הפיילוט) אינן מספיקות לצרכים היום-יומיים הבסיסיים שלהם או שהן מספיקות רק לחלק מהם. הקושי הכלכלי גם מהווה את אחת הסיבות העיקריות לבחירה ללמוד בפיילוט. על כן מוצע להמשיך לתת סיוע כלכלי נרחב ומגוון לכל הסטודנטים.

8. יש לעודד את הסטודנטים הבודאים ללמוד מגוון רחב יותר של תחומי לימוד: הסטודנטים בפיילוט לומדים ב-13 מחלקות. אולם, 58% מהם מרוכזים בשלוש מחלקות: לימודים רב-תחומיים (35%), עבודה סוציאלית (13%) ומשפטים (10%). אחת ממטרות התוכנית היא להגדיל את פיזור הסטודנטים הבודאים בין המחלקות. כדי להמשיך לעודד כניסה של סטודנטים בדואים למקצועות שבהם יש להם תת-ייעוץ ולמקצועות המקנים מקצוע בתום בלימודים (שאינו רק הוראה) הוחלט כי בהרחבה של התוכנית למוסדות נוספים יוגדרו תחומי לימוד נדרשים (למשל הנדסה, מדעי המחשב ומנהל ציבורי) ובהם תינתן תמיכה רחבה באמצעות התוכנית, ואילו בתחומי לימוד שאינם נדרשים ושלא יכללו בתוכנית (כגון לימודים רב-תחומיים וחינוך והוראה) יינתן סיוע רק במסגרת תוכנית הנגישות לכלל הסטודנטים הערבים במוסד.

9. יש יתרון למבחני קבלה שיהיו הן משותפים עם עוד מוסדות והן אחידים בין השנים: כיום יש מבחני כניסה נפרדים לכל מוסד, וכך גם למכללה. כדי להקל על המועמדים ולא לחייב אותם להיבחן לכל מוסד בנפרד, ות"ת מנסים לקדם תהליך מיון מרכזי ומשותף לכל המוסדות בנגב. התהליך יתבצע ביישובים וירוכז על ידי תוכנית רואד (זינר, 2018). ההרחבה של התוכנית לעוד מוסדות אקדמיים בנגב המתקצבים על ידי ות"ת יוצרת משנה חשיבות להליך מיון מרוכז ואובייקטיבי אשר יאפשר חשיפה של הצעירים הבדואים לכל המוסדות שבהם מופעלת התוכנית. ללא הליך כזה עולה חשש כי תיווצר תחרות בין המוסדות על המועמדים ללימודים מן האוכלוסייה הבדואית. תחרות כזו לא תשרת את המועמדים, והיא אף עלולה לפגוע בחלקם. בנוסף, מבחני הכניסה הנהוגים במכללה משתנים בכל שנה ואינם מכוילים, לכן לא ניתן להשוות בין הנתונים בשנים שונות.
10. נדרשת מחויבות המוסד למשימה לשילוב באקדמיה של צעירים מן האוכלוסייה הבדואית בנגב: הנהלת המכללה מחויבת מאוד למשימת השילוב. מחויבות זו באה לידי ביטוי בפיתוח התוכנית תקד"מ ובהמשך פיתוח התוכנית שער לאקדמיה וכן במינוי ועדת היגוי ייעודית לתוכנית שחברים בה בכירים מן המכללה. הפעלה של פיילוט כמו שער לאקדמיה, שיש לה השפעה רחבה על תחומים כה רבים במכללה, ללא הירתמות של ההנהלה לכך, סביר שהייתה נתקלת בקשיים רבים ולא מצליחה להשיג את מטרותיה. בשלב זה של הרחבת התוכנית למוסדות נוספים חשוב להדגיש נושא זה גם במוסדות שמתחילים להפעיל את התוכנית.
11. מוצע להעסיק במכללה עובדים מן האוכלוסייה הבדואית בנגב: בהמשך להמלצה על מחויבות המוסד, חשוב ביותר לשלב גם מתרגלים, אנשי סגל אקדמי ומנהלי בדואים כדי להציב לעיני הסטודנטים מודלים לחיקוי, לחזק את תחושת השייכות שלהם למוסד ולאפשר את השמעת קולה של האוכלוסייה הבדואית בסוגיות מגוונות.
12. חשוב לוודא שניתן סיוע לכל הסטודנטים מן האוכלוסייה הערבית הכללית במסגרת התוכנית להרחבת הנגישות להשכלה גבוהה לערבים, דרוזים וצ'רקסים, ללא קשר לתוכנית שער לאקדמיה: הפיילוט שער לאקדמיה מופעל מתקציב תוספתי, והוא מהווה חלק מתוכנית הנגישות לכלל האוכלוסייה הערבית במכללה. בשנים שבהן מופעל הפיילוט הושקעו בו רוב המאמצים של המכללה. שאר הסטודנטים מן האוכלוסייה הערבית הכללית (ובכלל זה הבדואים שהתקבלו ישירות ללימודים) היו אמורים ליהנות מהסיוע המוצע במסגרת תוכנית הנגישות. אולם בפועל כמעט לא הוצע סיוע כזה. כאמור, נמצא שהמצב הלימודי של הסטודנטים בשער לאקדמיה טוב מזה של הסטודנטים הבדואים שהתקבלו ישירות ללימודים. ייתכן כי אילו היה ניתן להם סיוע במסגרת תוכנית הנגישות (סיוע שהוא מצומצם יותר) היה מצבם הלימודי טוב יותר. יש לדאוג שהפעלת שער לאקדמיה לא תבוא על חשבון הסיוע לשאר הסטודנטים מן האוכלוסייה הערבית, משום שגם להם צרכים רבים.
13. נדרש שיפור התחבורה הציבורית למוסדות האקדמיים: בשנים האחרונות חל שיפור ניכר בתחבורה הציבורית מן היישובים הבדואיים ואליהם. השיפור החל במסגרת החלטת הממשלה 3708 ונמשך בהחלטה 2397. בכלל זה נוספו קווי אוטובוס למוסדות האקדמיים. למרות זאת, יש צורך להמשיך ולהרחיב מגמה זו. רוב הסטודנטים הבדואים במכללה תלויים בתחבורה ציבורית ומגיעים למכללה באוטובוס היחיד הנוסע אליה בשעות הבוקר וחוזרים באוטובוס היחיד של שעות הערב. מצב זה מחייב את הסטודנטים לשהות שעות ארוכות במכללה, והוא אינו מאפשר להם גמישות בסדר היום, בהתאם למערכת הלימודים ולצורכיהם האישיים.

לסיום, יש לזכור שהמחקר ליווה את הפיילוט שער לאקדמיה בשלביו הראשונים, ואין עדיין תמונה מלאה על מחזור שלם בתוכנית. מדדי התוצאה שהוצגו בדוח הם תוצאות ביניים, והם מתייחסים למחזור הראשון. מכאן, שכיום יכולת ההסקה על השינויים שחלו בעקבות הפיילוט מוגבלת. מעניין יהיה להמשיך ללמוד על יישום הפיילוט במכללה: השלב האחרון במחקר מתוכנן לסוף שנת 2019 וישפוך אור על מחזורים נוספים בפיילוט, על התפתחות הפיילוט ועל תובנות נוספות בעניין הפעלת הפיילוט ותוצאותיו. בנוסף, מתוכנן מחקר שילווה את הרחבת התוכנית שער לאקדמיה למוסדות אקדמיים נוספים בנגב ויבדוק בין היתר את היישום ודרכי העבודה. נושא נוסף שיש להתמקד בו עם הרחבת התוכנית למוסדות נוספים הוא גיוס הסטודנטים לתוכנית ורמת מאפייני הקבלה של הסטודנטים המצטרפים. זאת לנוכח הקושי בגיוס סטודנטים שהמכללה האקדמית ספיר התמודדה איתו ושצפוי להתגבר עם הרחבת התוכנית. בהקשר זה חשוב לבחון את פעילותה של תוכנית רואד ואת שילוב המאמצים עם משרד החינוך ובתי הספר התיכוניים ביישובים הבדואיים.

מקורות

- אבו כף, י. (2018). הנשים הבדואיות בנגב עדיין מחכות לאוטובוס. אוחר מתוך <https://www.themarker.com/opinion/1.6032151>
- אייל, י., קינג, י., פרנקל, מ. ותיירוש, א. (2018). התוכנית לקידום הצמיחה והפיתוח הכלכליים של האוכלוסייה הבדואית בנגב (החלטת הממשלה 3708): דוח מסכם. דמ-738-16. ירושלים: מאירס-ג'וינט-ברוקדייל.
- בן רבי, ד. והנדין, א. (2013). הכנה להשתלבות מוצלחת בהשכלה גבוהה של סטודנטים ערבים: מחקר הערכה על תכנית לשיפור המכינות הקדם-אקדמיות. דמ-643-13. ירושלים: מאירס-ג'וינט-מכון ברוקדייל.
- הישראלי, א. (2016). משפחה והשכלה: כניסתם של צעירים מזרחים מהפריפריה להשכלה הגבוהה. בתוך א. אדי-רקח וא. כהן (עור'), דינמיות בהשכלה הגבוהה (עמ' 139-159). תל אביב: אוניברסיטת תל אביב.
- הנדין, א. (2011). השתלבות סטודנטים ערבים במערכת ההשכלה הגבוהה הישראלית. ירושלים: האוניברסיטה העברית ומכון פהר. הסדרה הכתומה.
- הנדין, א. ובן רבי, ד. (2016). תכנית הרחבת נגישות ההשכלה הגבוהה לערבים, דרוזים וצ'רקסים בישראל: דיווח ביניים על מערך התמיכה בסטודנטים נכון לסוף שנת הלימודים תשע"ו (2015/16). ירושלים: מאירס-ג'וינט-ברוקדייל.
- הלמ"ס (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה). (2016). לוח 2.19 אוכלוסייה, לפי קבוצות אוכלוסייה, דת, גיל ומין, מחוז ונפה. אוחר מתוך http://www.cbs.gov.il/reader/shnaton/templ_shnaton.html?num_tab=st02_19x&CYear=2016
- הלמ"ס (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה). (2017). לוח 2.29.1 - אחוז הערבים מבין הסטודנטים, לפי מין, תחום לימודים, סוג מוסד ותואר. אוחר מתוך http://www.cbs.gov.il/reader/cw_usr_view_SHTML?ID=910
- הלמ"ס (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה). (2017). סטודנטים בדואים באוניברסיטאות ובמכללות האקדמיות לפי תואר, מין ומוסד - תשע"ו. ירושלים: המחבר.
- הלמ"ס (הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה). (2018). הודעה לתקשורת. מועמדים ללימודי תואר ראשון באוניברסיטאות ובמכללות האקדמיות בשנת הלימודים תשע"ז (2016/17). ירושלים: המחבר.
- המכללה האקדמית ספיר. (2016). הצעה לתוכנית שער לאקדמיה מחזור ב'. המועצה האזורית שער הנגב: המחברת.
- המכללה האקדמית ספיר. (2017). "שער לאקדמיה", "צעד לפני כולם", סילבוס. המועצה האזורית שער הנגב: המחברת.
- זינר, א. (2018). תכנית להרחבת נגישות מערכת ההשכלה הגבוהה לסטודנטים מן החברה הבדואית בנגב לשנים תשע"ט-תשפ"א. קול קורא למוסדות המתוקצבים ע"י ות"ת להרחבת פיילוט "שער לאקדמיה". ירושלים: המועצה להשכלה גבוהה, הוועדה לתכנון ותקצוב.

- לימור, נ. ו-וולנסקי, ע. (2016). תהליכים ורפורמות בהשכלה הגבוהה. בתוך א. אדי-רקח וא. כהן (עור'), דינמיות בהשכלה הגבוהה (עמ' 19-62). תל אביב: אוניברסיטת תל אביב.
- משרד ראש הממשלה. (2017). תכנית לפיתוח כלכלי חברתי בקרב האוכלוסייה הבדואית בנגב 2017-2021 (החלטת ממשלה 2397). ירושלים: המחבר.
- נפתלוביץ', א., ליטינצקי, א., הורוביץ, ש., אלון, מ. וקרנצ'ר, א. (2018). הודעה לתקשורת: מועמדים ללימודי תואר ראשון באוניברסיטאות ובמכללות האקדמיות בשנת הלימודים תשע"ז (2016/17). ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
- נפתלוביץ', א., קרנצ'ר, א. ואלון, מ. (2016). הודעה לתקשורת: השכלה גבוהה בישראל - נתונים נבחרים לשנת תשע"ו (2015/16) לרגל פתיחת שנת הלימודים האקדמית. ירושלים: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
- פוקס, ה. (2017). השכלה ותעסוקה בקרב צעירים ערבים. ירושלים: מכון טאוב.
- פרג'ון, ב. (2018). מבט לתעסוקת נשים ערביות בדואיות בנגב. דו"ח לרגל יום האישה הבינלאומי, מרץ 2018. עומר: פורום דו-קיום בנגב לשוויון אזרחי.
- פרידמן, י. (2005). מדידה והערכה של תכניות חברתיות וחינוכיות. ירושלים: מכון הנרייטה סאלד.
- קלב, א., דויטש, ג., אלפנדר, י., גינת, א. ושריד, ח. (2017). מדד הגיוון. ייצוג ושכר בשוק העבודה הפרטי ובאקדמיה דצמבר 2017. ירושלים: נציבות שוויון הזדמנויות בעבודה, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.
- שביב, מ. (מאי, 2017). הנגשת ההשכלה הגבוהה לחברה הבדואית בנגב. מצגת לועדת ההיגוי (לפי החלטת 2397). ירושלים: המועצה להשכלה גבוהה.
- שביב, מ., בינשטיין, נ., סטון, א. ופודם, א. (2013). פלורליזם ושוויון הזדמנויות בהשכלה גבוהה. הרחבת נגישות האקדמיה לערבים, דרוזים וצ'רקסים בישראל. ירושלים: המועצה להשכלה גבוהה, הוועדה לתכנון ותקצוב.
- King, J. B., Mitchell, T., McIntosh, A. & Bell-Ellwanger, J. (2016). Advancing Diversity and Inclusion in Higher Education. Retrieved from <https://www2.ed.gov/rschstat/research/pubs/advancing-diversity-inclusion.pdf>
- MDRC. (2018). Lessons from 15 Years of MDRC's Postsecondary Research. Retrieved from https://www.mdrc.org/sites/default/files/PSE_Lesson_Learned-Issue_Focus.pdf
- Ratlidge, A. (2017). Enhancing Promise Programs to Improve College Access and Success. from <https://www.mdrc.org/sites/default/files/DetroitPromisePath-IssueFocus.pdf>
- Ratlidge, A. & Vasquez, A. (2018). Learning from Success. The Detroit Promise Path. Retrieved from <https://www.mdrc.org/publication/learning-success>